LÖW LIPÓT

VÉGTISZTESSÉGE.

KÖZZÉTESZI ÉS KIADJA

A

SZEGEDI IZR. HITKÖZSÉG.

SZEGED 1876.

BURGER ZSIGMOND ÖZVEGYE KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.

LÖW LIPÓT VÉGTISZTESSÉGE.

LÖW LIPÓT
VÉGTISZTESSÉGE.

KÖZZÉTESZI ÉS KIADJA

A

SZEGEDI IZR. HITKÖZSÉG.

SZEGED 1876.

BURGER ZSIGMOND ÖZVEGYE KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.

*A tiszta jövedelem szegény tanulók felsegélésére szant „**Löw-alapítványra**" fordittatik.*

Szeged, 1875. november hóban.

Ha igaz, hogy nagy embereknek nem kell emléket emelni a végből, hogy nevök a késő utókornak megőriztessék, ugy bizonynyal igaz ez a szegedi izraelita hitközség nagy halottjáról, Löw Lipót főrabbiról. Valahányszor zsidó honpolgár állami jogainak gyakorlatában az urna elé lép; valahányszor zsidó állampolgárokat a birói és közigazgatási hivatalokban szerepelni lát; valahányszor biró előtt esküszik, és e végből magát megaláznia nem kell; ha a zsinagógában édes anyanyelvén hallja hirdetni az Isten igéjét; ha a zsidó tudomány és művelődés elismerését fogja látni: mindannyiszor lelki szeme elé fog lépni annak képe, kinek ez eredmények kivívásában az oroszlánrész jutott, és hálásan fog megemlékezni Löw Lipótról. Nekünk szegedieknek még bővebb alkalom fog kinálkozni ujra meg ujra visszagondolni reá és kegyelettel említeni lelkipásztorunkat, akár közintézményeinket, a templomot, iskolát, felsőbb oktatást, szent egyletet, kórházat tekintjük, akár tanácsadóra, buzdítóra, békéltetőre, áldástadóra és vigasztalóra lesz szükségünk az élet különböző viszonyai között.

Körünkben Löw Lipót emlékoszlop nélkül is örök emlékezetben marad.

E füzetke nem is nevének óhajt emlékül szolgálni, hanem emlékül mind azoknak, kik részt vettek ama megható gyászszertartásban, melylyel a nagy férfiú földi maradványai örök nyugalomra kisértettek, mind azoknak, kik e végtiszteletben részt nem vehettek, de a megdicsőült iránt életében és utolsó perceiben oly meleg érdeklődéssel viseltettek.

Megboldogult főrabbink buzdító, lelkesítő és megragadó utolsó egyházi beszédeit 5636 ros ha-sanah mindkét napján és a reá következett szombaton (שבת שובה) f. évi szept. 30., okt. 1. és 2-án hallók.

Ha ezek elseje a benne nyilvánuló mély erkölcsi felfogás, harmadika a lelkesítő, népszerű oktatás alakjában nyilvánuló bámulatos elmeél és óriási tudományossága által ragadá meg a nagy ünnepeken egybesereglett hallgatóságot, ugy a második remek szónoklat alkalmával, a ros ha-sanah másodnapján nem volt szem, melybe köny ne gyült volna, midőn az agg lelkipásztor arról szólván, ami mint maradandó kincse az életnek el nem vesz a gyorsan tünő évekkel, kiemelé, hogy „elmúlik a munka s fáradozás, s maradandó az áldás, melyet előidézett;" s visszapillantván ekkor 25 éves szegedi lelkipásztorkodására és azon áldásra, mely működését kiséré, a legmélyebb meghatottság hangján fohászkodék: אל תשליכני לעת זקנה ככלות כוחי אל תעזבני, kérte a Mindenható kegyelmét és segélyét aggkorára, s támogatását a második évszázadnegyed megkezdéséhez, midőn ő már ereje fogytát érzi. Mélyen megható perc volt az, midőn megindulástól reszkető hangon, könycseppel szemében fölszólítá hiveit, mondanák ez imájára mindnyájan: Ámen.

Senki sem sejté, hogy midőn a szónok a hívek egyhangu ámene után, a szokásos áldást elhagyva lépett le a szószékről, ezt nem csupán a meghatottság, hanem a már dúló betegség gyengítő hatása okozta.

Az isteni tisztelet végeztével haza térvén, családjának kínos főfájásról panaszkodott, nem evett és csak azért nem feküdött ágyba, mert az nap d. u. 3 órakor még egy halotti beszédet volt tartandó. Este erős láz rohanta meg és a mindig tartó főfájás miatt jégborogatásokat kellett fél éjen át alkalmazni.

Ennek dacára reggel (szombaton) felkelt és mint fenn említve

volt, mesteri beszédjei egy remekét mondá el, — ekkor hirdette utószor az Úr igéjét.

Még aznap lefeküdt, hogy többé fel ne keljen; megkisérlette ugyan még kedden (október 5-én) az ágyat elhagyni, felkelt és egy szegény asszonynak elhalt férje sirjára két soros héber versből álló síriratot készített; de már e kis munka kimeríté erejét és ujra le kellett feküdnie. A baj rohamosan nőtt; az orvosoknak nem volt kétségük, hogy a legsulyosabb hagymázzal kell megküzdeniök és már előre is kevés reménynyel néztek a jövőbe.

Szerdán (6-án) már oly fokra hágott a baj, hogy az orvosok jónak látták a betegnek távol élő gyermekeit is az addig titkolt veszélyről értesíteni. Csakhamar együtt voltak gyermekei és a leggyöngédebb nő s tizenegy gyermek odaadó ápolása, hat orvos mély tudománya küzdött a legyőzhetlen ellenség ellen. A küzdelem hasztalan volt, de azt ország-világ feszült figyelemmel, mély részvéttel, aggódó reménynyel kisérte. Községünk és a szent egylet elöljárósága a község házában együtt tölté az éjeket és óráról-órára hozatott magának értesítést a drága beteg állapotáról, kinek elméjét már október 7-én a láz óriás heve tartá fogva s ki 8-tól kezdve csak pillanatokra eszmélt föl. A hívek imádsággal és böjttel igyekvének a Mindenhatót kiengesztelni. Az ország legtöbb községéből s a külföld sok helyéről, hová pesti lapok vivék a betegség hirét, özönével jöttek a tudakoló sürgönyök. Végperceiben az elöljáróság s a szent egylet számos tagja környezé a beteg ágyát, házát pedig a betegség utolsó napjaiban egész nap késő estig nagy néptömeg vette körül, mely kérte és várta a vigasztaló hírt.

Hasztalan várta! A hagymázhoz tüdőgyuladás járult: 1875. október hó 18-án, a sátrak ünnepének előestéjén, esti 9 $1/2$ órakor a tüdő megtagadá szolgálatát, s mi elvesztők Löw Lipótot!

Egy város sírt; párt-, vallás-, érdekkülönbség megszünt s találkozott a közös gyászban a közös veszteség fölött.

A hitközség elöljárósága sürgönyök által értesíté a gyászesetről a haza s Ausztria nagyobb községeit s a gyászszertartáshoz megkívántató intézkedések megtevésére a szt. egylet elöljáróságával egyetemben a község képviselőtestületének s a szt. egylet 31-es bizottságának együttes közgyülésétől teljhatalmat nyert.

A gyászszertartás, s a testvériségi egylet rendezte gyászünnepély főbb mozzanatait és részben azon részvétnyilvánulást, melyet a gyászeset a közönségben előidézett, tartalmazzák a következő lapok.

Közzétevésökre indított bennünket azon óhajtásunk, hogy nagy halottunk iránti kegyeletünket ezzel is bemutassuk, hogy az utókornak emléket hagyjunk fönn azon szellemi és erkölcsi álláspontról, mely képesített úgy bennünket és hitfeleinket, mint városunk egész közönségét, teljesen méltányolnunk a felejthetlen férfiú törekvését, s hogy a nagy szellemi harcos iránt oly tág körben s oly nagy mértékben mutatkozott tiszteletben buzdítást nyerjünk mindnyájan, mint kell eszményi javakért: haza, vallás, mívelődés és tudományért lelkesülni.

A szegedi izr. hitközség elöljárósága.

GYÁSZJELENTÉSEK.

Löw Lipót meghalt!

A végzet kérlelhetlen hatalma előtt meghajolva fogadjuk a csapást, mely a tudományos világot, a hazát, de első sorban városunkat érte s amely e sokat jelentő pár szóban van kifejezve:

Löw Lipót főrabbi meghalt!

Sokat jelentő pár szó, azt mondottuk, és nem teszünk hozzá magyarázatot. Hiszen ezren és ezren ismerték őt nemcsak Szegeden, nemcsak az országban, de messze túl is az ország határain; ismerték őt személyéről, ismerték műveiről, melyek nemes lelkét, fennkölt szellemét ép ugy visszatükrözék, mint a komoly és mégis nyájas arc, melyet ezüst fürtei repkényként fontak körül. És akik ismerték, azok csak a legőszintébb tisztelettel és rokonszenvvel viseltethettek iránta. És akik ismerték, azok, birják bár még oly nagy mértékben a bölcseséget, amely megnyugszik a megváltoztathatlanban, nem tehetik azt, hogy a legőszintébb gyász s a legmélyebb részvét fájó érzetével ne járuljanak a ravatalhoz, melyen Löw Lipót kihunyt szellemvilágának porhüvelye nyugszik. Mert azok tudják, hogy benne a fölvilágosodottság apostolát, a tudományok fáradhatlan munkását, a lelkes magyar hazafit s a legnemesebblelkü emberek egyikét vesztettük el; akiben azonfölül szerető hű neje és hozzá méltó gyermekei a legjobb férjt, a leggondosabb apát s a szegények, ügyefogyottak jólelkü tanácsadójukat, örökké kész gyámolukat siratják.

A veszteség, mely Löw Lipót halálában előttünk áll, a tudományos világé ép ugy, mint a hazáé, de mint mondánk, első sorban a mienk szegedieké, kik őt huszonöt év óta körünkben tisztelni és szeretni megszoktuk, akik benne Szeged városának egyik előkelő, a mi közügyeinkben szóval és tettel soha nem lankadó buzgalommal közreműködő munkás polgárát is vesztettük.

Fájó istenhozzádunk kiséri az elhunyt magasröptű szellemet és fájó lesz örök bucsunk, melyet itthagyott porhüvelyétől veendünk.

Ám az örökre elköltözött nemes lélek itt hagyja közöttünk áldott emlékét, melyet a kegyelet híven fog megőrizni és fönntartani!

Áldás emlékére!

„Szegedi Hiradó" 1875. október 15. — 124. sz.

A szegedi izr. hitközség *mély fájdalommal jelenti*

FŐTISZT. **LÖW LIPÓT** FŐRABBI

URNAK,

Szeged sz. kir. város köztörv. bizottsági tagjának,

a tudomány- és a hazának szentelt munkás élete 65-ik, itthelyi buzgó lelkipásztorkodásának 25-ik évében, f. hó 13-án, a sátoros ünnep elő-estéjén, éjjeli 9 és fél órakor tüdőszélhűdésben történt elhunytát.

A mélyen gyászolt nagy halottnak hűlt tetemei f. hó 17-én délután 2 és fél órakor a szegedi izr. imaházból fognak az izr. sirkertbe örök nyugalomra kisértetni.

זכר צדיק לברכה

Szeged, 1875. október havában.

A HITKÖZSÉG NEVÉBEN:

az elöljáróság.

Die Szegediner isr. Religionsgemeinde giebt hiemit in tiefstem Schmerz Kunde von dem Hinscheiden

Sr. Ehrwürden des Herrn

LEOPOLD LÖW

Oberrabbiners,

Mitgliedes des Gemeinderathes der königlichen Freistadt Szegedin,

welches am 13. d. M., am Vorabende des Sukköthfestes, Abends 9 1/2 Uhr im 65. Lebensjahre seines der Wissenschaft und dem Vaterlande geweihten thatenreichen Lebens und im 25. Jahre seines hiesigen segensvollen Wirkens erfolgte.

Die irdischen Reste des tief betrauerten Verewigten werden am 17. d. M. Nachmittags 2 1/2 Uhr aus dem isr. Gotteshause zur ewigen Ruhe bestattet.

Friede seiner Asche!

Szegedin, im Oktober 1875.

Namens der Religionsgemeinde:

Der Vorstand.

*Löw szül. **Redlich Borcsa** saját és az alulirt család nevében mély gyászba borult, lesujtott szivvel jelenti feledhetlen férje*

FŐT. LÖW LIPÓT UR
SZEGEDI FŐRABBI

siralmas elhunytát. A boldogult a sátoros ünnep előestéjén, folyó hó 13-án esti 9 és fél órakor, munkás élete 65-ik évében, tizenegy napi heveny betegség után jobblétre átszenderült; hült tetemei vasárnap folyó hó 17-én délután 2 és fél órakor fognak örök nyugalomra tétetni.

Szeged, 1875. október havában.

זכר צדיק לברכה

Dr. Löw Tóbiás, királyi főügyészi helyettes
Dr. Löw Sámuel, gyakorló orvos
Löw Vilmos, new-yorki ügyvéd
Löw Tivadar, köz- és váltó-ügyvéd
Löw Immánuel, papjelölt
Löw Mózes
Löw Henrik
fiai.

Löw férj. *Breitner Rebekka*
Löw Teréz
Löw Rózsa
Löw Janka
Löw Leontin
leányai.

Dr. Barach Benedek, köz- és váltó-ügyvéd
Breitner Sámuel
vejei.

Löw Tóbiásné Hirsch Emma
Löw Sámuelné Schwarz Leonie
Löw Vilmosné Weisz Leontin
menyei.

Barach Henrik, Barach Marcell, Barach Sarolta, Barach Károly, Barach Leontin;
Löw Tibor, Löw Andor;
Breitner Antal, Breitner Róza, Breitner Amália;
Löw Amália, Löw Mózes, Löw Rozália
unokái.

Löw férj. *Herzka Amália, Löw Simon, Löw* férj. *Berisch Adelheid*
testvérei, saját és gyermekeik nevében.

Pfeifer Ignác és neje; Schwab Mór és neje; Obersohn Mór; Dr. Lichtenstern Vilmos és neje; Dr. Schwab Eduard és neje; Dr. Haas Ignác és neje; Schwab Sándor; Redlich Fülöp; Dr. Redlich József és neje; Herzka Adolf, Löw Simonné, Berisch Emanuel
sógorai és sógornői, saját és gyermekeik nevében.

A „CONCORDIA" budapesti jótékonysági egylet választmánya mély fájdalomtól áthatott kebellel tudatja, hogy ezen egylet dísztagja

FŐTISZTELENDŐ

DR. LÖW LIPÓT UR

a szegedi izrael. hitközség főrabbija

folyó hó 13-án, halhatatlan érdemekben gazdag életének 64-ik évében, rövid szenvedés után, a Mindenható kifürkészhetlen akarata által az örök jobblétre átszólíttatott.

A dicsőült földi maradványai folyó hó 17-én d. u. 3 órakor fognak a szegedi izr. sirkertben örök nyugalomra tétetni.

BÉKE LENGJEN HAMVAI FÖLÖTT!

ÁLDOTT LEGYEN EMLÉKEZETE!

Budapest, 1875-ik évi október hó 15-én.

A „CONCORDIA"

BUDAPESTI JÓTÉKONYSÁGI EGYLET VÁLASZTMÁNYA.

GYÁSZSZERTARTÁS.

FŐTISZTELENDŐ

LÖW LIPÓT

SZEGEDI FŐRABBI

hült tetemeinek örök nyugalomra tételére nézve

a következő

REND

állapittatik meg:

1. 1875. október 14-én a hült tetem a hitközségi épületbe átvitetvén, a ravatal ott október 17-ének déli 12 órájaig kitéve fog maradni.

2. Október 17-én délután pont $2^1/_2$ órakor a gyászközönség az izr. imaházban gyül össze. Ugyanekkor a jelentkezett és a hitközségi tanácsteremben összegyülendő rabbik, ugy a helybeli és vidéki küldöttségek is együttesen vonulnak a hitközségi templomba és elfoglalják kijelölendő helyeiket.

3. A hitközségi elöljáróság és a testvériségi egylet — Chewra Kadischa — elöljárói a koporsót az imaházba áthozzák.

4. Templomi karének.

5. Gyászbeszéd. Steinhardt Jakab, aradi főrabbi.

6. Gyászdal.

7. Gyászbeszéd és gyászima. מנוחה נכונה Löw Immánuel.

8. A hitközség és a testvériségi egylet elöljárói a koporsót az imaházból a templomudvarba kiviszik, miközben a kar az áldást énekli.

9. A templomi udvartéren gyászbeszédet tart Dr. Kohn Sámuel budapesti hitszónok.

10. A gyászmenet a következő rendben indul:

a) Az izr. hitközségi elemi iskola tanitói kara és növendékei.
b) A magán-tanintézetek ifjusága.
c) A gymnasiumi, polgári, és reáliskolai ifjuság.
d) A főkántor és énekkar.
e) A gyászkocsi.
f) Az elhunyt családja.
g) A rabbik.
h) A szegedi izr. hitközség és a testvériségi egylet képviselői.
i) A küldöttségek.
k) A szegedi izr. hitközség és a testvériségi egylet elöljárói.
l) A többi gyászközönség.

11. A menet a háromkorona- és feketesas-utcán keresztül a Széchenyi-téren és Kárászutcán át vonuland a kálvária-utca felé az árvaházig, hol a tanuló-ifjúság vesz a halottól búcsút, s ezután a temetőbe való kiséretre a kocsik a kiszolgáltatott jegyek mellett vétetnek igénybe.

12. A sirkertben gyászbeszédek tartatnak, melyek után a tetem szertartásszerüleg örök nyugalomra tétetik.

Szeged, 1875. október 14-én. *A hitközségi elöljáróság.*

Figyelmeztetés.

A rend fentartásával megbizott közegek fehér szalagu jelvényeket viselendnek.

A helybeli testületek képviselői tisztelettel fölkéretnek, hogy megjelenésüket Prosznitz Vilmos elnök urnál október 16-ig bejelenteni sziveskedjenek, hogy a kellő beosztásról gondoskodni lehessen.

A közönség azon részét, mely a menetet gyalog kisérendi, a temetői szertartás bevégzésével a temetőtől vasuti külön vonat díj nélkül szállitandja vissza a tiszaparti Szina-udvarig.

Október 14-én délután $3^1/_2$ órakor a díszes érckoporsót a megboldogult fiai és a Chewra Kadischa elöljárói a halottas házból nagy kiséret mellett átvitték az izr. elemi leányiskola egyik tantermébe, amely feketére volt bevonva; ott a ravatal fölállíttatott s közszemlére kitétetett. Naphosszant hullámzott a nép az iskola udvarán, kegyeletteljesen közeledve a ravatalhoz, melyet az elhunyt tisztelői számos koszorúval halmoztak el.

A szalagföliratok közül fölemlítendők:

Az olvasó-egyleté, mely igy hangzik:

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, habár napja múl,
Hanem lerázván, a mi benne földi,
Egy éltető eszmévé finomúl.

A másik a dicsőült főgymnáziumi tanitványaié s igy szól:

Vallásosságban nevelél minket, meg erényben,
A szépért s nemesért küzdeni ösztönözél.
Hogy jó- s balsorsban le ne térjek az igaz utról,
És ne inogjunk rajt': szellemed adjon erőt.

Emberiség s tudomány mellett küzdtél vala mindig,
Érdemed századokig hirdeti géniuszod.
Gyászba borulnak mindketten, siratva tebenned:
Fönnkölt szellemet ez, — lelki barátot amaz.

A GYÁSZKISÉRET.

I. SZEGED.

1. A szegedi izr. hitközség elöljárósága és képviselő-testülete:

Elnök:

Prosznitz Vilmos.

Elöljárók:

Holtzer Salamon.
Ausländer Simon.
Dr. Rosenberg Izsó.
Dr. Déry Károly.
Neubauer József.
Weiner Miksa.

Képviselők:

Dr. Abeles József.
Back Ernő.
Beck Mór.
Blanz Vilmos.
Boros Bálint.
Braun Mór.
Czinner Ig. József.
Deutsch Ferenc.
Buziási Eisenstädter Antal.
Eisenberg Nándor.
Eisler Fülöp.
Eppinger Mór.
Erdensohn Ferenc.
Freudenberg Ede.
Freuder József.
Gottlieb David.
Groszmann Mór.
Gunst Bernát.
Guttmann Áron.
Kirschner Hermann.
Kirschner Izsák.
Kotányi H. W.
Krahl Antal.
Kraus Benő.
Kraus Hermann.
Leopold Bertalan.
Lévai Ignác.
Leitner Adolf.
Lichtenberg Mór.
Löwy Sámuel.
Löwinger Salamon.
Lustig Ferenc.
Mannsberger M. L.
Oblát Lipót.
Pollák Cz. Adolf.
Pollák Hermann.
Pollák Mór.
Pollák Sándor S.
Pollák Simon D.
Pollák Zsigmond D.
Princz Mór.
Reiner Mór.
Reitzer Adolf.
Reitzer Jakab.
Rosenbaum Adalbert.
Rosenberg Kálmán.
Schäffer Zsigmond.
Scheinberger Antal.
Schwab Mór.
Schwarz Rudolf.
Seifensieder Mór.
Seifmann Mór.
Dr. Singer Vilmos.
Steiner Bernát.
Steiner Manó.
Szobotka Vilmos.
Szivesy József.
Weber Sándor.
Weisz Jakab Fülöp.
Weisz Jakab W.
Weisz Károly.
Weisz Mór K.
Ziffer D. A.

2. A szent-egylet elöljárósága és harmincegyes bizottsága:

Elöljáró:

Ausländer Simon.

Gabbaim:

Schäffer M. J.
Freuder József.
Blanz Vilmos.
Pollák Sándor S.
Goldschmidt Lipót.

Pénztárnok:

Pollák Zsigmond.

31-es bizottság:

Czinner Emanuel.
Deutsch Ferenc.
Eisler Fülöp.
Engel Simon.
Gottlieb David.
Holtzer Salamon.
Kirschner Izsák.
Kohn Mihály.
Kotányi Gáspár.
Krahl Antal.
Lichtenberger Gáspár.
Lichtmann Sámuel.
Mannsberger M. L.
Neubauer József.
Pick Mór.

Pollák Cz. Adolf.
Pollák Hermann.
Pollák Simon D.
Princz Mór.
Prosznitz Vilmos.
Reitzer Jakab.
Rosenberg Jakab.
Schäffer S.
Schwab Mór.
Seifmann Mór.
Dr. Singer Vilmos.
Szobotka Vilmos.
Szivesy József.
Szmetán Hermann.
Weisz Károly.

3. A szegedi izr. temetkezési és betegápoló-egylet:

Neubauer József. Pollák D. Zsigmond.

4. A szegedi izr. komasági-egylet:

Scheinberger Antal. Reitzer Jakab.

5. Szegedi izr. nőegylet.

Kohen Johanna, elnök.

6. Szeged szabad kir. város köztörvényhatósági bizottságának küldöttsége:

Mélt. Dáni Ferenc, főispán.
Pálfy Ferenc, polgármester.
Taschler József, főkapitány.
Reizner János, hely. főjegyző.
Veszelinovics Bazil, tanácsnok.
Wagner Károly, tanácsnok.
Szluha Ágoston, tanácsnok és országgyülési képviselő.
Szabados János, tanácsnok.

7. Szeged szabad kir. város iskolaszéke:

Kovács Albert, elnök.

8. Magyar kir. pénzügyi igazgatóság.

Nagys. Ludvigh János, kir. tanácsos és pénzügyigazgató.
Standtner Emil, illetékszabási főnök.
Nagys. Dávid Antal pénzügyi tanácsos, aligazgató.
Buday József, pénzügyi titkár.
Mazúr Sándor, pénzügyi titkár.
Rehák Ödön, „ „
Khyó Nándor, „ „
Hrebicsek Libor, h. számtanácsos.
Preyszler Vilmos, számtiszt.
Szüts Károly, „
Telman Sándor, „

9. A m. kir. távirda-hivatal:

Pelikán Ede. Rosenberg Manó. Blazsevszky. Millin. Toronyi. Domokos. Damiszkó. Kalmár.

10. A szegedi olvasó-egylet:

Dr. Singer Vilmos, tiszteletbeli elnök.
Szabados János, elnök.
Dr. Erőskövy János, alelnök.
Dr. Goldschmiedt György, pénztárnok.
Back Ernő, választmányi tag.
Goldberg Salamon, igazgató.

11. Az iparos ifjusági egylet:

Maróczi József, k. eln. Kleinmann Fr., v. t. Löwy Lajos, vál. tag.
Kabók Imre, jegyző. Koncsek Sándor, v. t. Ónozó Antal, „ „

12. A szegedi főgymnásium igazgatósága és tanári testülete:

Magyar Gábor, igazg. Tóth Antal. Horváth Sándor. Stancel Károly. Martin Péter. Budavári József. Obelc József. Arányi Ágost. Való Mihály. Pap József. Szölgyényi. Zsuffa. Merényi.

13. A szegedi állami főreáltanoda igazgatósága és tanári testülete:

Nagys. Mészáros N., főigazgató. Bauer Simon. Bodányi Károly. Bója Ferenc. Csonka Ferenc. Czógler Alajos. Farkas Antal. Traukovich Miklós. Gyurits Gyula. Hoffer Endre. Homor István. Irinyi Sándor. Iczés József. Kálosi Lipót. Kutassy József. Lévay Ferenc. Mayer Béla. Szabó Cyril. Szendrői János. Vánky József.

14. A szegedi izr. főelemi tanoda tanári testülete:

Assinger Adolf. Klein Salamon. Klein Fülöp. Schulhof Lajos. Weisz Gábor. Steinitz Mór.

II. VIDÉKI KÜLDÖTTSÉGEK.

1. A magyar- és erdélyországi izraeliták országos irodája:

Schweiger Márton, elnök. Dr. Simon József, jegyző.

2. Az orsz. izr. tanító-egylet

Friedmann, főkántor. Braun Lipót. Keleti Vilmos. Fischer Náthán. Dr. Wittelshöfer Adolf. Back Ig. W., tr. Führer Ignác.

3. Arad:

Steinhardt Jakab, főrabbi. Hirschmann J., elnök. Dr. Back Soma. Schwartz Zsigmond. Spitzer Fülöp. Leopold Ignác. Rosenberg Lipót.

4. Baja:

Spitzer Károly. Beck Soma. Rosenberg. Dr. Hauser Mór. Dr. Lemberger Henrik.

5. Buda:

Dr. Goldberg, rabbi.

6. Budapest:

Dr. Kohn Sámuel, rabbi. Fleischl József. Latzkó Ármin. Wahrmann Sándor. Hirsch Károly. Mandl Mór. Budai Goldberger K. Dr. Neumann Antal.

7. Csaba.

Fay Mór. Löwy Áron. Freund Zsigmond. Riess Sámuel.

8. Cegléd.

Weiner Dávid, elnök. Berger Adolf. Schillinger Márton.
Berger Jakab. Moskovits. Beck Jakab, jegyző.

9. Eszék:

Dr. Spitzer Samuel, rabbi. Krauss Mayer.

10. Félegyháza:

Kohn Hermann. Weissberger Károly. Gellért Sámuel.
Lederer Elias.

11. Gyula:

Lederer Lajos. Deutsch Mór. Grünwald Fülöp.
Steinfeld Ignác. Szmetán Fülöp.

12. H.-M.-Vásárhely.

Ujhelyi Lipót. Ujhelyi Ignác. Epstein János.
Pollák Gábor. Czukor Sámuel. Beck Lőrinc.
Dr. Müller Ig. Czukor Márton. Rosenberg Ignác.
Dr. Berger Ferenc. Steiner József. Löwy Ferenc.
Dr. Czukor Ignác. Fleiszig Lipót. Mayer Sándor.
Wodjaner Károly. Wodianer A. S. Böhm Sámuel.
Kohn Mór.

13. Horgos.

Müller Jakab id. Müller Jakab ifj. Ungar József.
Ungar Ferenc. Grün Bernát.

14. Kecskemét:

Dr. Fischmann, rabbi. Schweiger József. Schwarz Dávid.
Milhofer István. Hacker Mór.

15. Kistelek.

Ausländer Henrik. Frankl Ignác. Geiger Sámuel.
Ausländer Jakab. Bauer Zsigmond. Deutsch Mózes.
Ausländer Mór. Deutsch Bernát. Seiler Lajos.
Herzl Fülöp.

16. Kula.

Strasser D. L. rabbi. Löwinger. Wolf Bernát.

17. Makó.

Dr. Fischer A. E. főrabbi. Löwenbach Lipót. Iritz Hermann.
Stern Eduard. Löwenbach Adolf. Graner Ignác.
Abeles Hermann. Steinhardt Márk. Fleischer Gustav.
Ehrenfeld. Stern Mór. Dr. Dózsa Sámuel.
Monntag Mór.

18. Martonos:

Rosenfeld Vilmos, elnök. Weisz József. Lampel Ignác.
Rosenberg Salamon.

19. Nagy-Becskerek:

Eisenstädter L. Mangold Lipót. Kohn J. L.

20. Nagy-Kanizsa:

Blau Lázár. Weisz Samu. Wahlbach Mór.

21. Nagy-Kikinda:

Scheinberger Miksa. Dimand I.

22. Nagy-Kőrös:

Steiner Farkas. Scheiber Salamon. Bruck László.
Scheiber Márton.

23. Nagy-Szent-Miklós:

Tenner Vilmos. Klein Ferenc. Jakobi Izidor. Rosenthal Izidor.

24. Nagy-Várad:

Dr. Rosenberg Sándor, rabbi. Ehrlich. Dr. Pollák. Löw Salamon.

25. Nagy Zombor:

Schön Samu. Brück Adolf. Weidinger Sándor. Spitzer Bernát.

26. Orosháza:

Stern, elnök. Singer Henrik. Bleyer Mór.
Blantz Bernát. Singer Áron. Pollak Lőrinc.
Reisz Simon. Künstler Sámuel. Bruckner Lipót.
Gleich Lajos.

27. Ó-Kanizsa:

Grüner Jakab. Heszer Gáspár. Löwinger Sámuel.
Freund József. Klein Ábrahám. Reitzer Simon.
Krahl Fülöp. Deutsch Ferenc. Krahl Adolf.
Herz Mór.

28. Pécs:

Frankl Mór. Weier János. Glass Ármin. Schapringer Joachim.

29. Szabadka:

Dr. Kuttna, főrabbi.
Geiger Adolf, elnök.
Freudenberg Manó.
Geiger Jakab.
Pollák Ede.
Körpl Ármin.
Halbrohr Mór.
Buchwald Márk.
Koch Salamon.
Hubert Jakab.
Klein Márk.
Geiger József.
Kunetz Gáspár.
Freund Hermann.
Bruck Ferenc.

30. Szolnok:

Adler Ign. elnök. Steinberger Salamon. Fischbein János.

31. Székesfehérvár:

Wertheim, elnök. Dr. Ligeti. Dr. Neumann.

32. Siklós:

Roth Áron, ker. rabbi.

33. Szentes:

Neumann Jakab eln. Pollák Dávid. Kulinyi Zsigmond.

34. Temesvár (anya-község):

Buz. Eisenstädter Ig. S.
Weisz Sándor.
Gotthilf Ed.
Leipnik Vilm.
Klein S.
Waldmann S.
Freund Jakab.
Hubert A. E.
Amigo.

35. Temesvár (gyár):

Berger Adolf.
Kämpfner Alajos.
Freund Lipót.
Freudt Ferenc.
Pollák Lajos.
Schwarz Mór.

36. Temesvár (szefard):

Derera I. Magyar I. D. Meworach L. Magyar Leó D.

37. Ujvidék:

Heim Dávid. Laivinger Károly. Zwieback Salam.

38. Veszprém:

Hochmuth Ábr. rabbi. Dr. Pillitz. Benő.

39. Zenta:

Rottmann Ferenc.
Bergel Gyula.
Bergel Antal.
Flesch Vilmos.
Goldstein Szigfried.
Hacker Salamon.
Wolfinger Jakab. Fuchs Lipót.

HALOTTI BESZÉD.

TARTOTTA

STEINHARDT JAKAB

ARADI FŐRABBI.

Ámosz próféta könyvében ezt olvassuk: „És lészen azon a napon, ezt mondja az Ur Isten, elnyugatom a napot délnek idején és sötétséget bocsátok a földre fényes nappal. És siralomra fordítom a ti ünnepeteket, és minden ékléseiteket keserüségre; gyászruhát adok mindenek derekára és mindenek fejére gyászjelt, és olyanná teszem azt, mint az egyszülöttön való siralmat, hogy annak vége legyen, mint a keserüséges nap.“ [1]

És a prófétának e rémületes baljóslata irtóztatóan teljesedett be mirajtunk, kedves testvéreim!

Leesett Izráel egéről a ragyogó, „jóltevő nap, mely annyi világosságot, áldást és üdvöt hinte el sugárszárnyaival“,[2] letünt délnek idején, midőn annak fényében még sokáig gyönyörködni reménylettünk.

Ott álltunk egybeseregelten sátoros ünnepünk első napján az Ur szent hajlékában, elzengedezve hála- és örömdalainkat, s bár a zsoltár szavaival élve, „rettegésben örültünk az Urnak“,[3] mert tudtuk, hogy veszély fenyegeti drága életét annak, kinek földi maradványait itt vérző szívvel körülálljuk, mégis uj reményre lelkesítének dicsénekünk ihletes szavai: „drága és nagybecsü Isten szemei előtt jámborainak halála ...... nem halok meg, hanem élek még és hirdetem az ur dolgait“ — s ime sujtó villámként lecsap soraink közé, ajakról ajakra szállva, szivtől szivhez cikázva, a rémhir: „Löw Lipót szegedi főrabbi meghalt!“ és „siralommá vált örömünnepünk, kesergésre a mi éneklésünk“!

Elköltözött, eltávozott tőlünk örökre az a fenkölt szellem, mely isteni őrangyalként őrködött Izráel drágalátos kincsei fölött, mely annyiszor ragadott el bennünket, magas röptében felülemelve a mindennapiasság gyarlóságain, s magával vive a magasztos eszmék fényvilágába.

Megállt az a szív, mely oly lelkesülten dobogott mindenért, a mi jó és szép, nemes és üdvös, melyben az emberszeretet, a hazaszeretet szent tüze oly kiolthatlanul lángolt.

[1] Ám. VIII, 9. 10. [2] Mal. IV, 2. שמש צדקה ומרפא בכנפיה. [3] Zsolt. II, 11 וגילו ברעדה.

Elhallgatott örökre az a szózat, mely Isten szent igéjét, a hit és erkölcsösség tanításait annyi tudománynyal, bölcseséggel, oly szivreható ékesszólással hirdeté!

Igen kedveseim, „egyetlen fölötti gyász", amint a próféta mondja, a mi gyászunk!

Mert bár sokan vagyunk kor- és kartársai, kik ugyanazon hivatásnak szolgálunk, ugyanazon ösvényen járunk, ugyanazon cél felé törekszünk, melynek ő szentelte életét, — mégis ő volt az egyetlen, ki tehetség, képesség, hatáskör, működés és eredmény tekintetében mindazt egyesíté egymagában, aminek mindegyikünknek csak egy-egy része jutott.

A tudományban ő nagy, terebélyes fához hasonlított, melynek erős és izmos gyökérszálai szélesen elterjednek, s mélyen benyúlnak az ős talajba, meg-megujuló és viruló lombozata pedig a magas felé törve szabadon és könnyedén lengedez, s amit a föld sötét rétegeiben magába szí, azt illatos virágokban, zamatos gyümölcsökben adja vissza a világosságban. Akik ismerik az ő tanulmányait és buvárlásait, akik tudják, mennyire belemélyedett ő a régi hagyományi irodalomba, s ismerik az ő műveit a történelmi itészet, ez ujabbkori tudomány terén, melynek ő egyik legnagyobb mestere volt, azok megértik, mit akartam megjelölni e képlet által.

Személyiségében egyesítve volt a gondolat férfiának méltósága és a kedélyes, szeretetreméltó egyéniség kedvessége, a tudós ember alapossága, és a finom müveltségü ember könnyűdedsége, a szaktudósnak részletessége és minutiozitása és a világ-férfiunak nagyszerü felfogása; az elmélet és az elvek emberének meghajthatlan következetessége és a gyakorlat emberének simulékonysága és rugékonysága.

Működési és hatásköre messzire túlterjedt az ő hivatalkörének, túl e hazának határain. Ő nem csak a kanizsai, majd a pápai és azután a szegedi izraelita hitközségek rabbija volt, amint mondják és irják, nemcsak azon községeknek papja volt, hol a lelkészi és hitszónoki teendőket végezte, hanem amiként Áron főpapról van megirva, hogy valamennyi izraelita törzsnek neveit drága kövekbe vésve a mellén viselte, ő valamennyi izraelita községnek szent érdekeit hordozta szivén, egész Izraelnek rabbija

és tanítója volt. Hisz tudjuk, mint lesték községek és hatóságok, belül és kivül az országon az ő tanulságos szavait, mint biztak az ő tudományos itéletében.

De nem csak tanitónk volt ő, nem csak vallási, községi, nevelési ügyeinknek fáradhatlan pártolója és előmozdítója; polgári jogaink kivívásában és védelmezésében is egyik bátorszivű előharcosunk volt ő, és az ő neve elválaszthatlan a magyar izraeliták egyenjogusításának történetétől.

Szóljak-e hazafiúi érdemeiről azon férfiúnak, ki szenvedett és tűrt a hazáért, ki az önfeláldozó hazaszeretet lángját lehelé az első izraelita honvédek szivébe, ki a legelsők között honosítá meg nem csak a magyar hitszónoklatot az izráelita templomban, hanem a magyar érzületet sok izraelita szivében.

S mily szilárd, meghajthatlan állhatatossággal folytatá ő müködését a haladás és müvelődés előtte oly szent érdekében! A félreismertetés fájdalma, a gyanusíttatás sérelmei, a rágalmazás és üldözés bántalmai, a csalatkozás s a megcsalattatás keserüségei, mindezeket tapasztalta ő, de mindezek nem voltak képesek kioltani keblében a lelkesedés tüzét, kifárasztani buzgalmát, megtörni bátorságát, meggyengíteni tetterejét, megrendíteni meggyőződését, megingatni hitét, mert törekvésének és reményének végcélja a tiszta vallásosság és emberszeretet győzelme volt, melynek kivívására az isteni gondviselés minden időben nemeskeblü és erőslelkü férfiakat támaszt, hogy azért működjenek és küzdjenek.

Ezen jelesek egyike volt ő, s mi őt elvesztettük! Érzem kedveseim, ha a mai nap ünnepies jellege nem tiltaná is hangos panaszokban elzokogni keservünket, mégsem volnék képes kifejezni sem a ti fájdalmatokat, sem az én küldőim testvéri részvételét, sem pedig azt, ami saját keblemet szorítja, — hisz engem a legbensőbb rokonérzelem, a sok évi barátság kötelékei fűzének ő hozzá; azért: bár átérzem e pillanatban egész keserüségét a prófétai szónak, „ha elhallgatom, az én csontaimban elrekesztett tűz az“, — mégis, miként a főpap a jeruzsálemi templomban, az engesztelő napon a thórából csak egy részét olvasta fel az áhitatos nép előtt a napra vonatkozó tartalomnak, s összegöngyölítve a tekercset azt mondá: „több mint amennyit felolvastam, van itt még

irva",[1] ugy én is mondom: több mint amennyit elmondtam és elmondhatnék előttetek, meg van irva itten, meg van irva örökké kiolthatlan betükkel saját sziveitek lapjain. Jönnek majd még napok, midőn fel fogtok sóhajtani: „Elesett a mi fejünknek koronája, jaj most nekünk"[2].

Legyen az mindannyiszor egy intés, nem arra, hogy a nagy halott iránti szeretet, kegyelet és hála adóját lerójátok, mert ezt soha nem fogjátok elmulasztani, hanem arra, hogy megörökítsétek az ő szellemét községi intézményeitekben. Szent hagyomány az, mely egyszersmind azok fennállásának, továbbfejlődésének és felvirágzásának legszilárdabb biztosítékát képezi!

Te pedig dicsőült lélek, elköltözöl tőlünk, árván hagyva bennünket, megtérsz a mennyei otthonba, azok sorába, kik „ékesítve érdemeik diszkoszorújával, gyönyörködnek Isten dicsőségének fénykörében". Menj békével! és vedd mélyen sebzett szivünkből fakadó e bucsuszavunkkal azon szent fogadásunkat, hogy emlékedet örökké tisztelni, életművedet hűségesen megőrizni és ápolni fogjuk. „Menjen előtted a te igazságod, és az Ur dicsősége fedezzen be téged!"[3].

És te hozzád „mindenható Isten, minden testek lelkének Ura"! te hozzád fohászkodunk örök nyugalmáért és lelki üdvéért szeretett és felejthetlen tanítónknak; vedd őt atyai ótalmadba, s jutalmazd meg földi pályáján szerzett érdemeit mennyei boldogléttel, s szive óhajtásának teljesítésével, melyekért földi életének legszentebb perceiben könyörgött.

Legyen az ő osztályrésze azok között, kikről meg van irva: „És a bölcsek fénylenek mint az égnek fényessége, s akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön és örökké[4]!"

Ne vond meg kegyelmedet és vigasztalásodat azoktól, kiknek szemei ő utána könyeznek, kiknek szivei ő érte véreznek!

Ezen gyászoló gyülekezeten pedig, valamint Izráel egész népén, hadd teljesedjék a te szent igéreted: „adok én nektek az én szivem szerint való pásztorokat, és legeltetnek titeket tudománynyal és bölcseséggel!"[5] Amen!

[1] Talm. Jóma 18 b. יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן [2] Siralm. V, 16. [3] Jesajás LVIII, 9. [4] Dán. XII, 3. [5] Jer. III, 15.

BÚCSÚSZAVAK.

ELMONDOTTA

LÖW IMMÁNUEL.

És itt, ugyane falak között, ugyanez oltáron, hol te hirdetéd lelkesülten és lelkesitőn vallásunk eszméit; itt, ugyane helyen, hol te ébresztéd a gyermek szunnyadó lelkét, hol szent áhítattal hallgatott téged az ifjú, itt, ugyane helyen, hol kétszer szólt hozzád, a hol te őt a legtisztább atyai boldogság érzésével hallgatád, midőn feléje fordult sugárzó arcod, — ti, kik láttátok ez arcot, nem fogjátok elfeledni soha, mert az túlvilági arc volt, — s a hol ez archoz szóltam, a hol egy rövid évvel ezelőtt hozzád szóltam a sátrak ünnepén, ott szóljak most ugyanez ünnepen rólad!

Rólad én, a gyermek atyjáról, a tanítvány tanítójáról, én — rólad!

Dicsérjelek? Magasztaljalak? Téged? Téged? Mondjam el, s várod-e tőlem, t. gyász-gyülekezet, hogy elmondjam, mikép buzgott ő szent vallásunkért, a tisztult, megújult, megifjult zsidó vallásért? És csakugyan szükséges volna-e előttetek szólanom ernyedetlen tudományos munkásságáról, midőn csak a halál csikarhatá ki kezéből a tudománynak, azon zsidó régészetnek, melyet ő alapított, szentelt tollát. Szóljak hozzátok a lelki atyáról, kit benne elvesztettetek, ki oly szeretetteljesen tudá megáldani gyermekeitek frigyét, ki oly enyhitőn tudott benneteket vigasztalni, ki oly szeliden tudott békíteni; a lelkipásztorról, ki oly elragadón tudá hirdetni istenünk igéjét, ki az özvegyek és árváknak oly fáradhatlanul nyujtá segédkezét?!

Szóljak hozzátok a családfőről, kit benne vesztének, a férjről, kit anyánk vesztett, atyánkról, kit testvéreimmel siratunk, a hű rokonról, ki köré büszkén sorakoztak a szerető rokonok, kik Jóbbal szólnak most: „Megfosztott az Ur büszkeségemtől, elvette fejem diszességét.“

Nem dicsérlek, nem magasztallak; de megfogadom, hogy ha a Mindenható erőt ad és képességet, irodalmi emlékben fogom elmondani, miért lelkesültél, mit tettél, miért küzdöttél.

Nem dicsérlek, nem magasztallak, magasztal téged eléggé községed és városod, magasztal eléggé e távolról összesereglett gyülekezet gyásza, magasztal eléggé az, hogy följajdult elhunytod hirére a nemzet, melyhez nemes kebled legbensőbb vonzalmával ragaszkodál; mert hányszor hallók tőled a tanitást:

> „Négy szócskát izenek, vésd jól kebeledbe s fiadnak
> Hagyd örökül ha kihunysz: A haza minden előtt".

Te megtértél örök hazádba, mert az irás szavai szerint, mig itt zarándokolunk, *nem értük el a nyugalmat és örökséget, melyet az Ur fenntartott nekünk.*

Kettős öröklét lett osztályrészed, mert emlék, szent emlék lett neved nemzetednek, hitfeleidnek, községednek. Emlék lesz neved nekünk, mert Löw Lipót neve nem puszta név, Löw Lipót neve jelszó: a kegyeletes vallásosság, a fáradhatlan tevékenység és tudományos törekvés, a tiszta hazafiság és a hű szeretet jelszava. Löw Lipót neve végrendelet: a művelődés és vallásosság, a háziasság és hazafiság végrendelete."

Megtérél örök hazádba, megtérél az Ur szine elé, mi megtört lélekkel szólunk: ה' נתן וה' לקח Az Örökkévaló adott nekünk téged, édes atyánk, az örökkévaló vett el tőlünk, nem zugolódunk יהי שם ה' מבורך — hanem dicsérjük az Ur nevét most és mindenkor. Ámen.

Kisérjük őt forró imánkkal.

Határtalan jóságú Isten! Te hirdetéd Jésajás prófétád által: Mint az anya gyermekét vigasztalja, úgy vigasztallak benneteket. Vigasztalj Uram bennünket, vigasztald anyámat, testvéreimet s rokonainkat; csillapítsd Uram megdicsőült szolgád hiveinek fájdalmát, hogy e szentelt fájdalom vezesse őket s az egész zsidóságot azon pályán, melyen ő vezeté reábizott gyermekeidet. Adj Uram nyugalmat földi maradványainak s részesítsd lelkét a Te világosságodban. מנוחה נכונה....

Elbúcsúzunk tőled, megáldunk a sok áldásért, melyet te nekünk osztál.

Az Isten áldjon meg s őrizzen meg téged, az Isten világíttassa feléd arcát és legyen kegyelmes irántad, az Isten fordítsa feléd arcát és adjon neked békét, az örökkévalóság háborgatlan békéjét. Ámen!

GYÁSZBESZÉD.

ELMONDOTTA

DR. KOHN SÁMUEL

BUDAPESTI HITSZÓNOK.

Oda be vittétek őt, a hol csak az imént lefolyt ujév napján oly csendes és szerény, de ép azért oly szivemelő szép ünnepet ültetek, a midőn ő az ő elragadó ékesszólásával ama változatos, dús tartalmú 25 évről emlékezett meg, melynek folytában, mint Szeged izraelita hitközségének tisztelve tisztelt atyja, tanítója, az Istennek igéjét hirdette. S ott, a hol még a minap lángesze szikrázott, ihletett szavai mézes ajkairól folytak és nagy szivének fényes kincsei feltárultak, s a hol most saját fia az imádva szeretett atya koporsója fölött halotti imát mondott — ott könyekre fakadtatok, zokogtatok mindnyájan, és óh! mily fájdalmas joggal! A könyzáport, mely ott hullott, megérdemelte az, akiért hullott.

S most onnét kihoztátok ide, Izráel templomából a természet nagy templomába. Szabad, határtalan ég alatt nyugszik itt az, kinek szive a szabadságért lángolt, kinek gondolkodása határt nem ismert röptében. Löw Lipótnak koporsója ama szent földön áll most, melyet ő oly kimondhatlanul szeretett, és mely, szeretét meghálálandó, most anyai ölét feltárja, hogy ott békében nyugodjék az, akit nem szült ugyan, de a ki mégis leghűbb gyermekeinek egyike volt. Itt, hol szorongatott keblünk könnyebben, szabadabban emelkedik, hol szemünket falak nem akadályozzák és tágabb látkör nyílik előttünk; itt nyugodtabban és tágabb szempontból tekinthetjük ezen rendkivüli ember rendkivüli képét. Mert Löw Lipótot más gyász illeti, mint aminő minden egyéb koporsónál nyilvánulni szokott; hisz ő harcos volt, bajnok és hős.

„Bajnok!“ „Hős!“ Ez azon szempont, mely sokoldalú tevékenységét egy rámába foglalja össze, és törekvését, jellemét, egész életét megérteti velünk. Azért az ő koporsója mellett ama régi gyászdal szavaira fakadunk, melylyel Dávid Izráelnek elhullott bajnokait siratta: „Izráel dísze holtan fekszik bérceiden; óh mikép hullának el a hősök!“

Gyászoló hallgatóság! Löw Lipótra három korszak tarthat jogot: a mult, a jelen és a jövő. Mind a három bajnokának

mondhatja őt; mert vagy benne vagy érte küzdött, és mindig azért, ami magasztos és szent.

Ifjúsága oly multban gyökerezett, mely Izráel számára még oly szomorú és sötét volt, hogy mi azt ma csak alig képzelhetjük már. Az ifju tudományt és igazságot szomjuhozott; de a zsidó számára akkor nem nyílt még egyengetett ut, mely őt e szent cél felé vezethette volna. Löw-nek ezen utat még csak törnie kellett, szembe szállván tudatlansággal, elfogultsággal, előitéletekkel, roszakarattal. S ezen nehéz küzdelmében csak egyetlen egy kéz támogatta őt, későbbi ipjának, a boldogult nagyhirü Schwáb Oroszlán rabbinak keze; de az ifju még is győzött, még pedig fényesen. Hisz **bajnoknak** született, **hös** volt ő már mint ifju is.

Schwáb Oroszlánt követvén, később ide jött a mi hazánkba. És mióta lába magyar földet érintett, keble magyar léget szítt, azóta tiszta, forró szeretettel csüggött Magyarországunkon s egy fényes mintaképét mutatta fel az igazi zsidó szellemnek, mely azon földet ismeri hazának, mely a zsidót befogadja és ápolja. Igaz! Ezen haza az ő számára akkor még csak mostoha volt, csak vonakodva tűrte, hogy a lelkes férfiu csügghessen kebelén; de ő, ő édes anyjának tekintette, ő mint édes anyját szerette e hont és küzdött is érte háborúban, békében.

A midőn válságos időkben rivalgott a hadi kürt s a honfiakat síkra szólította, Löw Lipót is ott termett — hisz bajnok volt ő és hős! Ő is harcolt az ő fegyverével, fényes szellemével, mely hazaszeretetet, bátorságot és lelkesedést lehelt a hitrokon honvédek keblébe, szavának varázshatalmával, mely ezeket tettre, áldozatra buzdította és arra tanította, hogy édes a hazáért vérezni, a hazáért meghalni. S miután elnémult a csatazaj, ő a béke ölében csüggedetlenül tovább küzdött haza- és nemzetért, még akkor is a midőn a hazai zsidóság magyarosodásáért, mívelődéseért, polgári állásáért, elismeréseért küzdött. Mert nem csak Izráel érdekében s nem csak azért tette azt, mivel zsidó volt s a magyar zsidóság élén állott; hanem azért is, és tán főképen azért, hogy ez által imádott hazájának szolgáljon, hogy a zsidók egyenjogusitá-

sával hazájának ragyogó cimeréről a középkorból átvett sötét foltot segítsen letörölni, hogy hazájának fél millió zsidó vallásu polgárral ugyanannyi uj hű gyermeket adjon. — Ő megküzdött a tudatlansággal, nyers míveletlenséggel s elfogultsággal és a türelmetlenségnek s a vakbuzgóságnak sötét rémjeivel, bárhol találkozott velök, Izráel táborában vagy kivüle, s még pedig a legbátrabbaknak első sorában, többnyire mint vezér és mint előharcos — hisz bajnok volt ő és hős.

És ha ezen küzdelmeiben szellemének éles fegyvere mint a villám csapott rozsdás paizsokra, az ó- vagy középkor fegyvertáraiból kölcsönzött vértekre és sisakokra, és itt-ott sebet is vágott; ha ama forrongásban és küzködésben, mely minden átmeneti korszakot szokott jellemezni — és a mi korszakunk ilyen korszak — másokkal összeütközött és eszméinek védelmében, foganatositásában fegyvert forgatott: ezen ki csodálkozhatnék? Hisz már bölcseink azt állítják: „A ki a szent tudománynak igazi szolgája akar lenni, az kemény legyen mint a vas!“ És ő kemény vitéz volt! Ő erélyesen, bátran és tekintetet nem ismerve hozzá fogott ama bilincseknek lerázásához, a melyekre sok évszázados elnyomás verte volt Izráel szellemét és vallásos életét. Ő a vallásszabadság, a gondolatszabadság s a tudomány szabadsága mellett kardoskodott, és a szellemek harcát nem csak hogy nem kerülte soha, hanem fel is kereste, még más országokban is, hol a bátor magyar rabbi szabad szavára tisztelettel hallgattak; mert ő nem volt harckerülő, hanem b a j n o k v o l t ő é s h ő s!

Az pedig, a miért a jelenben küzdött s a mit a jelenben nem érhetett el, azt a j ö v ő majd elismeri, majd elnyeri; mert mint minden lángész, ugy ő is tulszárnyalta korát és a j ö v ő n e k b a j n o k a volt. Az majd még világosabban fogja elismerni, mintsem mi elismerhetjük azt, hogy „I z r á e l d í s z e a z, a k i h o l t a n f e k s z i k i t t e n“, hogy Löw Lipóttal „h ő s h u l l o t t e l é s e l v e s z e t t a h a r c n a k f e g y v e r e.“

Igen, b a j n o k volt ő és h ő s az ő h i v a t a l á b a n is! Csak pár nappal ezelőtt, midőn a halálos betegség, melynek áldozata lett, őt már megragadta, lázas ajkakkal az Ur igéjét hirdette még;

úgy mint harcos, ki halálos sebet vett, de a csatatért nem hagyja el, míg a halál véget nem vet küzdelmének. Hős volt ő magánéletében is! Ő bátran tudott szembe szállni az élet gondjaival és keserüségeivel. Ő nagy és szent feladatnak nehéz megoldásához értett; szerény viszonyok közt számos gyermekét gondosan, mivelt, derék emberekké nevelte. A sors csapásait férfiasan tudta elviselni. Imádott nőt veszített; szive vérzett, de elviselte. Életének utolsó évében a kérlelhetlen halál forrón szeretett leányát egy hű férj és kiskoru gyermekek oldaláról elragadta; magam láttam a tiszteletet parancsoló aggastyánt ezen korán elhunyt édes lánya koporsója mellett; szemében köny csillogott, ősz feje meghajolt az Istennek e csapása alatt, és azóta el is komorult: de azért nem töretett meg, hanem tovább szolgált községének és felekezetének, tovább a hazának és a tudománynak: — hisz bajnok volt ő és hős, és mint ilyen sebet, fájdalmat elviselni tudott.

S ezen nagy és nehéz küzdelmeinek jutalma? Tisztelt gyászgyülekezet! Nem minden bajnok találhatja azt már itt e földön; de Löw Lipót megtalálta, legalább nagyrészt megtalálta. Hisz ma fájdalmas büszkeséggel azt mondhatjuk róla: „Izráel dísze holtan fekszik bérceiden; óh, mikép hullott el a hős!“ Igen ő „bérceken“, az élet magaslatán halt meg, hősnek elismerve. A szabadság, a tudomány s a haladás szent szolgálatában vívott küzdelmei nagygyá és hiressé tették őt, neve elismert és tisztelt volt. Huszonötévi áldás- és sikerdús tevékenység által Löw neve szorosan, majdnem elválaszthatlanul füződött Szeged izraelita hitközsége, Szeged városa nevéhez, és mindkettőnek dicsőséget szerzett. Hisz Szeged nagytudományu főrabbiját országszerte, és még messze túl e haza határain, tekintélynek ismerték. Igen! Ő a magyar Izráelnek disze volt; és ha a magyar hazának legjobb, leghivebb, legtudósabb és legnagyóbb érdemeket szerzett gyermekeit felemlitették, Löw Lipót is köztük volt.

De ezen babérokon kivül, melyek sirját hervadatlan koszorúként ékesítni fogják, még más és szebb jutalmat vett: családi boldogságot.

Alig öt hete lehet, hogy ezen ajkak, melyek most örökre némultak el, nekem azt mondották: „Uram! Én boldog atya vagyok!“ És az volt. A gondviselés abban a szerencsében részesítette őt, hogy a menyegzői oltár alatt két fia és két leánya fölött mondhatta papi és atyai áldásit. Erettebb koru gyermekeit tekintélyes életállásban, mint a társadalomnak hasznos, tisztelt tagjait, a kisebbkoruakat, számos unokákkal együtt, kedves virágokként szépen fejlődni láthatta; és azon egy fián, kit a világtenger választ el tőle, még a mult hóban gyönyörködhetett atyai szeme, mielőtt bezáródott. Hosszú életén át „életereje nem hagyta őt el és szeme világa nem homályosodott;“ meghalt aggkorban s rövid szenvedések után gyengéd, odaadó hű neje és kedves, hű gyermekei ápoló karjai között, és most koporsója mellett igaznak bizonyul ama régi tétel: „Bölcsnek, ha meghalt, mindenki rokona;“ ezrek meg ezrek, rang- és valláskülönbség nélkül, siratják vesztét.

Igen, tisztelt gyászoló hallgatóság! sirassuk őt — de méltón! Ugy gyászoljuk őt, a mint ez férfiut illett, a ki bajnok volt és hős. Ő küzdelmeinek végét érte, és hiába nem küzdött; ha méltón akarjuk gyászolni, folytassuk küzdelmeit! Löw Lipót nevét a történelem feljegyezte minden kornak és minden nemzetnek nagy emberei közé mint a haladás, a szabadság s a tudomány bajnokának nevét. S ezen név vezéreljen, bátorítson bennünket, hogy oda álljunk a hol ő állott, azért küzdjünk a miért ő küzdött, az iránt lelkesedjünk, a miért az ő szive lángolt. Az pedig, ki e nevet viselte és nagygyá és fényessé tette, az nyugodjék csendesen, pihenjen békében nagy életének dicső küzdelmei után; emlékén pedig teljesüljön a prófétának szava: „A bölcsek mint az égboltozat fénye úgy tündökölnek, és azok, a kik sokakat igazságra oktattak, mint a csillagok örökön örökké!“

Amen.

BÚCSÚBESZÉD.

ELMONDOTTA

SCHULHOF LAJOS

OSZTÁLYTANITÓ.

לכו בנים שמעו לי, יראת ה' אלמדכם: „Jertek gyermekeim, hallgassatok reám, istentiszteletre tanítalak benneteket“.

Dicsőült főrabbinknak teljes életében jelmondatul szolgált eme hivással magamhoz szólítalak, tanuló-ifjuság; seregeljen mellém az ifjuság és rebegje el velem a tisztelet, a hála és szeretet legmélyebb érzetéből fölsóhajtó bucsúszavait!

Előttünk a koporsó magába zárja a vallásosság, a bölcseség, a felebaráti szeretet és a honpolgári erények megtestesült eszményképét; és midőn mi, gyarló porszülöttek a körünkben ideiglenesen zarándokolt, de határtalan fájdalmunkra ideje előtt a lelkek honába ismét visszatérő eme magasb természetü, mondhatni, angyali lénynek anyaghüvelyét az örök nyugalomra elkisérjük: utunk ide vezetett ez épület elé, mely mint apátlan gyermekek menhelye kíméletlenül szemünk elé tárja, hogy e perctől fogva mi is árvaságra jutottunk. Igenis, árvákká lettünk, hisz atyánk, lelki atyánk, szellemi istápunk koporsóban fekszik előttünk; mi pedig, mint árvái gyászolunk kimondhatlanul fájó testi és lelki gyászt. Gyászol velünk együtt a tudomány, mely benne fölavatott ápolóját, ernyedetlen terjesztőjét veszté el; gyászol velünk a haza, mely benne legbuzgóbb önföláldozó fiainak egyikét siratja; gyászolja őt egész Izráel s az összes müvelt világ, az ég pedig szánalomteljesen tekint reánk azon pótolhatlan veszteség, azon sujtó csapás fölött, mely bennünket ért.

Hogy ezen isteni megkisérlés sulyát és a veszteség fájdalmát vallásos alázattal és férfias bátorsággal elviselhessük, emlékezzünk Eleázár rabbinak bölcs mondatára: „akik születnek, azoknak osztályrésze a halál, akik meghaltak, ismét föleleveneднek, számot adni bevégzett életökről és elfogadni tetteik jutalmát.“

Mi pedig érdemdús tanitótársaim, kik az átszenderültnek nyájas vezetése alatt bölcs tanácsai által terhes hivatalunk gyakorlásában mindig oly hathatósan támogatva valánk, az elválás

kínos percében véssük sziveinkbe és emlékezetünkbe a boldogultnak utolsó hitszónoklatában páratlan lelkesedéssel és lelkesítő hatással előadott azon tanát, miként:

„Kimúlik bár az egyed, a község fejlődve halad,
Megszünik majdan a munka, de gyümölcse marad."

A prófétai ihlettséggel hirdetett és szívünk belsejébe hatott eme bölcs oktatás szolgáljon nekünk ezentúl vezérelvül és támaszul, hogy nehéz működésünkben soha el ne lankadjunk, és merítsünk buzgalmat és kitartást ezen magasztos eszme bátorító igéjéből, mely szerint fáradozásunk gyümölcse az idő emésztő hatalma ellenére maradandó lesz még akkor is, amidőn mimagunk működésünk szinhelyét régen és örökre elhagyandottuk, mert tevékenységünk eredményét a kor pusztító erejének dacára, növelni igen, de megsemmisíteni soha sem birja.

Te pedig, véghetetlenül szeretett és tisztelt zarándok, ki földi pályafutásod végéhez érve, mennyei honodba vonulsz; ki tőlünk távozván, örökségül mindig maradandó szellemi kincset hagyál; kinek áldásos művei és kegyeletes emléke nemzedékről nemzedékre fog szállani, fogadd lelkünk mélyéből és egész valónk áhitatából fakadó búcsufohászainkat:

Az Ur angyala kisérjen téged a királyok királyának trónja elé, hogy ernyedetlen földi munkásságod jutalmaul az öröklét boldogságának örömeit élvezzed: ki a földön pihenést nem ismertél, részesülj az örök zavartalan nyugalomban; leljed a világosságot, mely után már a földön törekedtél, és az igazság forrását, mely után már ez árnyékvilágban buvárkodtál és részesülj mindazon áldásokban, melyeket az igaz biró, az örökkévaló irgalmas atya a jámbor lelkek osztályrészeül igért.

Amen!

A KEGYELET NEHÁNY SZAVA.

ELMONDOTTA

Dr. ROSENBERG SÁNDOR

A NAGYVÁRADI IZR. HITKÖZSÉG LELKÉSZE.

A megdicsőült világhirü főrabbi és hazánk nagy fia — Lőw Lipót úrnak végtiszteletére jöttünk mi el ide, mint a nagyváradi hitközség küldöttei, hogy a legőszintébb hálaköszönetnek és kegyeletnek koszorúját tegyük le koporsójára ezen lángelméjű férfiunak, ki a felvilágosodott vallásosság-, a tiszta hit- és tudománynak lobogóját szüntelen bajnoki kézzel hordozta a magyar zsidóság előtt, és a mi községünkben is kitűzte, midőn 1861-ben egy, nekünk felejthetlen remek szónoklattal imolánkat felavatá a vallásos igazság-, a szabadelvüség-, a haladás- és hazafiságnak szellemében. — A gyászkoszorút pedig, melyet mi fájdalomtelt szivvel szentelni akarunk e megboldogult kitünő tanitó- és gondolkodónak Izraelben, nem füzhetjük szebb meg dicsőbb virágokból, mint thóránknak azon mennyvirágaiból, melyekkel maga az Úr Isten keze legjelesebb tanitónk, Mózes prófétánknak ravatalát ékesité.

וימת שם משה „Ott halt meg Mózes", igy beszéli nekünk a sátoros ünnep végnapján felolvasandó szentirási szakaszunk, ott az Isteni igéret sz. földjének határán, a magas Nebó hegyen, melynek bérceiről ő sokkal előbb, mint a völgyben levő Izrael, át birta tekinteni egész Palesztina termékeny gyümölcsdús mezeit és önmagához szólani: „Az Úr mindenhatósága után az én lankadatlan erőm és kitartásom, az én rendületlen hüségem és szeretetem hozták el Izrael népét eddig, és még most is, dacára a 40 éves súlyos meg veszélyes vándorlásnak a sivatagban, örömest kész vagyok népemet, mely gyakran ingadozó, hálátlan, és makacs vala, amaz áldott országba bevezetni. Egyedül az Isten kifürkészhetlen bölcsesége és akarata az, mely nekem parancsolá hő óhajtásomról lemondani és ezen fontos feladatot egy ifjabb erőre, Józsua derék tanitványomra bizni." — Ime gyászoló hallgatóim! igy szólhatunk mi Izrael e dicső tanitójáról is: וימת שם ő meghalt ott, az igaz hit- és a valódi müveltségnek sugárzó magaslatán, melyről ő már régóta, midőn még az előitéletek sötétsége környezte többnyire

zsidó községeinket a hazában, kiszemlélte a szellemi szabadság- és a felvilágosodásnak Palesztináját, hová nagy lelke fáradatlan törekvéssel el kivánta vezetni a magyar zsidóságot. — És mind azon majdnem 40 éves kínok és küzdelmek mellett, melyeknek ő a vakbuzgóság- és az álhitnek rideg pusztájában ki volt téve, mindazon félreértések, rágalmak és üldözések mellett, melyeket ő saját forrón szeretett népének sok elfogult, hálátlan tagja által szenvedett, ő mégis erkölcsteli éltének végső lehelletéig áldozatkészen munkálkodott annak üdvére egy pillanatnyi pihenés nélkül, mig maga az egek Ura véget vetett nagyszerü, áldást terjesztő földi pályafutásának.

בת קול יוצאה במחנה ישראל והיה מכרזת ואומרת משה מת.

Mint egy váratlan mennydörgés, mint egy villámcsapás a derült égből — igy jegyzik meg elmésen ős bölcseink — lepte meg a hir Mózes haláláról Izrael táborát, mely, bár végbúcsút vett tőle a próféta, még sem gyaníthatta már is a szomorteli esetet, oly anynyira tevékeny vala amaz isteni aggastyán szive utolsó érütéseig, szent hivatásának nyilvános szinhelyén. És kedélyünket szintén ily váratlanul ragadta meg a megrenditő gyászüzenet: Löw Lipót, a vallási és világi tudomány óriás bajnoka, a גור אריה, a mély gondolás és buvárlás még mindig ifju tüzes oroszlána, kinek szelleme ifjui lendülettel emelkedett fel még a legujabb cultur-élet szinvonalára is, nincsen többé közöttünk, nem fogja többé hirdetni becses községének az Isten igéjét az ő elragadó, a látnokihoz hasonló ékesszólásával, nem fogja többé ápolni s nemesíteni kedves gyermekeit, kik csak ilyen példányszerü családapa és nevelő által érhették el tekintélyes állásukat az emberi társaságban, honunk előkelőbb köreiben.

„Ott halt meg Mózes "עבד ה az Ur Isten szolgája", szól a szentirás továbbá. Tehát nem a legkitünőbb próféta, nem egy népnek vezére és fejedelme, hanem az Isten szerény szolgája halt meg — mond a Thóra — és bölcseink méltán csatolják hozzá a megjegyzést לא בגנותו של משה הכתוב מדבר אלא בשבחו „A szentirás eme verse semmiképen nem kisebbíteni, sőt inkább dicsőíteni akarja Mózes szellemét meg jellemét." Mert valóban, gyá-

szoló hallgatóim, csak azon férfiu óvhatja meg lelki függetlenségét és jellemszilárdságát, csak az valósíthat nemes eszményeket e földön, ki egyedül az Isten szolgálatában áll, t. i. az igazság szolgálatában, maga az igazság, a szent ügynek szolgálatában, maga az ügy érdekében távol minden önzés, minden dicsvágy meg hiuságtól, mely a legkisebb tettet is nagy fényes tükörré szeretné varázsolni, melyben az egész világ csupán őt, a tevőt nézze és csodálja.

De vajjon ki lehet mindentől távol? bizonyosan csak egy עבד ה׳, Isten egy szolgája, ki élte és törekvésének jelszavául őseink emez önzéstelen mondatát választá לשם שמים gondolataim meg tetteim legyenek az égnek szentelve, melynek fiaként már itt a földön érzem magamat!! És ekként jajdul fel panaszhangunk is Löw Lipót vesztesége fölött. Mi nem siratjuk annyira a hires rabbit, ki a thalmud mély tengeréből a tiszta hit és erkölcs gyöngyeit merítette, nem annyira a bölcsészetnek egy királyát, ki az eszmék világában korlátlanul uralkodott, hanem mi siratjuk leginkább az עבד ה׳ az Ur hű szolgáját, ki lángoló buzgalommal hirdette és védelmezte igazságait, ki valóban nem nagyravágyás vagy önérdekből lépett fel mint lelkesítő szónok nemzetünk függetlenségi harcában, hanem azért, mivel azon Isten, kit ő szolgált, felbuzdította őt arra, hogy a jog, a szabadság és az egyenlőség győzelmét előmozdítani segítse nemzete, embertársai körében, kik egyenlően vannak Isten képmására teremtve, kik tehát csak עבד ה׳ Isten szolgái legyenek, de sohasem עבדים לעבדים a szolgáknak szolgái.

ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה „Senki nem ismeri Mózes sirhelyét“, mond a Thora végre, „egészen a mai napig“ az az mindörökké felfedezhetlen lesz és maradhat az; mert Mózesnek nincs szüsége érc- vagy kőből való monumentumra, mely sirhalmán felállitva a későbbi nemzedéket arra emlékeztesse, hogy ő élt egykor. Az összes nagy művelt és nemesitett emberiség az ő élő emlékjele, mely megörökíti egy Istenünk azon kedveltjét, ki az erkölcsi és vallásos nevelésnek nagy világkönyvét neki hagyományozta. Csak oly emberről, kit a világ könnyen feledhet és hamar kell a néma s jéghideg márványnak tanuságot nyujtania, hogy

BÚCSÚBESZÉD.

ELMONDOTTA

SCHULHOF LAJOS

OSZTÁLYTANITÓ.

Hochgeehrte Trauerversammlung!

קול אמר קרא ואמר מה אקרא Von dem verehrten Cultus-Vorstande ersucht, an diesem Sarge zu sprechen, der trauervollen Bedeutung dieses herzerschütternden Verlustes Wort und Ausdruck zu verleihen, frage ich mich tiefbetrübt und innig ergriffen: מה אקרא, was hätte ich Angesichts einer solch verhängnissvollen Schickung erst zu künden und zu sagen, was nicht jeder von Euch tief und schmerzlich im Herzen empfindet? Bedarf es an diesem Sarge erst meines Wortes, um eine Trauerstimmung anzuregen, die ohnehin so allgemein und in solch tiefergreifender Weise sich kundgibt? מה אקרא Was hätte ich hier erst zu künden, wo קול שאון מעיר jammernder Wehruf uns entgegentönte in allen Gassen und Strassen dieser trauernden Stadt, welche in diesem groszen Todten einen ihrer hochgeachtetsten und gelehrtesten Repräsentanten und Mitbürger verloren, der auch ihr Stolz und ihr Ruhm gewesen; קול מהיכל wo ein jammernder Wehruf uns entgegentönte in dem trauergeschmückten Tempel dieser verwaisten Gemeinde, welche ihre Krone und Zierde verloren. Ach, die Schrekkensbotschaft von dem plötzlichen Ableben dieses Groszen in Israel hat als קול ד' als mahnende Gottesstimme alle jüdischen Kreise, wohin die Trauerkunde gelangte, schmerzlich durchzittert, und die fröhliche Festestimmung an dem Fest der Freude, das wir gegenwärtig begehen, in Trauer umwandelt. Denn welches jüdische Herz bliebe ungerührt und unerschüttert von der Stimme Gottes, wenn sie Zedern zerschmettert? וישבר ד' את ארזי הלבנון und eine der hochragendsten Zedern Libanons wurde uns in dem Hinscheiden dieses groszen, weltberühmten Lehrers in Israel entwurzelt, der noch vor dem Eintritte des Greisenalters, in Mitten seines kräftigen und segenreichen Wirkens uns entrissen wurde. O welch ein mächtiger Schlag! Welch ein herzerschütternder Verlust! מה אקרא Was hätte ich erst zu künden? הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל Wer wüsste es nicht, dass in diesem groszen Todten ein Geistesfürst, eine hervorragende, nicht so bald zu ersetzende

Grösze auf dem Gebiete der jüdischen Wissenschaft ins Grab sinkt! Ja, untergegangen ist ein Stern erster Grösze am Horizonte der ungarischen Judenheit, der aber weit über ihre Grenzen hinaus Licht und Segen verbreitete. Erloschen ist ein Geist, der mit Adlerfittigen auf des Wissens Höhen sich emporgeschwungen, und der wieder so liebreich sich herabliesz, um unerschöpflich die reiche Ausbeute seiner errungenen Geistesschätze zum Gemeingute zu machen. Gebrochen ist eine Kraft, die so unermüdlich im Dienste ihrer Nation gestanden, und die für ihren Ruhm und für ihre Verherrlichung unablässig gestrebt und gerungen. Erstarrt ist ein liebreiches Herz, das so warm und edel für Menschenwohl geschlagen. Doch wozu der Bildersprache, die das darzustellende doch nicht zu erreichen vermag; wenn ich Euch schlicht und einfach sage וירד יהודה מאת אחיו Oberrabbiner Löw ist hinabgezogen von seinen Brüdern, Oberrabbiner Löw ist heimgegangen zu seinen Vätern, Oberrabbiner Löw hat uns verlassen, Oberrabbiner Löw haben wir verloren, unwiederbringlich verloren — מה אקרא, hätte ich dem noch etwas hinzuzufügen? — In seinem Verluste betrauert das Judenthum einen seiner berühmtesten Söhne, betrauert die jüdische Wissenschaft einen ihrer begabtesten und begeistertesten Träger, betrauert die Judenheit einen ihrer mächtigsten Vorkämpfer, betrauert das Vaterland einen seiner treuesten und freisinnigsten Patrioten, betrauert die Menschheit eine ihrer schönsten und herrlichsten Zierden. Und was eine durch Intelligenz und soziale Lebensstellung hervorragende Familie in einem solchen treuen Vater verliert — was eine durch ihr besseres, opferwilliges Streben hochgeachtete Gemeinde in einem solchen geistlichen Oberhaupte verloren — das kann mit Worten nicht geschildert, das kann nur tief im blutenden, trauernden Herzen empfunden werden.

מה אקרא. Was hätte ich noch zu künden und zu sprechen bei den mannigfachen aber gleich herzerschütternden Jammerrufen, welche an diesem Sarge ertönen?

Die würdigen Söhne und Töchter des Verblichenen wehklagen: אבי! אבי! רכב ישראל ופרשיו O Vater! Vater! Israels Kämpfer und Heeresmacht!

Die verwaiste israelitische Cultus-Gemeinde Szegedins klagt: שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו נפלה עטרת ראשנו Ein Ende hat die Wonne unseres Herzens, das geplante Festjubiläum hat sich in einen trauer- und schauervollen Grabgesang umwandelt. Weh! gefallen ist die Krone unseres Hauptes.

Der jüdische Gelehrtenstand klagt: מי יורה דעה? ומי יבין שמועה Wer wird Wissenschaft lehren, wer wird die Geschichtskunde verstehen?

Die Judenheit klagt: הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים O Herrlichkeit Israels, auf deiner Höhe liegt — eine Leiche, in ihm und mit ihm sind Helden gefallen ויאבדו כלי מלחמה weil die Streitwaffen mit ihm ins Grab sinken.

Doch die Trauer, welche des Judenthum für seine groszen Lehrer von uns fordert, besteht nicht in bloszen Ausbrüchen des tobenden Schmerzes, sondern vielmehr in einer ruhigen Sammlung, in nüchterner Erwägung des Verlustes, der uns betroffen. יקר בעיני ד' המותה לחסידיו Theuer in den Augen Gottes ist der Tod seiner Frommen. Der Tod der Frommen ist ein Erweckungsmittel für die Zurückbleibenden. An den Särgen hingeschiedener Gröszen sollen wir lernen, lernen die Bedeutung des Lebens, lernen die Aufgaben des Lebens. An solchen Särgen sollen wir kennen lernen die Höhe, bis zu der ein Staubgeborener sich emporzuschwingen vermag. Die Lehre, welche uns an diesem Sarge wird, ist die Bestätigung eines Weisheitsspruches, den der grosze, weiseste König Salomo in seinem Buche Koheleth Kapitel 7, Vers 1 aufstellt, und der da lautet: טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו Besser ist ein guter Name als köstliches Oel, besser der Tag des Todes, als der Tag der Geburt.

Geehrte Trauerversammlung! Derselbe weiseste König, der in dem guten Namen den Ertrag und die Ausbeute des ganzen Lebens findet, wirft gleich in der Einleitung des genannten Buches eine Frage auf, die er scheinbar unbeantwortet lässt, und dennoch hängt von ihrer richtigen Beantwortung die Erkenntniss unseres

eigentlichen, wahren Lebens ab. Diese Frage lautet: מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש. „Welcher Vorzug wird dem Menschen von all seinem Mühen, womit er sich abmüht unter der Sonne?“ Und in der That, wenn wir den Lebenslauf des Menschen im Allgemeinen betrachten, finden wir da nicht bestätigt die Klage Job's: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז „Der Mensch, der Weibgeborne, ist so kurz an Tagen und so satt an Verdruss.“ Das menschliche Leben auf Erden ist nicht nur kurz und flüchtig, sondern auch ושבע רגז, in dieser kurzen Spanne Zeit des Lebens häufen sich auf dem Haupte des armen Erdenwallers der Uebel und Widerwärtigkeiten so viele, dass Manchem selbst der kurze Lebenstag zu lange währt. Selbst wer so glücklich ist, auf seiner Lebensbahn nur Rosen der Freude zu pflücken, bleibt von den Dornenstichen nicht verschont, die so oft das Herz blutig verwunden, das Leben verbittern und verwüsten. Ja so lange der Mensch noch wandelt im Reiche des Lebens, er mag noch so begabt, noch so gelehrt, noch so edel und ausgezeichnet sein: Neid, Missgunst und Vorurtheil werden nimmer müde sein Verdienst zu schmälern, seine Absichten zu verdächtigen, seine Thaten in ein schiefes Licht zu stellen. Was hat der edle Verblichene nicht an Kämpfen und Anfeindungen ähnlicher Art überstanden! Doch siegreich kämpfte er sich durch durch alle Mühseligkeiten, Hindernisse und Widerwärtigkeiten, und als nach solcher Anstrengung und nach solchem Kampfe die Zeit der Erholung und des Genusses gekommen zu sein schien, da plötzlich — zuckte ein Strahl aus heiterem Himmel und entwurzelte uns die hochragende Zeder Libanons. — Ach, aus wie vielen Tausenden von Thränen am Sarge dieses groszen Todten erhebt sich die stumme Klage: מה זאת עשה אלהים לנו Warum hat Gott dieses Leben, das nur der Wissenschaft und dem Glanze des Judenthums geweiht war, so frühzeitig vollenden lassen? הן עוד היום גדול Der Tag schien uns noch lang und versprach einen späten, heitern Abend, warum hiesz er die Sonne untergehen noch am hellen, heitern Tag? Warum sollte einem Oberrabbiner Löw versagt bleiben die süszeste menschliche Freude: sich zu laben und zu erquicken an den Früchten seiner mühe-

vollen Aussaat, deren vielverheiszende, hoffnungsvolle Blüthen er blos gesehen?

Wenn nun das Leben des Menschen wirklich kurz und flüchtig ist, wenn es mehr Kummer und Verdruss als Freude und Genuss bietet, wie unglücklich und zu Boden geschmettert wären wir, wenn wir auf die Frage: מה יתרון לאדם בכל עמלו Welcher Vorzug wird dem Menschen von all seinem Mühen, womit er sich abmüht unter der Sonne? — keine Antwort oder keine genügende Antwort hätten. Unsere Weisen haben uns jedoch schon aus den Worten der Frage die Antwort herausgelesen, indem sie erklären: בעמלו ולא בעמלה של תורה תחת השמש ולא למעלה מן השמש Es entsteht dem Menschen allerdings kein Vorzug von seiner, nämlich von seiner selbstsüchtigen Bemühung, aber ein groszer Vorzug erblüht ihm von seiner Bemühung in der heiligen Gotteslehre, von seiner Bemühung in der Wissenschaft, und wenn diese Vorzüge auch nicht in der sinnenfälligen Welt unter der Sonne zur Geltung und Anerkennung gelangen, so entfalten sich dieselben um so glänzender, und um so schwerer wiegen sie in der übersinnlichen Welt über der Sonne. Hiermit, geehrte Trauerversammlung, sind alle Fragen beantwortet, alle Räthsel gelöst.

Wer das Leben, seine Güter und Gaben engherzig nur בעמלו für sich, für seinen Nutzen und Vortheil ausbeuten will, dem kann das Leben allerdings keine Befriedigung gewähren. Wer an die übersinnliche Welt למעלה מן השמש nicht glaubt, dem muss alles auf Erden nichtig und flüchtig erscheinen. Wer aber auf Erden lebt, wirkt und sich abmüht בעמלה של תורה im Sinne und im Geiste der Gotteslehre, wer für die Wissenschaft lebt und strebt, dessen Wirken bleibt unvergänglich. Ob seine Lebenszeit länger oder kürzer gewesen בא יבא ברנה נשא אלמתיו Er kehrt mit Jubel heim, tragend seine Garben. Es sind Lichtgarben, die auf dem Boden geistigen Wirkens und Schaffens aufsprieszen. Wer solche Lichtgarben als Ertrag seiner Erdenthätigkeit heimträgt, von dem wird gesagt טוב שם משמן טוב. Besser ein guter Name, als köstliches Oel.

Wer, hochgeehrte Trauerversammlung! hat wohl berechtigtere

Ansprüche auf diesen שם טוב, auf diesen guten Namen, als der grosze Todte, an dessen Sarg wir trauernd stehen? Sein Lebensgang liegt ausgesprochen und gekennzeichnet in dem, was unsere Weisen von dem ersten Träger dieses Namens, von Jehuda, dem groszen Sohne unseres Stammvaters Jakob aussagen.[1] „Juda der Sohn Jakob's," heiszt es, „war überall der Erste; er war der Erste bei der Fahne, der Erste im Zuge, der Erste bei den Opfernden und der Erste im Kampfe; Juda wird die erwartete Erlösungsbotschaft zuerst verkündet werden". So war auch der Lebensgang Oberrabbiner Löw's; auch er war der Erste bei der Fahne, der Erste im Zuge, der Erste bei den Opfernden, der Erste im Kampfe, der erste, der den Befreiungsruf verkündete.

Oberrabbiner Löw war der Erste bei der Fahne. Er hat die Fahne des Judenthums, die Fahne der jüdischen Wissenschaft entfaltet, und sie mannhaft gegen jeden Angriff vertheidigt. Wie die Fahne des Stammes Juda von himmelblauer Farbe war und einen Löwen zum Wappen hatte, so hat auch der tiefbetrauerte Hingeschiedene mit Löwenkraft und mit Löwenmuth das Panier geschwungen, welches die Richtung himmelan gelenkt.

Oberrabbiner Löw war der Erste im Zuge und zwar קדמה מזרחה voran gegen Sonnenaufgang שממנו אור יוצא לעולם von woher das Licht der Welt zusrömt. Licht nach innen und Licht nach auszen zu fördern und zu verbreiten, das Judenthum erglänzend im Lichte der Bildung und der Wissenschaft erscheinen zu lassen, war die heilige Aufgabe seines Lebens. Er hat dieser Aufgabe getreu seine geläuterten Anschauungen und seine tiefen Forschungen in den Schachten des Alterthums in einer ganzen Reihe wissenschaftlicher Meisterwerke niedergelegt, welche auch in nichtjüdischen Gelehrtenkreisen wohlverdientes Aufsehen erregten. Er hat manches Vorurtheil, das gegen die jüdische Literatur vorwaltete, beseitigt, er hat durch seine Worte der jüdischen Wissenschaft und den jüdischen Gelehrten Achtung und Anerkennung errungen und erzwungen.

[1] אתה מצא בכל מקום יהודה בתחלה תחלה לדגלים תחלה לנוסעים תחלה לקרבנות תחלה למלחמה וכשיבא המבשר יהודה יתבשר תחלה שנ' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (מדרש רבה במדבר ב').

Oberrabbiner Löw war der Erste bei den Opfernden. Es hat der edle Verblichene sowol seiner religiösen, wie seiner wissenschaftlichen und politischen Ueberzeugung so manches schwere Opfer gebracht. Und welche Opfer wurden ihm abgefordert in den trüben Familienschickungen, die der Herr ihm auferlegt, um seine Standhaftigkeit zu erproben. Er sah geliebte, theuere Familienglieder, an denen seine Seele mit solcher Innigkeit hing, in der Blüthe ihres Lebens hinabsinken ins Grab. Aber wie in seinem wissenschaftlichen Streben, so stand er auch in der demuthsvollen Ergebung in den Willen Gottes als glänzendes Muster da. Ja, er war der Erste bei den Opfernden. Er opferte als ein würdiger Priester des Herrn auf dem Altare der Religion, auf dem Altare der Wissenschaft, auf dem Altare des Vaterlandes, auf dem Altare der Menschheit.

Oberrabbiner Löw war aber auch der Erste im Kampfe. Er hat in den trüben, finstern Zeiten des Hasses und des Vorurtheils, als wir noch die Ausgeschiedenen und Ausgestoszenen der Gesellschaft waren, mit dem heiligen Feuereifer jugendlicher Begeisterung, mit den Waffen der Wahrheit und der Gerechtigkeit für die Anerkennung unserer Menschenrechte, für Glaubens- und Gewissensfreiheit gekämpft und gestritten. Seit 35 Jahren war er der Herold einer besseren Zeit יהודה יתבשר תחלה שנ׳ מה נאוו על ההרים וגו׳ Er von seinem erhabenern Standpunkte sah die ersten Strahlen der aufgehenden Freiheitssonne an dem Völkerhorizonte früher als wir in den Thälern unten; darum war er von Gott gesendet unsern Muth zu stärken, unser Vertrauen zu kräftigen, unsere Hoffnungen zu beseelen. Seit 35 Jahren ויעמד אריה על מצפה stand der Löwe auf der Warte. Wer immer einen Angriff auf das Judenthum, auf seine Ehre und Lehre plante und ausführte, musste darauf gefasst sein, in Oberrabbiner Löw einen schlagfertigen und mächtigen Gegner zu finden, denn er war ja der Erste im Kampfe. Aber ach, ויגל את מסך יהודה ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו nun die schützende Decke Jehuda's uns abgenommen wurde, ist der traurige Blick uns gegönnt über die spärliche Rüstung, die uns noch zur Verfügung

steht. Jetzt werden aber auch die Risse und Spaltungen des Judenthums auch nach auszen hin sichtbarer werden. Wer wird in den Riss sich stellen? Wer das zerklüftete und zerspaltete Judenthum gegen Angriffe vertheidigen, da der Erste unter den Kämpfern uns verliesz? Ja, lasset uns klagen aud trauern איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה in dem theuern Hingeschiedenen sind Helden gefallen, denn mit diesem Weisen schwindet auch die Weisheit hin, mit diesem würdigen Gotteskämpfer sinken auch die Streitwaffen in den Staub.

Doch an dem Sarge unserer groszen Todten sollen wir nicht blos klagen und trauern, sondern uns auch trösten und beruhigen. Der Trost und die Beruhigung an der Gruft eines solch vollkommenen, verdienstvollen Mannes ist die Gewissheit der Unsterblichkeit, die unser Antheil ist, die Zuversicht der himmlischen Vergeltung, die unser wartet, darum ist der Todestag besser als der Tag der Geburt. Denn, so wie des Menschen Werk und Verdienst selten im Leben von der Mitwelt anerkannt und gewürdigt wird, sondern gewöhnlich erst nach seinem Tode, so wie wir erst in dem Verluste, bei der Entbehrung der geliebtesten, theuersten Menschen erfahren, was wir an ihnen besaszen und verloren haben, so hält gewissermaszen auch Gott selbst sein Urtheil über uns zurück so lange wir leben, so lange die Rechnung mit dem Leben nicht ganz abgeschlossen ist. Wenn wir auch mit den glänzendsten Anlagen und Fähigkeiten begabt sind und dieselben noch so segensreich verwenden, wir sind doch irrende und fehlende Menschen. Wie oft können Schritte, in edelster und bester Absicht unternommen, verhängnissvoll für uns und für gröszere Kreise werden, weil wir als irrende und fehlende Menschen in unsern Voraussetzungen uns getäuscht, die Folgen nicht übersehen haben. Und je höher der Mensch steht, je weiter sein Einfluss reicht, desto verantwortungsvoller ist er vor Gott. Darum lehren unsere Weisen: אין הקב״ה מתיחד שמו על הצדיקים בחייהם לאמר אלהי פלוני שנאמר הן בקדושיו לא יאמין nicht während des Lebens seiner Frommen lässt Gott dieselben als die Träger und Verkünder

seines Namens bezeichnen, weil er selbst seinen Heiligen nicht traut. Wie ganz anders aber, wenn der Mensch sein Lebenswerk würdig hat vollbracht, wenn der Verlauf des ganzen Daseins als ein vollendetes und vollkommenes Ganzes sich darstellt ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא Wenn die Sonne seines Lebens untergeht, dann ist er rein, dann ist er reif und würdig zu genieszen von dem Heiligen, wornach er sich gesehnt. Darum ist der Todestag besser als der Tag der Geburt, denn hier ist der unsichere Beginn, dort die seligste Vollendung.

Der Trost und die Beruhigung, die uns an diesem Sarge wird, lautet: להגיד כי ישר ד׳ צורי ולא עולתה בו zaget und zweifelt nicht, ihr Erdensöhne, klaget und trauert nicht, ihr Menschenkinder: gerecht ist Gott der Herr, er ist unser Fels, an ihm ist kein Unrecht. Diese Gerechtigkeit Gottes verbürgt euch die Unsterblichkeit, die himmlische Vergeltung, dort erwartet auch diesen Hingeschiedenen Gerechten der volle Lohn seiner Erdenthätigkeit; dort werden ihm Kränze gewunden, die nicht verwelken und verdorren. Der Gott der Gerechtigkeit, der in seiner heiligen Schrift geboten: ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש dem Arbeiter den verdienten Lohn nicht über Nacht schuldig zu bleiben, wird auch diesem vielverdienten Arbeiter im Weinberge des Herrn und im Garten der Menschheit seinen ganzen vollen Lohn zahlen ביומו in dem von ihm erkannten Tag, auf den keine Nacht mehr folgt. ולא תבא עליו השמש Ihm geht die Sonne nicht mehr unter! Wer so wie er, nach einem so reichen Tagewerke zum Frieden Gottes einging; wer so wie er mit den herrlichsten Gaben Gottes beglückt, dieselben so segensreich angewendet; wer so wie er in Wahrheit, Gerechtigkeit und Liebe vor Gott und Menschen gewandelt; wer so wie er die Achtung und Liebe der Mitwelt errungen, dass sein Heimgang nicht nur von seiner Familie, von seiner Gemeinde, von seinen Glaubensgenossen, sondern auch von den Bekennern anderer Confessionen, von jedem Menschen, der Herz und Sinn für die erhabensten und heiligsten Güter der Menschheit, für Religion und Wissenschaft, für Bildung, edle Gesittung, für begeisterte Vaterlandsliebe hat, so innig betrauert wird, dessen Tod gleicht

einem Sonnenuntergange; seine Seele ist wohl von dem Gesichtskreis der Erde entrückt, aber nur um leuchtend in einer schönern und bessern Welt aufzugehen.

So nimm denn, hochverehrter Hingeschiedener! meine letzten Abschiedsgrüsze aus trauerndem Herzen entgegen; nimm meinen innigen Dank für die genussreichen Stunden, die mir der freundschaftliche Umgang mit dir gewährte, meinen Dank für die Ermunterung und Belehrung, die mir von deiner Seite so liebreich geworden. Dein Angedenken, unsterblicher Lehrer in Israel, wird zum Segen gereichen. Dein Andenken wird unvergesslich bleiben in den Annalen der jüdischen Geschichte, wird unvergesslich bleiben in den Herzen aller derer, die mit dir verkehrten, wie aller derer, die sich laben und sättigen werden an den Früchten deines grossen Geistes.

ועתה לך כי שלחך ד׳ So zieh denn hin in die beseligenden Gefilde der Ewigkeit והלך לפניך צדקך וכבוד ד׳ יאספך Deine Gerechtigkeit ziehe vor dir hin und die Herrlichkeit Gottes nehme dich gnadenreich auf. Amen.

בלע המות לנצח ומחה ד׳ אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ד׳ דבר:

אמן

וזאת ליהודה

TRAUERREDE

gehalten von

DR. SAM. SPITZER

Oberrabbiner in Essegg, Ritter des k. k. Franz Josefs-Ordens.

Und dies dir, groszer Jehudah[1]! von mir, dem du seit zwanzig Jahren so viele Beweise deines Wohlwollens geliefert und nicht blos von mir, sondern auch von meiner Gemeinde, die uns zu Zweien gesandt, um dir in ihrem Namen den schuldigen letzten Tribut zu zollen.

Ja hochverehrte Anwesende! Zu dem bin ich hier und stehe da am Sarge dieses groszen Helden in Israel, der gekämpft für Licht und Wahrheit, dieses Fürsten der Lehre und der Gelehrsamkeit; stehe da nach Worten ringend um, wenn auch nur annähernd, unsern Schreck zu schildern, ob der uns urplötzlich gewordenen Trauerkunde: Oberrabbiner Löw weilt unter den Lebenden nimmer!

Da liegt sie nun vor uns, seine irdische Hülle, und entflohen ist ihr die grosze, unvergleichlich mächtig, rastlos schaffende Seele, gebrochen ist das uns sonst so liebreich anblickende Auge, und um mit dem Dichter zu sprechen: „Unser Jahrhundert wird sein Auge schlieszen, ehe ein solches Auge leuchten wird unter uns, und über uns!"

Was uns dunkel war und verschlossen, das erleuchtete uns er, der Vollendete mit seinem mächtigen Forscherblick und getrost konnten wir ihm zurufen: „Sei du unser Auge[2], dem nichts verborgen war.[3]" Wer dachte auch so tief wie er? Wer blickte so scharf? Wer wusste und schuf so viel und alles so gründlich wie er? Wer verstand es wie er, bei so umfangreicher Weltweisheit mit kühner und sicherer Hand den groszen Ozean talmudischer Weisheit zu befahren? Seine Häfen, seine Buchten, seine Klippen alle waren ihm wohlbekannt, und entging seinem Auge auch ein Bächlein nicht, von welchen so viele einmünden in's grosse Talmudmeer.

O! wir haben ihn verloren, denn es hat der allweisen und allgebietenden Hand gefallen, ihn, den Vermittler so überschwänglich reicher Gottesgaben von hinnen zu nehmen, und wir fühlen

[1] וזאת ליהודה [2] והיית לנו לעינים [3] כל רז לא אנים ליה

es alle jetzt, was wir an ihm verloren und begreifen es jetzt erst recht, was wir an ihm besaszen.

So er sprach so schwiegen wir Jüngern ehrerbietig, lauschend seinen groszartigen Entdeckungen in der Fundgrube des Wissens und nicht nur wir die Jünger, nein, auch die Meister der Gelehrsamkeit zollten ihm Anerkennung. „Ja Jehudah, dir huldigten auch diejenigen, die sich deine Geistes-Brüder nennen durften![1]"

Denn weithin über die Meere war dein Name gekannt, deine Grösze anerkannt und wenn ein Redner[2] vor mir dich einen jungen Löwen nannte, so hatte er Recht, vollkommen Recht; denn du warst so eifrig, thätig und unermüdlich schaffend, dass dir, dem alten Manne, noch dieses Lob gebührte und nie „entglitt deiner Hand die Geiszel, mit der du Finsteres und Finsterwollendes züchtigtest, wissend, dass einem Jehudah aber auch nicht fehlen darf die Kraft, Gotteslehre zu verbreiten[3]". Schulen hast du geschaffen, geleitet und gefördert, und unermesslich ist die Schaar der Jünglinge und Jungfrauen, denen du die Himmelskost der Lehre Gottes gespendet.

Dieser Grosze, hochverehrte Anwesende! ist zu den Todten hinabgestiegen, geschlossen ist sein Mund, der es so meisterhaft, wie selten Einer, verstand, alle Skalen der Beredsamkeit zu beherrschen, oder, um mit dem heiligen Sänger zu sprechen: „Herzen zu erbeuten", sie zu begeistern und fortzureiszen.

Jedes seiner Worte aus einer unvergleichlichen Gedankentiefe flieszend, klang so lieblich, wohltönend und drang in's Herz. Aber er konnte auch züchtigen, dröhnend erhob sich seine Stimme dann, wer sollte nicht fürchten?[4]

Darum legen nicht nur das Gotteshaus dieser Gemeinde, wie die Gotteshäuser derjenigen Gemeinden heute Trauer an, wo der Vollendete als treuer Lehrer und Hirte gewirkt, sondern auch viele andere, besonders diejenigen, die er dem Dienste Gottes geweiht, hüllen sich in Trauer, und ist es mir, als hörte ich „die

[1] יהודה אתה יודוך אחיך [2] Dr. Rosenberg. [3] לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבן רגליו לחרביץ תורה ברבים
[4] אריה שאג מי לא ירא

Steine aus den Wänden wehklagen und die Sparren der Balken einstimmen: der grosze Meister der Rede ist verstummt, seine Harfe hängt an der Trauerweide“[1].

O! welche kostbare Perle, welchen Schmuck übergeben wir in ihm der kalten Erde, er zählte ja zu denjenigen, die der Gesammtheit zu ihrem Rechte verhelfen.[2] Ging denn nicht sein Ruhm auch auf uns über, sonnten wir uns nicht in seiner Grösze; konnten wir nicht jeder zu ihm sprechen: „durch dich werde auch ich verherrlicht“. Dass du kämpftest und so viel Löwenmuth bekundetest für die Ehrenrettung deines Volkes? Und weil er zu jenen Auserkornen zählte, darum wird auch sein Name unvergänglich den Himmel des Judenthums „wie die Sterne immerdar schmücken“.

Sterne erleuchten den Nachthimmel, aber sie z.i e r e n .ihn auch. So wird der Name Löw, dessen Träger uns stets vorangeleuchtet, nie aufhören uns eine wahre Zierde zu sein. . . .

Der grosze Todte, Hochverehrte! war aber nicht minder auch ein Schmuck des geliebten Vaterlandes. Seine ungewöhnliche Begeisterung für Ungarn ist eine unumstöszliche Wahrheit, die auch der schwärzeste Neid nicht zu trüben vermag, und die Annalen der vaterländischen Geschichte werden ihn als der treuesten, würdigsten, gelehrtesten und schaffendsten Einen verzeichnen müssen.

O! er, der grosze Talmudist, wusste das Wissen auch als Ungar zu verwerthen. „Wie hat sich ein Mensch zu benehmen, der für eine grosze Idee zu leben gedenkt? Er ertödte jedes selbstsüchtige Gefühl in sich“.

Ob das der Heimgegangene wirklich gethan? Erinnert euch doch nur so mancher Episode aus seiner Lebensgeschichte, und ihr habet euch eine Märtyrergeschichte vergegenwärtiget. Darum allein aber schon, wird sein Name nicht schwinden im Vaterlande, in Israel und in dieser Stadt, die heute Trauer für ihn angelegt, und es wird sich an ihm gewiss erfüllen das Wort des heiligen Sängers: כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו das ist das ehrendste Zeichen eines Entschlafenen, wenn er im Sterben nicht

[1] אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננו [2] מצדיקי הרבים

alle Huldigung erschöpft, und mit der letzten Erdscholle, die auf seinen Sargdeckel fällt, nicht das letzte Lob mit ihm zu Grabe geht."

Ja, hochverehrte Anwesende! das ist unser einziger Trost bei dem schrecklichen Verluste, den wir erlitten: dass Geister, die die Lebenden entzückt, Gelehrsamkeit verbreitet, Bildung, Wissen und Vaterlandsliebe genährt und gefördert wie er, nicht sterben, sondern fortleben über und unter uns.

„Wie der Adler sein Nest umkreist und seine Jungen umschwebt", so wird sein groszer Geist beschützend und anspornend umschweben seine für ihn so ungewöhnlich viel Liebe bekundende Gemeinde, tröstend und anspornend seine geliebten, musterhaften Kinder, aufrichtend seine tiefgebeugte biedere Gattin, und aneifernd alle seine nach Tausenden zählenden Freunde und Verehrer, seine Bahn fortzuwandeln, die Bahn der Wahrheit und des Lichtes.

So wandle denn hin groszer und hochverehrter Todter zum Urquell des Lichtes. Stille dort deinen Wissens- und Weisheitsdurst.

„Was irdisch war an dir, wir geben es der Erde wieder, deine Seele aber, sie kehrt zu Gott zurück, von dem sie gekommen".

Du hast im Leben gekämpft, viel gekämpft, so finde denn Ruhe oben in lichter Höh'!

Amen.

RÉSZVÉTIRATOK.

SÜRGÖNYÖK.

Budapest (Ó-Buda):

Az elfelejthetlen főrabbi elhunyta miatti mély fájdalom kifejezése mellett sajnáljuk, hogy gátolva vagyunk annak temetésén megjelenhetni. Vajha az általánosan érzett fájdalom és részvét nyujthatna enyhülést és vigasztalást a tisztelt hitközségnek és a boldogult főrabbi hátramaradottainak. Üdv lelkének, béke poraira!

Az ó-budai hitközség elöljárósága.

Arad:

Löw főrabbi elhunytáról szóló gyászhirt mély fájdalommal vettük és megszomorodott szívvel fejezzük ki szánakozásunkat a hitközségnek és gyászoló családnak.

Hitközségi elöljáróság.

Arad:

Fogadja a családját és a magyarországi zsidóságot ért sulyos veszteség feletti legbensőbb részvétem nyilvánitását. Önök fájdalmában a nagyérdemű boldogult tisztelőinek ezrei osztoznak.

Chorin Ferenc.

Török-Becse:

A nagy veszteség felett mély részvétünket küldjük. *Elöljáróság.*

Nagy-Becskerek:

Voll innigen Mitgefühls haben wir die Nachricht vom Ableben Ihres allgemein geachteten Rabbiners empfangen.

Vorstand.

Berlin:

Tief erschüttert von der soeben erhaltenen Trauerbotschaft, bitten wir den Ausdruck innigsten Mitgefühls anzunehmen.

Cassel, Lewy, Docenten der Hochschule f. d. Wissenschaft des Judenthums.

Bonyhád:

Durch Sabbath verhindert am Leichenbegräbnisse Ihres hochgeachteten hingeschiedenen Oberrabbiners Leopold Löw sich zu betheiligen, drückt der gefertigte Gemeindevorstand auf diesem Wege das tiefstgefühlte Beileid aus: ki bo ha-schemesch, diese Sonne ist dem fortschrittlichen Judenthume, der ganzen gelehrten Welt untergegangen, t'he nafscho zerurah bizeror hachajim ist der Wunsch, den am Sarge des unvergesslichen Meisters ausdrückt

Der Bonyháder isr. Gemeindevorstand.

Brassó:

Mély fájdalommal vettük szomoru tudósításukat Izrael nagy mestere és vezérének elhunytáról. Az ünnepek miatt csak vasárnapi vonatot lehetne használni, minek folytán megjelenésünk lehetetlen. Ezen gátoló körülmény nélkül mindenesetre elöljárónk Aronsohn ur már személyes vonzalma miatt is a nagy elhunythoz, személyesen megjelent volna.

Izraelita hitközség.

Brünn:

Die hiesige Gemeinde nimmt innigen Antheil am schweren Verluste, der Sie betroffen, und bezeugt ihr wärmstes Beileid.

Kuh.

Budapest:

Őszintén fájlaljuk az Önöket és a hazai zsidóságot ért veszteséget.

Izraelita országos iroda.

Budapest:

Az országos magyar izraelita tanitóegylet a ma tartott közgyülésen jegyzőkönyvileg legmélyebb fájdalmát fejezte ki azon veszteség fölött, mely Nagyságodat, családját és az egész országot érte.

Elnökség.

Budapest:

Tieferschüttert durch unersetzlichen Verlust, den ganz Israel mit Ihnen schmerzerfüllt betrauert, kann ich Ihnen nur mein herzinnigstes Beileid aussprechen. Möge Gott Sie trösten, die Wunden heilen, die sein unerforschlicher Rathschluss Ihnen geschlagen.

Rabbiner Pollak.

Budapest:

Fogadják legforróbb és legmélyebb részvétem kifejezését. Vigasztalja a mennyek ura.

Wahrmann Mór.

Debrecen:

Nagy halottjuk végtiszteletében ünnepünk miatt küldöttségileg képviselve nem lehetvén, fogadják e szavakban mély fájdalmukbani őszinte részvétünk nyilvánítását.

Debreceni izr. hitközség:
Katz Jakab, elnök. *Mandl Izidor,* titkár.

Bad Ems:

Meine schmerzerfüllte Condolenz der löblichen israelitischen Cultus-Gemeinde Szegedin zu dem unersetzlichen Verlust ihres hochgelehrten Oberrabbiners L. Löw — meines Freundes, — sowie auch allen dessen Angehörigen!

Dr. Hochstädter, Rabbiner.

Győr:

Mélyen meghatva a szörnyü veszteségtől, mely a nagy férfiu elhunytával nem csak az ottani hitközséget, hanem egyszersmind az egész zsidóságot is érte, kifejezzük ezennel őszinte részvétünket Önök bánatában és egyúttal sajnálatunkat és nyilatkoztatjuk ki, hogy a közbeeső ünnepek miatt a temetkezésen magunkat nem képviseltethetjük.

A győri izr. hitközség elöljárósága:
Nagel A.

Kalocsa:

Das Hinscheiden des Oberrabbiners Löw hat uns tief erschüttert; indem wir unserem Beileid Ausdruck geben, bedauern wir, zur Bestattung nicht erscheinen zu können.

Cultusgemeinde zu Kalocsa.

Keszthely:

Gefertigte sprechen hiermit ihr tiefes Beileid aus über den Hintritt des groszen Patrioten und grözsten Volkslehrers, Rabbi Leopold Löw.

Das Rabbinat. Der isr. Kultusvorstand.

Kis-Cell:

Az országszerte tisztelt szegedi főrabbi Löw Lipót gyászos elhunyta fölötti mélyen érzett részvétét fejezi ki a kis-celli izr. hitközség nevében

Rosenberg Henrik, elnök.

Kolozsvár:

Megdöbbenve vettük azon gyászhirt, hogy nemzetünk egyik ragyogó csillaga, Löw rabbi letűnt. A helybeli hitközség a legfájdalmasabb részvétét fejezi ki eme gyászeset fölött, mely egész Izraelt érinti, a Talmud szavaival felkiáltva: „Chaval al deabdin velo mistakchin jonuach al miskovo besolom". A küldöttség az ünnep miatt a temetésen kellő időben meg nem jelenhetvén, sürgönyileg fejezi ki ujolag teljes részvétét e gyászesemény fölött.

Kolozsvári hitközség:

Schwarz József, elnök. *Allenberg Lázár,* pénztárnok.
Dr. Adler, iskola-bizottság elnöke. *Rosenberger Ferenc,* titkár.

Körmend:

Der Tod Ihres groszen, edlen, unsterblichen Lehrers und Meisters erregte hier allgemeine schmerzliche Theilnahme. Drücken Sie der edlen Familie des theueren Dahingeschiedenen in unserem Namen das herzlichste Beileid aus. Gott tröste, segne Sie!

Vorstand und Rabbi.

Leipzig:

Ihren groszen Schmerz theilen alle, die den kostbaren Besitz würdigten; dies einiger Trost für Unersetzliches.

Schmerzerfüllt

Rabb. Dr. Goldschmidt.

Lemberg:

Wir ersuchen den Ausdruck unserer innigsten Theilnahme an dem schweren Verluste entgegenzunehmen, der Ihre Gemeinde und das Judenthum durch das Hinscheiden Ihres hochberühmten Oberrabbiners und Gelehrten Dr. Leopold Löw betroffen. Zu unserem tiefen Bedauern machen die Feiertage und die grosze Entfernung eine deputative Vertretung unsererseits unmöglich.

Vorstand.

Liptó-Szt.-Miklós:

Empfangen Sie den Ausdruck unseres tiefsten Beileids über den Verlust, der durch das Dahinscheiden Ihres Rabbiners sowohl Ihre Gemeinde als die gesammte vaterländische Judenheit betroffen.

Isr. Cultusvorstand.

Nyirbátor.

Mély fájdalmam kifejezését és részvét-nyilvánitásomat fogadják, adják által felejthetlen főrabbi özvegyének s árváinak.

Ausländer Zsigmond.

Párizs;

L. Isidor, Grand Rabbin du Consistoire Central des Israélites de France.

Aux représentants de la Communauté de Szegedin, mes Condoléances

חכל על דאכדין ולא משתככן

Pilsen:

Tief erschüttert von der Trauernachricht über das Hinscheiden des grossen Gelehrten giebt seinem Schmerze Ausdruck

Vogelstein, Rabbiner.

Prága:

Die Repräsentanz der Prager Cultusgemeinde hat in der heutigen öffentlichen Sitzung beschlossen, der Gemeinde Szegedin die innigste Theilnahme an dem durch den Tod des seligen Oberrabbiners Löw herbeigeführten schweren Verlust und ihr tiefes Beileid auszusprechen und bedauert in Folge der Feiertage nicht in der Lage gewesen zu sein, sich durch Abgesandte an dem Leichenbegängnisse betheiligen zu können.

Präses Dr. Tedesco.

Prossnitz:

Die Trauerbotschaft von dem erfolgten frühzeitigen Ableben des Herrn Oberrabbiners Löw hat uns sehr betrübt und wir können nicht umhin über den herben Verlust, den nicht nur die dortige Gemeinde, sondern die gesammte Judenschaft erlitten hat, unser tiefgefühltes Beileid auszusprechen.

Vorstand.

Szegszárd:

A szegszárdi izr. hitközség osztván Önöknek a nagy halott felett, fájdalom, nagyonis igazolt keservét, sajnálatát fejezi ki, hogy ünnepek és rosz közlekedési viszonyok miatt magát a végtiszteletnél küldöttségileg nem képviseltetheti. Gyülésének határozatához képest azonban középületünkön gyászlobogó hirdeti, hogy azon férfiu nincs többé, kiben hitfeleink régi bölcs vezérüket, a haza egyik kiváló fiát, a tudomány egyik hű ápolóját, a szabadság és a szabad eszmék egyik bátor előharcosát veszték. Hitközségünk kimondhatlan bánatát jegyzőkönyvbe igtatván, legközelebb a dicsőült iránti kegyeletből nyilvános gyász-istenitiszteletet rendezend. Kérjük, sziveskedjenek az elhunyt mélyen tisztelt családja előtt is őszinte részvétünket tolmácsolni. Mi búérzelmeink közepette őseinktől öröklött vallásossággal, Istennek mindenhatóságát elismerve felkiáltunk: „boruch dajon hoemesz“.

Szegszárdi gyászoló izr. hitközség nevében:
a képviselet.

Wien:

Den herben Verlust Ihres ausgezeichneten Gatten, meines treuen bewährten Freundes, beklagt tief Ihr ergebener

Sulzer.

Wien:

Vorstandsmitglied Baumgarten war zum Leichenbegängniss bereits deputirt. Eingelangter Partezettel überzeugt, dass seine Ankunft zu spät wäre; Deputation muss daher zu unserem Bedauern unterbleiben.

Gemeindevorstand.

Wien:

Feiertage und Fahrordnung machen Anwesenheit beim Leichenbegängniss unmöglich; werde den Verewigten hier ehren. Würdige Auszeichnung.

Dr. Jellinek.

Wien:

Der Vorstand der Kultusgemeinde spricht in der eben stattgefundenen Plenarsitzung sein tiefgefühltes Beileid über den grossen Verlust aus, den nicht nur Ihre Gemeinde allein durch den Tod des Oberrabbiners Leopold Löw, sondern die Gesammtheit der israelitischen Genossenschaft erfahren hat.

Der Vorstand.

Wien:

Anlässlich Ihres unersetzlichen Verlustes bezeugt Ihnen und der Familie des seligen Oberrabbiners aufrichtigstes Beileid

Präsidium d. Israel. Allianz.

Zágráb:

Tief erschüttert von der betrübenden Nachricht über das Ableben Ihres verdienstvollen Oberrabbiners Löw, drücken wir hiermit unser brüderliches Beileid mit dem Bedauern aus, dass uns Feiertage halber die Absendung einer Deputation zum Leichenbegängnisse unmöglich ist.

Gemeindevorstand Silberstein.

Zalaegerszeg:

Z. izraelita hitközségének elöljárósága és főrabbija főtisztelendő Löw Lipót, a nemes lelkipásztor, a tudomány buzgó bajnokának drága személyében elvesztett közös kincse fölött ezennel fájdalmas részvétét nyilatkoztatja ki.

Elöljáróság: Weisz Sándor.

Zimony:

Die Trauerdepesche vom Hintritte Ihres von uns allen höchstgeehrten, ewig unvergesslichen Löw, hat hier bei der ganzen Bevölkerung die tiefste Erschütterung hervorgerufen. Wie gerne wären wir, Ihrer geschäzten Einladung folgend, an den Sarg des von uns vielgeliebten grossen Verblichenen geeilt, um ihm die lezte Ehre zu erweisen, wenn nicht die Observanz der Feiertage uns zu unserem tiefsten Bedauern davon abgehalten hätte. Wir rufen Ihnen den jüdischen Gruss zu: „hamokom jenachem eszchem, beszoch schaar awele zijon wiruscholajim“.

Der Semliner Cultusvorstand:
Jacob Hirschl.

LEVELEK.

Szeged szabad királyi város részvétirata.

Mi Szeged szabad királyi város közönsége adjuk tudtára mindeneknek a kiket illet, hogy minekutána hazánk és felséges Urunk, Magyarország apostoli királya szolgálatját, a közjót s ezen királyi város köz-, ugy lakosainak magánügyeit érdeklő tárgyaknak elintézése végett, a mai alólirt helyen, napon és évben tanácsházunkban összegyülekezve együtt lettünk volna, — akkoron elnöklő főispán ur ő méltósága felemlíti, hogy oly rövid időszak alatt alig érte még a törvényhatóságot annyira jelentékeny és érzékeny veszteség, mint a legközelebb mult hetek alatt, a mely időszak alatt . . . . egy országos nevü nagy férfiu, Löw Lipót helybeli főrabbi s törvényhatósági bizottsági tag, szintén elhalálozott, mely veszteségek fölött a törvényhatóság részvétnyilatkozatának jegyzőkönyvileg leendő megörökitését indítványozván, különösen kiemeltetni óhajtja legutóbb említett férfiú irányában viseltetett azon köztiszteletet, melyet az mélyreható kutatásainál fogva mint tudós, a magyar nemzetiségi ügy és az alkotmányosság érdekében kifejtett buzgalmánál fogva mint hazafi, gondossága által mint családfő, s hiveinek vezénylése által mint pap nem csak e város népe, de az ország egész közönsége részéről maga irányában kivívott, felhíván indítványozó elnök ur ő méltósága a köztörvényhatóságot, hogy a boldogultnak ma délután végbemenendő temetésén a tisztelők sorait a minél tömegesb megjelenés által szaporitsák.

A polgármesteri jelentésnek tudomásul vétele után a tett indítványhoz képest ezen törvényhatóság, a helybeli izr. hitközség főrabbija, mint egyuttal ezen törvényhatósági bizottság tagja Löw Lipótnak elhunyta alkalmából a boldogult irányában egész élete alatt viseltető osztatlan tisztelet- és becsülésének megjegyzésével azon bánat és részvét nyilatkozatát igtatja jegyzőkönyvbe, hogy az elhunytnak az egész tudományos világ előtt figyelmet keltett működése, a haza, az alkotmány, a magyar nyelv és nemzetiség érdekében tett nagybecsű szolgálatai, ezen város jóléte és előmenetele, különösen közmíveltségi viszonyainak fejlesztése érdekéből tett fáradozásai következtén osztja mindazon érzelmeket, melyektől a boldogultnak mélyen sujtott családja és barátai, úgy a helybeli izr. hitközség eltelve vannak, ugyanazért a fájdalom és bánat némi enyhitéseül a részvét ezen nyilatkozatai az elhunyt nagy férfiú bánatos családja, s a gyászoló helybeli hitközséggel jegyzőkönyvi kivonatban közöltetni rendeltettek, s annak foganatosításával Pálfy Ferenc polgármester megbizatik.

Szegeden, 1875. évi október hó 17-én.

Szeged sz. kir. város köztörvényhatósági bizottsága által tartott rendszerinti közgyüléséből.

Kiadta:

Reizner János,
h. főjegyző.

602. sz.

A szegedi izr. hitközség elöljárósága.

Bold. Löw Lipót főrabbi gyászoló özvegyének,

tekintetes Löw, szül. Redlich Borcsa urnőnek

és t. családjának

helyben.

Önök mély és jogos fájdalmát nemcsak községünkben és ezzel az összes zsidóságban, de az egész hazában, sőt messze túl ennek határain a legmélyebb részvét fájó érzete kiséri.

Minél fényesebben ragyog azon láng, mely a végzet kérlelhetlen hatalma által dicsteljes földi pályájától kiragadott boldogult férje, illetve atyjuk halhatatlan műveivel a tudomány, különösen a régészet mély tengere fölött árasztott, —

minél láthatóbb volt amaz isteni segély, mely mélytudományú törekvéseit kiséré és minélinkább gondolunk azon határtalan tisztelet és elismerésre, melyet a boldogult nemes tulajdonai és ritka érdemei folytán jogosan igényelhetett: annál mélyebb és sajgóbb azon fájdalom, mely e pótolhatlan veszteség mint sujtó csapás által bennünket ért.

Azonban csak földi maradványai Löw Lipótnak költöztek el tőlünk örökre, de fennkölt szelleme nem — az műveiben áldásos emlékként századokról századokra mint szent hagyomány fog élni, hogy az élők szellemét és jellemét műveljék, keblöket nemesbitsék s a késő nemzedékek hálájját arassák.

És midőn reméljük, miként szivünk mélyéből eredő legbensőbb részvétnyilatkozatunkat elfogadni méltóztatik, kivánjuk, vajha a nagy halottért való általános gyász, úgy édes hazánk s az egész művelt világ részéről folyton érkező részvétnyilvánulások az Önök fájdalmát, ha csak részben is, enyhitenék.

Kelt a szegedi izr. hitközségi képviselőtestület által 1875. évi október 24. tartott ülésből.

Az izr. hitközség jegyzője:
Ganzfried.

Az izr. hitközség elnöke:
Prosznitz.

---

602. szám.

KIVONAT

a szegedi izr. hitközség 1875. évi október hó 24-én tartott közgyülésének jegyzőkönyvéből.

A mai közgyülés bold. Löw Lipót főrabbink családja iránt tartozó kegyelete kötelességét leróni, illetve e család jövőjéről kellően gondoskodni óhajtván, azon egyhangú határozatot hozta: — miszerint a megboldogult életében hitközségünk pénztárából élvezett o. é. 2400 frt évidija, lakbérátalánya, fütési és világitási illetménye, 1876-ik évi november elsejéig annak özvegyére kiterjesztetik, azontúl pedig ennek részére élethossziglan évi o. é. 1800 frtnyi nyugdij, elhalálozása esetén pedig — a mitől az Ég sokáig óvjon meg bennünket — leánygyermekeinek neveltetési segélyül, férjhez menetelökig, esetleg ha előbb férjhez nem mennének, életkoruk 20-ig éveig egyenként o. é. 400 frtnyi, havonkénti részletekben fizetendő évi átlag határoztatik meg.

Erről a megboldogult özvegyét, tek. Löw szül. Redlich Borcsa urnőt jegyzőkönyvi kivonatban értesiteni határoztatik.

A hitközség jegyzője:
Ganzfried.

A hitközség elnöke:
Prosznitz.

A szegedi izr. hitközség iskolai elöljárósága.

KIVONAT

a szegedi izr. iskola-bizottság által f. 1875. év október hó 24-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből.

Elnök Dr. Déry Károly mély megilletődéssel jelenti főtiszt. Löw Lipót bizottsági tagnak, ki 25 éven át községi iskolánk éltető szelleme és lankadatlan buzgalmú igazgatója volt, — e hó 13-án történt elhunytát s indítványozza, hogy a bizottság ebbeli mély sajnálatát jegyzőkönyvbe igtassa és ezt — fájó részvétének kiséretében a gyászoló családdal jegyzőkönyvi kivonatban közölje.

A bizottság és a tanitó-testület, elnöknek ezen szomorú jelentését állva és a legőszintébb fájdalommal veszi tudomásul és áthatva azon tudattól, hogy a boldogult főrabbi elhalálozásával iskolánkat pótolhatatlan veszteség érte — egyhangulag elhatározza, miszerint főt. Löw Lipót főrabbi elhunyta fölötti nagy fájdalmát jegyzőkönyvileg megörökíti és erről valamint mély részvétéről, a gyászoló családot jegyzőkönyvi kivonatban érteséti.

Kelt Szegeden, 1875. évi október hó 24-én.

Weisz Gábor
iskola-bizottsági jegyző.

Dr. Déry Károly
isk. biz. elnök.

Az izr. hitközség tek. Elöljáróságának

Szeged.

Mélyen tisztelt Elöljáróság!

Örökre behunyta azon férfiu szemeit, kiben Önök lelki atyjukat, mi családatyánkat tiszteltük és szerettük. Enyészhetetlenül dúl a fájdalom szivünkben, mely a gondviselés által reánk mért csapás alatt feljajdult. Vigaszt elfogadni nem vagyunk képesek, de ha van, a mi egy gyászbaborult család tagjainak e sulyos napokban támaszul szolgálhat, úgy erre mi sem alkalmasabb, mint ama nemes, őszinte részvét, melyet Önök, tisztelt uraink, és e nagyérdemű hitközség minden egyes tagja részéről tapasztaltunk.

Mulaszthatlan szent kötelességünknek tudjuk, mélyen érzett hálánkat leróni.

A szegedi izraelita hitközségnek és elöljáróságának eddigelé is nagy adósai voltunk. Mi, kik Szegedet szülővárosunknak nem nevezhetjük, szeretjük azt és hitközségét, mert számos éven át élveztük a nevelés, oktatás és istentisztelet üdvös intézményeit, melyeknek megalkotására, fenntartására és fölvirágoztatására ezen mívelt község a legnagyobb áldozatoktól sem riadt vissza. A személyes rokonszenv baráti köteléket fűzött közöttünk és ezen érdemes hitközség számos tagja között, melyet éltünk minden fordulatában fenntartani óhajtunk. És végre mindenkor meghatottsággal fogunk arra gondolni, hogy ezen hitközség tagjai Istenben boldogult atyánkat egy negyed századig férfi erejének teljességétől egészen addig, mig a komor sirba szállott, lankadatlanul hűséges szeretettel környezék; hogy osztozkodtak örömében és bánatában és megérteni igyekeztek törekvéseit; hogy ezen hitközség elöljárósága sohasem szünt meg őt nehéz hivatásában támogatni. És midőn ma Önökkel együtt áttekintjük ezen negyedszázados tevékenységet a vallás és nevelés, a haza és tudomány körül szerzett érdemei mellett, mint a szegedi izraelita hitközség egykori tagjai, könytelt szemekkel megemlékezünk arról is, hogy Önök közötti lankadatlan pásztorkodása alatt ezen hitközség kebeléből hazánk birói, ügyvédi, orvosi és tanári kara, az irodalom különböző ágai, a kereskedelem és ipar annyi hivatott tagot és képviselőt nyert, hogy ebben hitközségök hazánkban az elsőnek mondható.

Nem vagyunk képesek a lelkünket átható érzéseket kifejezni, midőn a bold. Atyánk tevékenysége és szellemi öröksége által Önök és köztünk fűzött köteléket átgondoljuk. Csak annyit tudunk, hogy ez csak erősebbé, feloldozhatlanabbá lett, azon kegyeletes tiszteletet és szeretetet tapasztalva, melyet a legszomorúbb napokban a hitközség minden tagja tanusított, és azon nagylelkű, atyáskodó gondoskodást látva, mely Önöknek szeretett anyánk és testvéreink, a boldogultnak özvegye és kiskorú árvái érdekében hozott határozataiban nyilatkozik. Elévülhetlen hálaérzetünket, melyet ezennel őszintén kifejezni kivánunk, mindenkor keblünk mélyében fogjuk megőrizni.

Fogadja, mélyen tisztelt Elöljáróság, köszönetünkkel őszinte nagyrabecsülésünk és tiszteletünk nyilatkozatát, melylyel maradtunk

Budapesten, 1875. október hó 29-én

alázatos szolgái és honfitársai

Dr. Löw Tóbiás
kir. főügyészi helyettes.

Dr. Löw Sámuel
gyakorló orvos.

Löw Tivadar
h. ügyvéd.

A boldogult főt. Löw Lipót főrabbi és iskolaszéki tag

mélyen tisztelt családjának

187. szám. **helyben.**

Azon fájdalom és gyász, mely főt. Löw Lipót főrabbi és iskolaszéki tag halálával a mélyen sujtott családot, az izraelita hitközséget, Szeged városát, de sőt az egész országot eltöltötte, nem hagyhatta Szeged város iskolaszékét sem, melynek a boldogult évek során át egyik kiválóan munkás, ügybuzgó és ritka tevékenységű tagja volt, érintetlenül. Miért is az iskolaszék a f. 1875. évi okt. hó 23-án tartott ülésében egyhangulag elhatározta, hogy a nagy veszteség felett érzett fájdalma jegyzőkönyvileg megörökíttessék s az a gyászoló család tudomására hozassék.

Midőn ezen szomorú kötelesség teljesitését az iskolaszék megbizásából és nevében elodázhatlan feladatomnak ismerem, nem mulaszthatom el egyszersmind a nagy halott iránt táplált kegyeletes érzelmünk eme nyilvánitása alkalmával azon szivből jövő ohajtásnak kifejezést adni, hogy a mélyen sujtott család fájdalmát minél előbb enyhitse és türhetővé tegye azon tudat, hogy az elköltözött emléke és nagy szelleme örökre sziveinkben maradand és nemes lelke sugallta alkotásait a hálás utókor minden időkre megörökitendi.

Szegeden, 1875. évi október hó 23.

Kovách Albert
elnök.

SZEGEDI OLVASÓ-EGYLET.

179. szám.

Nagyságos asszony!

Azon leírhatlan nagy csapást, melyet Nagyságod felejthetlen férje elhunytával szenved, mélyen érzi a „szegedi olvasó-egylet“, melynek az elhunyt dísztagja volt. Ha képes valami a sebzett szív fájdalmait enyhíteni, úgy mindenesetre azon tudat az, hogy a boldogultat nemcsak mélyen tisztelt Nagyságod, hanem az egész ország, sőt az egész művelt világ gyászolja, és hogy az elhunyt hátrahagyott szellemi munkássága által nemcsak a jelen-, hanem az utókornak is háladatos emlékezetében maradand.

Fogadja tisztelt Nagyságod a „szegedi olvasó-egylet“ mélyen érzett részvétnyilatkozatát és azon legbensőbb óhajunk kifejezését, hogy a pótolhatlan veszteségért nagyreményü gyermekeiben találjon némi vigaszt és kárpótlást.

Szegeden, 1875. évi október 28-án tartott választmányi ülés határozatából.

Czinner János
titkár.

Szabados János
elnök.

Az izr. hitközség tekintetes elöljáróságának

SZEGEDEN.

Azon általános mély fájdalom, melyet főt. Löw Lipót főrabbi ur elhunyta nemcsak az összes zsidóság, hanem a szabadelvű haladás és a tudomány minden barátjaiban keltett, — minket, kik közelében éltünk és tudománya napjánál melegedtünk, kétszeresen illet, de legnagyobb az Önök fájdalma, mert az Önök vesztesége pótolhatlan, az Önök dísze és büszkesége sírba szállt. Fogadják szivből jövő, őszinte részvétnyilatkozatunkat és azon kijelentésünket, miszerint sajgó fájdalmukat mi is érezzük és abban osztozunk.

Vigasztalja meg Önöket az életnek és halálnak Ura! az elhunytnak pedig az örök élet nyugalma és boldogsága jusson osztályrészül!

Hogy azon határtalan tisztelet és szeretetnek, melylyel elhunyt nagy tudósunk és bölcsünk iránt viseltetünk, tényleg kifejezést adjunk, egyletünk — melynek az elhunyt évek hoszszú során át tagja volt — a temetkezési gyászszertartáson testületileg fogja magát képviseltetni és tagjai közül öten fognak mint a h.-m.-vásárhelyi „Chewra Kadisa“ kiküldöttei megjelenni.

Fogadják ismételten őszinte részvétünknek és megkülönböztetett tiszteletünknek kifejezését, melylyel vagyunk a Tekintetes Elöljáróságnak

H.-M.-Vásárhelyen, 1875. okt. 15.

hő tisztelői

a h.-m.-vásárhelyi „Chewra Kadisa“:

Reininger Jakab
jegyző.

Epstein János
elnök.

„Concordia“ budapesti jótékonysági egylet.

Nagyságos

Dr. Löw Tóbiás kir. főállamügyészi helyettes urnak

ez idő szerint **Szegeden.**

A sulyos csapás, melylyel a kérlelhetlen gondviselés Önt és tisztelt családját sujtotta, midőn édesatyjuknak földi pályáját oly korán és váratlanul félbeszakitá, mély gyászba borította a közel és távolban egész Izráelt, melynek ő egyik legerősb oszlopa, legbátrabb vezére s fényes világosságot terjesztő szövétneke vala. Két ország, az, a melyben bölcsője állott, és az, a melyben dicsőségteljes pályáját megfutotta s melyhez oly forró honfiszeretettel ragaszkodott — veszté benne ritka tudományosság, lángészszel párosult bölcseség és fenkölt szellemű sikerdús törekvések által kitűnő nagy fiát.

A legfájdalmasabb gyásztól van áthatva ezen jótékonysági egylet is, melynek a Dicsőült különösen mint legtiszteltebb dísztagja — ékessége és büszkesége vala. És emlékezete egyletünkben meg leend örökitve, — az egyleti istenitisztelet lelkiüdvi szertartásaiban is.

Midőn tehát tisztelt Uraságodnak mint egyletünk dísztagjának ezennel legőszintébb sajnálkozó részvétünket kifejeznők, szivünk mélyéből óhajtjuk egyszersmind, hogy a Mindenható Önnek és szeretetteinek adja meg a szükséges nagy erőt a megrenditő csapás elviselésére. Engedje vigasztalást nyerniök az általános gyászban, az országos közrészvétben és oltalmazza és védje meg Önöket kegyelmesen életpályáikon, hogy dr. Löw Lipót világos nyomdokaiban bátran és boldogan előrehaladhassanak.

Kik a legőszintébb és legmélyebb tisztelet kifejezésével maradtunk

Budapest, 1875. okt. 17-én.

A Concordia budapesti jótékonysági egylet választmánya:

Mandel Pál
titkár.

Lovag Posner Károly Lajos
elnök.

Dem löbl. Vorstande der isr. Religionsgemeinde

Szegedin.

Löblicher Vorstand!

Die allbetrübende, und unsere Glaubensgenossenschaft besonders erschütternde Trauer-nachricht von dem Hinscheiden Ihres Oberrabbiners, Seiner Ehrwürden Herrn Leopold Löw, hat auch in unserer Mitte die Drohung Gottes: „Und ich werde eure Festtage in Trauer verwandeln!“ in Erfüllung gebracht. Wer kennt denn nicht den unsterblichen Namen dieses grossen Weisen, der sich durch sein unermüdliches Streben und Wirken um Wissenschaft, Aufklärung, Humanität und Verherrlichung unseres Glaubens so hoch verdient gemacht? Der so die Vergangenheit mit der Gegenwart, die Tradition mit dem Fortschritt versöhnt? Er war und bleibt die Zierde seiner Gemeinde, der Stolz seiner Nation und von Allen verehrt! Wer empfindet nicht die Grösse dieses Verlustes? Wer fühlt es jetzt in seinem Herzen nicht als heilige, kindliche Pflicht, die irdische Hülle dieses himmlischen Wesens zu ihrer ehrenvollen Ruhestätte zu begleiten, zum Abschiede in feierlicher Trauer....

So denken, fühlen und wollen wir!

Jedoch, die im Verhältniss zur gegebenen Zeit zu grosze Entfernung der Bahnstation von unserem Orte und der dazwischen fallende Sabbath machen es bei dem besten Willen und bei aller Pietät für den groszen Betrauerten leider unmöglich, an dieser, ihrem Umfange wie ihrer Bedeutung nach, groszen Trauerfeier uns persönlich zu betheiligen.

Möge der löbliche Vorstand, die ehrsame Gemeinde und die ihres groszen Vaters würdigen Kinder und Erben seiner hohen Eigenschaften, wie dessen ehrsame Gattin, die unsere, der aufrichtigsten Theilnahme und dem tiefsten Schmerze entquellenden Worte des Beileides, statt unserer Gegenwart mit Wohlgefallen aufnehmen.

Lugos, 16. Oktober 1875.

Vorstand der Israeliten zu Lugos:

Moritz Deutsch — *Max Deutsch*

Vicepräses. — Präses.

Hermann Blau, David Deutsch, Sam. B. Deutsch, Leopold Klein, Dr. Philipp Neumann, Josef Wolf, Josef Deutsch, Elias Misrachi, Ignatz S. Deutsch, Moritz Klein, Eduard Pollak, Áron Misrachi, Ignatz Robicsek, Bernhard Német, Simon Krausz, Salamon Fillinger, Bernhard Ed. Deutsch, Jacob Hübsch, Michael Schatteless, Bernh. Löwinger, Ignatz Bäumel, Philipp Perlfaster.

Dem wohllöbl. Vorstande der isr. Religionsgemeinde zu Szegedin.

Oppeln, den 17-ten Oktober 1875.

Zu dem schweren Verluste, den durch den Tod des mir befreundeten, hochwürdigen Collegen, Oberrabbiners Löw, das Judenthum und seine Wissenschaft im Allgemeinen und Ihre Gemeinde im Besondern erleidet, spreche ich, selber des Trostes bedürftig und von der soeben empfangenen Trauerkunde tief erschüttert, dem wohllöblichen Gemeinde-Vorstande und all den geehrten Leidtragenden mein schmerzlichstes Beileid aus. חכל אל דאבדין ולא משתכחין ein schwerer, sehr schwer zu ersetzender Verlust. ה׳ יחבוש את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא!

Über die binnen Jahresfrist uns entrissenen gelehrtesten, edelsten, um Israel, die Läuterung seiner heiligen Institutionen, die Bekämpfung religiöser und politischer Vorurtheile so unsterblich verdienten Männer tiefbetrübter,

dem Wohllöblichen Vorstande hochachtungsvoll ergebener

Rabbiner Dr. Wiener.

An den löbl. Vorstand der isr. Religionsgemeinde

SZEGEDIN.

Tief ergriffen von der Trauerkunde, die uns das Ableben Ihres allgemein hochgeehrten und berühmten Herrn Rabbiners Dr. Leopold Löw anzeigte, können auch wir nicht umhin, Ihnen unser Beileid ob des erlittenen Verlustes auszudrücken.

Es geschieht dies unserseits mit ernster Theilnahme, da nicht nur Ihre Gemeinde allein den hochgeliebten und geachteten Lehrer und Rabbi, sondern das ganze Judenthum und speziell das ungarische, einen seiner gröszten Männer in ihm verlor. Hervorragend als Talmudist und als wissenschaftlich gebildeter Redner, war er die Zierde und der Stolz aller Glaubensgenossen, die jetzt in tiefe Trauer um ihn versunken sind.

Und dieses möge eben der Trost Ihrer hart betroffenen Gemeinde sein, dass es ein ganzes Land ist, das ihre Trauer theilet und dem theuern Hingeschiedenen die Hochachtung und Anerkennung, welche es ihm schon zu Lebzeiten in reichem Masze bewiesen, auch noch über das Grab hinaus zu Theil werden lässt.

Indem wir hiermit unsern innigsten Gefühlen Ausdruck gegeben, rufen wir Ihnen aus vollem Herzen zu: המקום ינחם אתכם

Komorn, 17. Oktober 1875.

Alexander Fried.

An den löbl. Vorstand der isr. Religionsgemeinde

Szegedin.

Löblicher Vorstand!

Die telegrafische Nachricht vom Ableben Ihres hochgeschätzten und hochgeehrten Herrn Oberrabbiners Leopold Löw hat uns sehr erschüttert und angegriffen.

Wir konnten bei dem besten Willen, wegen der so kurzen Zeit und des so weit entfernten Trauerortes, die gebührende Pietät, durch Entsendung einer Deputation zur Leichenbestattung, dem hochverdienten Verblichenen nicht erweisen; wir sind vielmehr beschränkt, unsere Gefühle und unsern mitempfindenden Schmerz schriftlich auszusprechen.

Wohl hat die Szegediner Gemeinde einen unersetzlichen Verlust erlitten, aber mit ihr auch das ganze ungarische Judenthum. Auch wir stehen jetzt den verschiedenen Anfeindungen preisgegeben, denn er war es, der Oberrabbi Leopold Löw, der mit der Macht seiner Beredsamkeit und mit der Fülle unergründlichen Wissens, die Gegner des Judenthums verstummen machte.

Und so rufen wir Ihnen und Ihrer ganzen Gemeinde zu: המקום ינחם אתכם

Es zeichnet mit collegialischem Grusze

Komorn, 17. Oktober 1875.

der Cultus-Vorstand:

Ignatz Kohn, Vorsteher.

Wien, 17. Okt. 1875.

Hochgeehrte Frau!

Gestatten Sie mir, gegenüber dem namenlosen Verluste, den Sie und Ihre Familie durch den Heimgang Ihres geehrten Gatten erlitten, die einfache Versicherung meiner innigsten Theilnahme. Worte vermögen hier nichts. Sein Andenken wird unter uns leben!

Mit aller Hochachtung

ergebenst

Dr. Leop. Kompert.

An den Vorstand der israelitischen Religionsgemeinde Szegedin.

Der geehrten Religionsgemeinde zu Szegedin drücke ich mein innigstes Beileid aus zu dem herben Verlust, der sie und die Wissenschaft des Judenthums in dem Ableben Leopold Löw's betroffen hat. Nur einmal, bei Gelegenheit der Synode in Leipzig, hatte ich das Glück, den Dahingeschiedenen persönlich kennen zu lernen. Aber von daher ist mir das Bild dieses genialen Gelehrten unauslöschlich in der Erinnerung verblieben. Seine Beiträge zu den jüdischen Alterthümern — ein dauerndes Zeugniss seiner auszerordentlichen Gelehrsamkeit und Belesenheit in allen Gebieten menschlichen Wissens — haben mir dann den Trefflichen wieder näher gebracht.

Solch ein Verlust ist nicht su ersetzen.

Möge der Gemeinde, möge den Seinigen in der Erinnerung an den Heimgegangenen, in seinen trefflichen Werken der Trost erwachsen, dass das Edle geistig fortlebt.

Dresden, den 17. Oktober 1875.

In grösster Hochachtung:
Emil Lehmann
Advocat u. Notar.

An die verehrliche Familie des verewigten Oberrabbiners Löw.

Die gestern mir zugekommene Schreckenspost von dem Ableben Ihres Gatten und Vaters hat mich tief bewegt und erschüttert. Es ist der Tod dieses Trefflichen ein schwerer Verlust für Sie, ein schwerer Verlust für Judenthum und Judenheit und ich darf es sagen, ein schwerer Verlust für mich. Auf Geiger folgte Löw in den Tod. — Damit sind die bedeutendsten Rabbiner und Gelehrten des fortschreitenden Judenthums uns entrissen. Ich beklage den Verlust des treuen Collegen und Freundes! Wieder eine unausfüllbare Lücke חבל על דאבדין ולא משתכחין Für Sie, die tiefgebeugte Familie, liegt der Trost in dem Gedächtniss dieses Mannes, das fortleuchten wird.

In inniger Theilnahme
Berlin, den 18. October 1875.

Ihr ergebener
Rabbiner Dr. Aub.

Leobschütz, 18. Oktober 1875.

Sehr geehrter Vorstand!

Die Trauernachricht über den in Ihrer werthen Gemeinde verstorbenen hochverehrten Lehrer und Oberrabbiner Herrn Leopold Löw hat mich tief erschüttert. Die Wunde, die Sie und das gesammte Judenthum durch den unersetzlichen Verlust getroffen hat, wird nicht zum Vernarben gebracht werden. Das Jahr 1875 hat dem Judenthum leider die schönsten Zedern mit Macht entrissen. Nehmen Sie daher, sehr geehrter Gemeinde-Vorstand, meinen besten und innigsten Dank für Ihre wohlwollende Aufmerksamkeit, die Sie mir durch die Mittheilung dieses traurigen Ereignisses erwiesen haben und seien Sie und die traurigen Angehörigen des Verstorbenen, meiner aufrichtigen Theilnahme versichert.

Mit aller Hochachtung

B. Hollaender.

Izr. hitközség Szombathelyen.

26. sz.

Tekintetes hitközségi elöljáróság!

Mélyen meghatva vettük főtisztelendő Löw Lipót főrabbi úr gyászos elhunytának hirét, és a fájdalom, melyet ezen nemcsak hitfelekezetünket, hanem az egész magyar nemzetet ért súlyos csapás hitközségünkben szült, oly rendkivüli nagy, — mert alapos — hogy hitközségünk öregén, ifján megismerszik, miszerint a nagy veszteség jelentőségét, mely Izrael népét a köztiszteletben állott főrabbi sirbaszállta által érte, teljesen felfogta.

Hazafiúi és szent vallásos kötelességnek tartjuk tehát a szombathelyi, a kongressusi szabályzat alapján szervezett izr. hitközségnek őszinte részvétét ezennel tolmácsolni, kivánván, hogy Izrael Istene mennyei vigaszszal töltse el szivöket és engedje, miszerint nagy halottunk, kinek áldott emléke legjobbjainkra példakép fog hatni, békében nyughassék.

Testvéri üdvözlettel maradunk

Szombathely, 1875. október hó 18-án.

A hitközség elöljárósága:

Goldstein Adolf hitk. jegyző. *Hoffmann Samu* elnök.

Weiss Markus. *Funkenstein Ignác.*

München, 18-ten Oktober 1875.

Verehrlicher Vorstand!

Ich habe aus der mir gef. übersandten Traueranzeige zu meinem tiefen Schmerze den Hintritt Ihres nunmehr verewigten Rabbiners Herrn Leopold Löw ersehen und kann es mir nicht versagen, Ihrer gesch. Gemeinde, welcher der Heimgegangene zum Ruhme und zur Zierde gereicht hat, mein aufrichtigstes Beileid auszusprechen. Weit über die Grenzen Ihrer Gemeinde und des ungarischen Israel, zu dessen Söhnen auch ich mich zähle, reicht die Bedeutung des erlittenen Verlustes. Die jüdische Wissenschaft hat aus dem leider so engen Kreise ihrer berufenen Vertreter einen der berufensten und tüchtigsten verloren. Der Geist des Verewigten wird in Ihrer Gemeinde fortwirken. Seinem Namen ist ein ehrenvolles Andenken gesichert!

Wollen Sie gütigst den Ausdruck meiner innigsten Theilnahme den mir persönlich unbekannten Angehörigen des Verewigten übermitteln und den Ausdruck der ausgezeichneten Hochachtung genehmigen, mit welcher ich verharre

Ihr ganz ergebenster

Dr. Perles, Rabbiner.

Israelitische Religionsgemeinde zu Leipzig.

An den wohllöbl. Vorstand der isr. Religionsgemeinde

zu Szegedin.

Mit tiefstem Schmerze hat uns die erschütternde Nachricht von dem Heimgange Leopold Löw's, Ihres ehrwürdigen Herrn Oberrabbiners, erfüllt.

Nachhaltig wird Ihr unersetzlicher Verlust von allen jüdischen Gemeinden empfunden werden, wo jüdische Lehre und jüdisches Leben eine Stätte gefunden, am meisten aber von denen, welchen es, wie uns — bei der im Jahre 1869 hier stattgehabten Synode — vergönnt war, seinen hohen Geist, seine seltene Beredsamkeit, sein liebenswürdiges Wesen, seine Freisinnigkeit und seinen Freimuth zu bewundern. — Mit Leopold Löw ist uns wiederum einer der groszen Vertreter wahrer Religiosität und Wissenschaftlichkeit entrissen, deren Reihen in den letzten Jahren sich leider immer mehr lichten!

Möge es Ihnen Trost sein, dass Ihnen der grosze Lehrer, eine Leuchte in Israel, durch 25 Jahre erhalten gewesen, und möge der Segen, den der Verblichene über Ihre Gemeinde verbreitet hat, ferner auf ihr und seinem Nachfolger ruhen!

In grösster Hochachtung

Leipzig, den 20. October 1875.

Der Vorstand der Israelitischen Religionsgemeinde zu Leipzig:

Dr. Samostz, Secretär. *Moritz Kohner.*

Frankfurt a. M. am 20. Oktober 1875.

Löblicher Vorstand der isr. Religionsgemeinde

in Szegedin.

Den tiefen Schmerz, mit welchem Sie wie auch alle Mitglieder Ihrer Gemeinde das Hinscheiden des hochverdienten und hochverehrten Oberrabbiners Leopold Löw beklagen, theilen mit Ihnen nicht blos die zahlreichen Freunde des Verewigten, zu denen zu gehören auch ich das Glück hatte, nicht blos die Rabbinen und Gelehrten Israels, denen sein Wirken und Schaffen ein leuchtendes Vorbild gewesen, sondern es theilt ihn auch — und es ist damit nur das Gebührende gethan — die ganze Judenheit, in deren Mitte er nahe ein halbes Jahrhundert hindurch die Fahne des Fortschritts hoch getragen, den Kampf gegen finsteren Wahn und Fanatismus siegreich geführt hat. Eine Zierde seines Vaterlandes ist mit ihm hingewelkt, die Krone der ungarischen Judenheit mit ihm in den Staub gesunken, ein unermüdlicher, unerschütterlicher Vorkämpfer für Licht und Recht, für Wahrheit und Wissenschaft mit ihm uns entrissen.

Ich kann mich selbst nur damit trösten, dass es mir vergönnt gewesen, mich den hohen Bestrebungen des Verewigten anzuschlieszen und seiner freundschaftlichen Zuneigung mich zu erfreuen. Möge auch Ihnen aus dem Bewusstsein, dass ein Leopold Löw 24 Jahre hindurch Saaten des Lichtes und der Erkenntniss in Ihrer Gemeinde ausgestreut hat, an deren Frucht noch späte Geschlechter sich erquicken werden, der lindernde Trost erflieszen, dessen Sie nach einem so niederbeugenden Trauerfalle bedürfen. Ihnen gehört das Grab eines der erleuchtetsten Lehrer Israels, wie sein Leben Ihrer Gemeinde geweiht war, deren Name in Ruhm dastehen wird, indem er an den Namen Leopold Löw unzertrennlich geknüpft ist.

Indem ich Sie bitte, diesen schwachen Ausdruck meines innigsten Beileids Ihrer geehrten Gemeinde und besonders den trauernden Hinterbliebenen des Verewigten mittheilen zu wollen, zeichne ich in Hochachtung und Ergebenheit

Dr. N. Brüll
Rabbiner der isr. Gem. in Frankfurt.

Baja, den 20. October 1875.

Sehr geehrter Cultusvorstand!

Der Drang unabweislicher und unaufschiebbarer Berufsgeschäfte allein konnte mich dahin bringen, Szegedin zu verlassen, ehe es mir gegönnt war, mindestens dem wackern Präsidium der löbl. Cultusgemeinde meinen wärmsten Dank für die Berufung und die Aufnahme auszusprechen, deren ich mich erfreute, oder der gerechten Bewunderung Ausdruck zu geben, die Ihr eben so vielseitiges als pietätvolles Schaffen und Wirken in mir, wie in jedem der Anwesenden hervorrufen musste. Genehmigen Sie nun, meine verehrten Herren! diese schriftliche Aeuszerung jener Gefühle, die ich für mich, und gleichzeitig für die Mitdelegirten meiner Commune hiermit Ihnen zu übermitteln mir gestatte.

Gönnen Sie meine Herrn! diesen wenigen Worten, den leider! nur kümmerlichen Vertretern warm und tief empfundener Gefühle, freundlich-wohlwollende Aufnahme in Ihrer erleuchteten Mitte; mehr zu sagen verbietet mir und meinen Herren Collegen das volle Bewusstsein, dass wir doch nur Tropfen in den Ozean träufelten.

Mit dem wiederholten Ausdrucke unbegränzter Hochachtung und Ergebenheit zeichnet des löbl. Cultusvorstandes stets dankverpflichteter

Dr. Heinrich Lemberger.

Paris, le 24 Octobre 1875.

Messieurs!

J'ai reçu, avec une profonde douleur, la communication que vous avez bien voulu me faire du décès du vénéré Grand-Rabbin Monsieur Léopold Löw. C'est une immense perte non seulement pour votre Communauté, dont il a été pendant un quart de siècle le guide spirituel, mais encore pour le judaïsme de tous les pays, dont il a été un des représentants les plus distingués par sa science et son esprit si élevé et si éclairé. Tous ceux qui connaissent les magnifiques travaux qu'il a publiés et qui sont l'honneur de la littérature juive contemporain, prendront une vive part aux regrets de la communauté de Szegedin. Le nom de Léopold Löw qui s'est répandu bien au-delà des limites de son pays natal et du théatre de son activité pastorale, sera toujours un objet de vénération pour tous le vrais amis du Judaïsme.

Veuillez agréer, Messieurs et honorés coreligionaires, avec mes sincères condoléances l'expression de mes sentiments les plus distingués.

Zadoc Kahen,
Grand-Rabbin.

Messieurs les Membres du Vorstand der isr. Religionsgemeinde Szegedin.

בע"ה יום א' כ"ה תשרי תרל"ו לפ"ק *Paris*, 24. Okt. 1875.

Hochgeehrter Vorstand!

Mit aufrichtiger Betrübniss habe ich die von Ihnen mir gefälligst angezeigte Nachricht von dem leider zu früh erfolgten Ableben Ihres so würdigen Oberrabbis, des sel. Herrn Leopold Löw זצ"ל erhalten. In Löw verlieren wir einen der tüchtigsten Gelehrten des Judenthums; von früher Jugend an dessen Schriften nnd Geist erzogen, wusste er mit Scharfsinn und Ernst deren Ertrag zu verwerthen. Möge Gott seiner Seele die ewige Ruhe gewähren, und mögen die Ueberlebenden in gleichem Geiste und mit gleicher Wärme dem Judenthum und dessen Wissenschaft anhängen. Mit der Bitte, auch dessen Familie meine tiefe Beileidsbezeugung mitzutheilen, mit aufrichtiger Hochachtung ergebenst

Albert Cohn.

Geehrte Brudergemeinde!

In meinem und im Namen meiner Gemeinde drücke ich Ihnen hiemit die innigste Theilnahme an dem Schmerze aus, den Sie durch den Hingang des sel. Oberrabbiners Herrn Leopold Löw erlitten haben. Der grosze Verlust hat die ganze intelligente Judenheit betroffen, die um einen ihrer bedeutendsten Arbeiter wieder ärmer geworden ist.

Genehmigen Sie die Versicherung unserer besonderen Hochachtung, mit der wir zeichnen:

Nürnberg, 24. Oktober 1875.

Das Rabbinat
Dr. Lewin.

Paris, 27. Oktober 1875.

Nr. 6207.

Löblicher Vorstand!

Durch Ihren Druckbrief von Oktober 1875, welcher uns die traurige Nachricht vom Hinscheiden des seligen Oberrabbiners Dr. L. Löw bringt, sind wir alle getroffen und gerührt. Das Central-Comité kennt seit langer Zeit die merkwürdige Thätigkeit des Verstorbenen in allen Fächern des praktischen und wissenschaftlichen Judenthums und weisz, welch bedeutenden Verlust wir alle an ihm leiden. Diesen Verlust fühlt es aber ganz besonders wegen der liebevollen Anhänglichkeit des sel. Dr. Löw an die „Allianz" und seiner jahrelangen Thätigkeit zur Förderung dieses Vereines. Es bittet Sie den Ausdruck seiner innigen Theilnahme empfangen und denselben gütigst der heimgesuchten hochverehrten Familie überbringen zu wollen.

Genehmigen Sie, hochgeehrter Vorstand, die Zusicherung unserer vorzüglichsten Hochachtung.

Im Namen des Central-Comité's:
Ad. Crémieux. *Isidor Loeb.*

Nr. 985.

An einen löbl. Vorstand der isr. Kultus-Gemeinde

in **Szegedin.**

Der schwere Verlust, welchen durch das Ableben des ehrwürdigen Herrn Oberrabbiners Leopold Löw Ihre geehrte Gemeinde und das Judenthum erlitten hat, wird in unserer Gemeinde schmerzlich empfunden.

Tiefe Trauer erfüllt unser Herz, wenn wir bedenken, was der Dahingeschiedene auf dem Gebiete der Literatur, als Patriot, Dichter, Historiker und Theologe in unvergesslicher Weise dem Judenthume leistete. In dem Verklärten betrauern wir, und mit uns die ganze Judenheit, den von Gelehrsamkeit und dem Geiste unserer heiligen Religion durchdrungenen Mann, den Vater der Waisen, den Rathgeber und die Stütze der Armen.

Wir wissen, dass der bitterste Schmerz um Ihren herben Verlust Ihre Brust erfüllt, mögen Sie daher in dem Umstande einigen Trost finden, dass zahllose Glaubensgenossen, ganze Gemeinden und alle, welche im Leben das Glück hatten dem theuern Verblichenen nahe zu stehen, die pietätsvolle Trauer mit Ihnen theilen.

Diesen unseren aufrichtigen Gesinnungen haben wir in unserem heutigen Sitzungsprotokolle Ausdruck gegeben und beschlossen einen Trauergottesdienst, הספד abzuhalten, worüber wir Sie rechtzeitig verständigen werden.

Aus der am 24. Okt. 1875 abgehaltenen Sitzung der Temesvarer isr. Religionsgemeinde.

Temesvár, 27. Oktober 1875.

Israelitische Religionsgemeinde in Temesvár:

Amigo
Gemeinde-Notär.

Ign. S. v. Eisenstädter
Präses.

Hochschule für die Wissenschaft des Judenthums in Berlin, U. d. Linden 4 A.

Das Curatorium.

Berlin, den 30. October 1875.

Erst vor wenigen Tagen ist des verehrlichen Vorstands Anzeige, welche das Hinscheiden des Herrn Oberrabbiners Leopold Löw meldet, in unsere Hände gelangt. Mit dem verehrl. Vorstande und seiner Gemeinde, welche in dem Verstorbenen den Mann betrauern, der in ihrer Mitte ein Vierteljahrhundert segensreich gewirkt hat, beklagen wir selbst den Tod eines Mannes, der durch seine Arbeit auf dem Felde der Wissenschaft weithin im Kreise der jüdischen Gelehrtenwelt, wie in fernen jüdischen Gemeinden einen unsterblichen Namen sich erworben hat.

Mit unserer Hochschule speziell hat der Verstorbene in einer nähern, sympathischen Verbindung gestanden. Wenn er unsere Hochschule durch das Vertrauen geehrt hat, mit welchem er seinen Sohn als ersten Hörer an derselben sich einschreiben liesz, so dürfen wir in dankbarer Anerkennung auch an dieser Stelle es aussprechen, dass das Vertrauen des Verstorbenen nicht getäuscht worden ist. Unsere Hochschule zählt den Sohn des Verstorbenen zu ihren besten Jüngern und ist der sichern Hoffnung, dass derselbe auf der bei uns erworbenen Grundlage den vom Vater ererbten ruhmvollen Namen in ungetrübtem Glanze weiter erhalten wird.

Für das Curatorium der Hochschule für die Wissenschaft des Judenthums:

A. Wolff m. p. *Dr. S. Neumann* m. p.

An den verehrl. Vorstand der israelitischen Religionsgemeinde in Szegedin.

Ngos Löw Borcsa asszonynak

Szegeden.

Nagyságos asszony!

Egész nagyságában érezzük a csapást, mely felejthetlen emlékü férje halálában érte Nagyságodat s tudjuk, ha van fájdalom, melyre írt találni nehéz; ugy bizonyára azok közé tartozik az, mely Nagyságodnak és t. családjának keblét betölti a pótolhatlan veszteség után.

Ha mindezt tudva és ismerve, mi mégis bátorságot veszünk magunknak Nagyságodat szent fájdalmában zavarni, méltóztassék meggyőződve lenni, hogy ennek oka azon véghetetlen tisztelet- és szeretetben rejlik, melylyel Nagyságod és kedves családja iránt mindenkor viseltettünk, és hogy a veszteség a nagy halottban minket hitsorsos társait is ért.

A veszteség és az ebből keletkezett fájdalom még sokkal sajgóbb, sokkal élénkebb szívünkben, hogysem már most meg mernők kisérteni a vigasztalást.

Bízzuk ezt arra, ki előtt lehetetlenség nincs. Ő, kit mindnyájan legjobbnak, legkegyesebb- és legbölcsebbnek ismerünk, bizonynyal meg is hozza a vigaszt. Mélyen tisztelt Nagyságod találjon enyhülést különösen abban, hogy a veszteséget és fájdalmat ezren és ezren osztjuk meg; hogy a kedves halott azok közé tartozott, kiknek érdemei el nem homályosodnak soha, s igy ha elhunyt is, neve és jó emléke fönmarad mindvégig. Azok közé tartozott, kik nemcsak teljesen és híven betöltötték az általuk elfoglalt kört, de szívjóságuk, lelkiismeretességük, polgári és hazafiui erényeik által messze kimagaslottak társaik közől, és kik egész nyugodtan elmondhatták magukról, hogy nem hiában éltek. Melyek után, midőn a ceglédi izr. hitközség legőszintébb részvétének még egyszer kifejezést adnánk, kiváló tiszteletünk mellett vagyunk Nagyságos asszonynak legalázatosabb szolgái

Cegléden, 1875. október 31.

Beck Jakab hitközségi jegyző. *Moskovitz Jakab* isk. felügyelő. *Weiner Dávid* hitközs. elnök.

Deutsch Moritz. *Berger Adolf.* *Berger Jakab.* *Schillinger Márton.*

A pesti izraelita hitközség elöljárósága.

953. sz.

A szegedi izr. hitközség tisztelt elöljáróságának

Szegeden.

A fájdalmas veszteség, mely önök hitközségét — főrabbijának, Löw Lipótnak oly korán és váratlanul bekövetkezett kimulta által érte — pótolhatlan vesztesége egész Izráelnek, a magyar hazának, melynek ő egyik legbuzgóbb, leglelkesebb fia volt és mindenekelőtt pótolhatlan vesztesége a magyar zsidóságnak, melynek haladását, javát, üdvét előmozditani legfőbb és fáradhatlan törekvése vala.

Fogadja tehát, tisztelt elöljáróság, őszinte és sajnálkozó részvétünk kifejezését, melyhez azon óhajt csatoljuk, vajha a Mindenható Önöknek enyhitő vigaszt és bárcsak némileg méltó kárpótlást nyujtani kegyeskednék. Hazafiui tisztelettel és hittestvéri üdvözlettel maradván

Budapest, 1875. évi október hó 31-én

a pesti izr. hitközség elöljárósága:

Barnay s. k.
titkár.

Neuwelt s. k.
elnök.

Consistoire Israélite de Lyon.

Lyon, le 1. Novembre 1875.

Nr. 2699.

Messieurs!

Le consistoire israélite, de Lyon a reçu la lettre par laquelle vous lui avez fait part de la mort de feu le grand Rabbin de Szégedin Léopold Lőw ז״צל. Le consistoire et moi en particulier nous avons l'honneur de vous assurer que nous partageons vivement les regrets que vous cause la perte de cet éminent Pasteur qui a rempli son saint ministère avec tant de distinction, et, qui par sa piété et sa science, s'est rendu si utile au Judaïsme et à son pays.

Veuillez agréer, Messieurs, l'expression de nos sentiments de condoléance et de notre considération la plus distinguée.

Le grand Rabbin, vice Président du Consistoire Israélite de Lyon:

I. Weinberg.

Messieurs les membres du Vorstand de la communauté Israélite de Szégedin.

Pápa, am 1. November 1875.

Ihrer Wohlgeboren

Madame Babette Löw, geb. Redlich

Szegedin.

Hochgeehrte Frau!

In den ersten Momenten der Wehmuth und Trauer, die uns, das Vaterland, ja die ganze gebildete jüdische Welt bei der erschütternden Nachricht vom Ableben Ihres unvergleichlichen Gatten, unseres unvergeszlichen Lehrers und Führers erfüllte, finden wir keine Worte um unserem Seelenschmerze Ausdruck zu geben, über den unersetzlichen Verlust, den wir und mit uns die gesammte Judenheit erlitten.

Umsoweniger waren wir im Stande dem lebhaft empfundenen Bedürfnisse zu genügen, Ihnen hochgeehrte Frau, die die Vorsehung einem der besten und unermüdlichsten Vorkämpfer für religiöse und wissenschaftliche Bildung und Aufklärung, einem der beredtesten Anwälte für bürgerliche und geistige Emanzipation aller Zeiten als treue zartfühlende Gehülfin im Kampfe mit des Daseins feindlichen Mächten an die Seite gestellt, Beweise unserer innigen, aufrichtigen und wahrhaft gefühlten Theilnahme zu liefern.

Schwach, ja nichtssagend ist auch dieser Beweis, sind es doch nur geweinte Worte, Thränen und Seufzer, die uns als Trostmittel zur Verfügung stehen, und an solchen ist ja das zartbesaitete Gattenherz reich genug — doch die Gewissheit, dass wenn überhaupt etwas im Stande ist, auf Ihr Gemüth, das auch im Schmerze seinen Adel bekundet, lindernd und beruhigend zu wirken, dies sicherlich nur ungeheucheltes Mitgefühl, rückhaltlose Anerkennung der unverwelklichen Verdienste unseres in Gott ruhenden groszen Meisters und Führers, pietätsvolle Wahrung seines Angedenkens, das nur zum Segen gereicht, sein kann, die Gewissheit dessen, sagen wir, bestimmt uns hochachtungsvoll Unterzeichnete, Ihnen hochg. Frau! zu versichern, dass die Besseren der hiesigen Bevölkerung ohne Uterschied der Confession und Lebensstellung, den Zeitraum, innerhalb dessen Leopold Löw s. A. als Pápaer Rabbiner gewirkt, gekämpft und gelitten, rücksichtlich seiner segensreichen Folgen für einen wahren Glanzpunkt in der Culturgeschichte der vaterländischen Judenheit betrachtet, und dass es uns mit stolzem Selbstgefühle erfüllt, den Ruhm, diesen „Groszen in Israel" zum Lehrer und Führer gehabt zu haben, mit den Schwestergemeinden Grosz-Kanizsa und Szegedin theilen zu können.

„Ihn hat uns Gott der Herr gegeben, Ihn hat uns Gott der Herr genommen, gepriesen sei der Name des Herrn".

Sie aber hochgeehrte Frau, mögen in dem Bewusztsein, die Tage unseres unvergeszlichen Leopold Löw versüszt zu haben, sowie im Anblick Ihrer genialen, wohlgerathenen Kinder, die die göttliche Vorsehung bis an die äuszerste Grenze menschlichen Daseins geleiten möge, den Trost finden, den Ihnen hochgeehrte Frau aus theilnahmsvollen Herzen wünschen die

Hochachtungsvoll Unterzeichneten:

Dr. Moritz Klein, Oberrabbiner.
Mor. Fleischmann, Präses.
Dr. Samuel Hirsch.
Jonas Maisinger.
Moritz Löwy.
Leopold Schlesinger.
Ignatz Kohn.
Simon Stein.
Moritz Stein.
Jakob Beck jr.
Max Weltner.
Mor. Klein.
J. Leopold Cahn.
Ludwig Roth.
J. H. Weisz.

M. Königsberger.
Ludwig Koch.
Sándor Kraus.
Josef Hirschler.
David Stern.
Aron Reisz.
Josef Kreissler.
Franz Berger.
Markus Schossberger.
Salamon Klein.
Dr. M. Kraus.
Moritz Fleischner.
Lazar Traub.
Moritz Löwenstein.
Ignatz Löwenstein.

Leopold Baumgarten.
Leopold Weisz jr.
Philipp Berger.
Therese Löwy.
Albert Hoffner.
Cäcilie Fuchs.
Leopold Hoffner.
Josef Fuchs.
Heinrich Beck.
Franciska Beck.
Samuel Schwarz.
Jakob Goldberg.
Fanny Rosenthal.

Grand Rabbinat de Belgique.

Bruxelles, le 3. Novembre 1875.

Madame!

Il y a bien peu de temps que je m'associais aux joies intimes de votre famille et aujourd'hui c'est avec une bien vive et pénible surprise que j'ai appris la mort de mon éminent collègue, Monsieur le Grand-Rabbin Loew.

Quoique je ne l'aie connue personnellement que pendant quelques jours au Synode de Leipzig, j'ai pu l'apprécier assez pour comprendre et aimer en lui l'homme de coeur autant que je connaissais, j'appréciais et j'admirais l'écrivain, le savant et le Rabbin.

La perte que vous avez faite, Madame, est immense et irréparable, rien ne vous rendra l'ami, l'époux que vous perdez, rien ne rendra à leurs enfants la protection qui vient de leur être enlevée. La perte que fait le Judaïsme est immense aussi; une lumière de la Théologie vient de s'éteindre. Comme Frankel, comme Geiger, Loew laisse une vide qui ne sera pas comblé. Puisse le Dieu qui vous a frappée, adoucir la plaie dont votre coeur saigne et vous faire trouver une consolation dans l'estime universelle.

C'est le voeux que je forme du plus profond de mon âme en vous présentant ainsi qu' à toute votre famille l'expression de mes plus vives sympathies.

Le Grand-Rabbin de Belgique:

E. A. Astruc.

Nagy-Abonyi társalgási-egylet.

81. sz.

Főtisztelendő Dr. Löw Lipótné özvegyasszonynak

kitünő tisztelettel

Szegeden.

A folyó évi október hó 13-án bekövetkezett, világhirü férje főtisztelendő dr. Löw Lipót ur gyászos kimulta, mint országszerte, ugy egyletünkben is, melynek disztagjaihoz a boldogultat számítani szerencsések valánk, mély és fájdalmas részvétre talált.

Elismervén, hogy azon pótolhatlan veszteséget, melyet a haza, a tudomány és a vallás szenvedett, Nagyságod, mint szeretet- és tiszteletteljes erényeivel boldogított hittárs és legközelebbi rokon annál sulyosabban tapasztalja; legyen szabad remélnünk, hogy a szentirás engesztelő szavai szerint: „Az Igazságosnak emlékezete áldást hoz“ — boldogult férje szent életének és müködésének szivünkben és a történelemben örökké élő emléke, ugymint az egész művelt világ őszinte részvéte Nagyságod nemes és szomorú érzelmeit némileg enyhíteni képes leszen. Áldás és béke leng a boldogult elhunyt porai felett, áldás, béke és vigasztalás a Mindenhatótól honoljanak Nagyságod és mélyen tisztelt családja szivében is.

Kik mély tisztelettel maradtunk Nagyságod hű tisztelői, a nagy-abonyi társalgási-egylet elnöke távol lévén:

Kelt Nagy-Abony, 1875. október hó 20-án.

Grün Lajos
titkár.

Fispán Ignác
alelnök.

An die hochg. Familie des sel. Oberrabbiners Leopold Löw

Szegedin.

Wer beschreibt das tiefe Weh, welches bei der erschütternden Trauerkunde: „der grosze Löw ist nicht mehr!" die fühlenden Herzen in Nah und Fern durchzuckte? Wer hätte den rechten Ausdruck, um den Verlust zu schildern, welchen das ungarische Israel, welchen die Menschheit mit dem Hintritte dieses Helden in ein besseres Sein erlitten? Dieses Helden, der die Fesseln, in denen sein Volk schmachtete, mit den wuchtigen Schlägen der Wahrheit zertrümmerte, die Bande löste, in denen es von den Höllengeistern des Aberglaubens und der Vorurtheile verstrickt war? Wo ist der Balsam zu finden, dessen Heilkraft den brennenden Schmerz in den tausenden und abermals tausenden Herzenswunden verscheuchen könnte?

Woher soll Trost und Beruhigung kommen gegen die Besorgniss ob der von Zeit zu Zeit immer frisch auftauchenden Gefahren, welche Löw's Volk bedrohen könnten, wenn Löw nicht mehr da ist, um es mit seinen unfehlbaren, sieggewohnten Waffen zu vertheidigen und zu schützen?

Trotz dieser tief niederbeugenden unlösbaren Fragen kommen wir, die wir selbst des Trostes so sehr bedürfen, zu trösten die, welche in dem groszen Fürsten, Helden und Hohenpriester noch den Gatten und Vater verloren haben! Trösten? Nein! das müssen wir der allmächtigen Vorsehung und ihrem beflügelten Boten — der Zeit — überlassen; nur der Gedanke, dass der Verewigte in unseren Herzen fortleben und durch die bei unserer Chewra Kadischa, deren unvergessliches Ehrenmitglied er war, für ihn protokollarisch bestellte Háskoroh unserem Andenken nie entrückt werden wird, vermag uns — und die innige Theilnahme des ganzen groszen Vaterlandes der hochgeehrten Familie den Schmerz einigermaszen lindern.

Möge der Verklärte, dessen Strahlenkrone schon im Leben sein Volk wie seine Familie verherrlichte, nun aus der unmittelbaren Herrlichkeit Gottes himmlische Gnade herabflehen auf alle, die in ihm den Vater und Beschützer auf Erden verloren haben, damit ihr Schmerz geheilt und ihre Trauer verwandelt werde in Freude und Wonne!

In ausgezeichneter Hochachtung

Fünfkirchen, aus der am 24. Oktober 1875, vom Cultusvorstande und der Chewra Kadischa gemeinschaftlich abgehaltenen Sitzung.

Die Vorstehung der Chewra Kadischa:
Josef Weisz
Präses.

Der Cultusvorstand:
Grünhuth Ignatz
Präses.

Hochgeehrter Vorstand!

Mit groszer Betrübniss vernehme ich die Trauerbotschaft von dem Hinscheiden Ihres Herrn Oberrabbiners, meines unvergesslichen, innigst geliebten Freundes Leopold Löw. Sie nicht nur, die ganze Judenheit, und namentlich die jüdische Wissenschaft, haben einen unersetzlichen Verlust erlitten, unersetzlich im strengsten Sinne des Wortes. Wir haben umsomehr sein Hinscheiden zu beklagen, als er mit so vielem Wissen ausgerüstet, mitten in seiner literarischen Wirksamkeit seinen Freunden und Verehrern entrissen wurde.

Möge der Geist, der ihn, den Vortrefflichen leitete, viele Jünger beseligen, zum Heile für Israel und zum Segen Ihrer Gemeinde!

Cassel, den 4. November 1875. Hochachtungsvoll

Dr. Adler
Landesrabbiner.

879. szám.

KIVONAT

az aradi izraelita hitközségi képviselet által az 1875-ik évi október 24-én tartott közgyülésnek jegyzőkönyvéből.

A biblia-számítás szerinti 5636. év sátoros és örömünnepe az egész földkerekség zsidóságának gyászünneppé lőn azon percben, midőn azt megünnepelni készüle; mert annak előestéjén múlt ki az élők sorából a nagy tudós és érdemekben gazdag Löw Lipót szegedi főrabbi úr. Vele sírba szállt Izrael egyik dísze és fénye. Ő nemcsak a zsidó tudomány történelmi s kritikai terén tett tudományos buvárlataival szerzett magának enyészhetlen érdemeket a zsidó-vallásos öntudat emelése körül, hanem szent hivatásának tartotta vallását s hitsorsosait kívülről is képviselni, fáradhatlan és bátor harcosként síkra szállván ott, hol szükség mutatkozék: zsidót és zsidóságot ellenségeinek sértő megtámadásai ellen az igazság edzett fegyvereivel, a logika legyőzhetlen hatalmával, a jog és történelem elodázhatlan nyomatékos okaival megvédeni. — A mi pedig az aradi izr. hitközséget különösen illeti, e körül nagy és minden időben hálásan elismert érdemeket szerzett magának a boldogult az által, hogy e község üdvezült főrabbijának, az elfelejthetlen hitbölcsész Chorin Áronnak életrajzát, életleirását ama férfiúnak, ki a tiszta vallásosság fáklyáját oly bátran és erélyesen elülhordozá, s kitől annyi izraelita község számára a fölvilágosodás és a korszellemnek megfelelő díszes istentisztelet fénye indult ki, megírta, s azt előbb az általa kiadott „Ben Chananja" című folyóiratban, későbben pedig könyvalakban közrebocsátotta.

Azonban nemcsak a zsidóság és a tudomány történelme, de kedves hazánk története is kiváló diszes helyet fog kijelölni Izrael eme valódi nagy férfia גדול בישראל ünnepelt nevének és áldott emlékének; mert Magyarország, melynek földjén bölcsője nem ringattatott, második és pedig forrón szeretett drága hazájává lett neki, melynek nyelvét különös előszeretettel ápolta, melynek szabadságáért küzdött és szenvedett, és melynek erkölcsi s szellemi fejlődését és emelkedését fényes esze egész lángbuzgalmával és szeretetdús szivének égő tüzével elősegítette.

Az aradi izr. hitközség Izrael ezen nagytudományú, Istentől áldott és ihletett tanítójának és vezetőjének működését és törekvését mindig nemcsak mély tisztelettel, hanem a legélénkebb érdekkel és legforróbb rokonszenvvel kisérte; ugyanazért mélyen és fájdalomteljesen érintette is őt e férfi elvesztése, ki csillagként tünt fel és világított az emberiség egén, s letünt róla, miután isteni végzet következtében fényes pályáját átfutotta. Midőn tehát a késő utódok megemlékezésére saját fájdalomérzelmeinek jegyzőkönyvileg kifejezést kölcsönöz, egyuttal a gyászoló családnak s a mélyen sujtott szegedi testvérhitközségnek is benső részvétét és fájdalomteljes szánalmát tolmácsolja azon jámbor óhajtással, hogy a mindenható ur Isten égi vigaszában részesítse őket, valamint azon ezreket és tizezreket, kik e nagy férfiú elhunytát siratják, s hogy kegyelemteljesen szárítaná meg az áldott emlékeért oly bőven hullatott könyeket.

Miről a boldogultnak családja s a szegedi izr. hitközség jegyzőkönyvi kivonat által értesitendők.

Kiadta:
Rosenberg Lipót,
hitközségi jegyző.

Ihrer Wohlgeboren

Frau Oberrabbiner Babette Löw

Szegedin.

Hochgeschätzte Frau!

Die ergebenst Gefertigten, Vertreter einer Gemeinde, die den genialen, hoffnungsvollen Rabbinats-Aspiranten Leopold Löw eine Zeit lang in ihrer Mitte zu haben die Ehre hatte, und aus jener Zeit gar viel des Schönen und Rühmlichen noch heute von ihm erzählen hören, die im vorigen Jahre es sich als hohes Glück anrechneten, den „Löwen der ungarischen Israeliten" zu einer patriotischen Feier zu berufen, um ihn hier begrüszen zu können — was jedoch durch eingetretene Trauer in der Familie der Fahnenmutter verschoben und endlich im Festprogramme geändert wurde, — die überhaupt seit einer Reihe von Jahren der Fahne folgen, welche der Verewigte unter Kämpfen und Streiten siegreich hochgetragen, kommen nun, nachdem wir dem Namen Ihres unvergleichlichen Gatten, unseres unsterblichen Lehrers und Meisters in unserm Gotteshause eine hehre Stunde geweiht, wo das Lebensbild des Unvergesslichen als eine himmlische Gestalt vor unserem Geistesauge gezeigt wurde und wir den Groszen und Edlen sahen, als Meister im Lehren und Erklären des Gotteswortes, als Förderer und Verbreiter der Wissenschaft im Allgemeinen und der jüdischen Wissenschaft besonders, als Leiter und Führer, der, wie „die heiligen Lehrer der Vorzeit", gleich Samuel, Profetenschüler und Jünger um sich schaarte, und sie für alles Gute und Schöne, für alles Grosze und Erhabene begeisterte und aneiferte, als Vorkämpfer und Vertheidiger des unbedingten, ungeschmälerten Menschenrechtes dem weisen und edlen Eötvös, als Patriot und Reformator der ungarischen Israeliten dem „grószten Ungar", als Rabbiner dem sehr würdigen Präsidenten des französichen Sanhedrins, R. David Zinsheim an die Seite gestellt; als Mann, den, wie ein Freund vor mehr als 30 Jahren geschrieben, die Vorsehung ausersehen zu haben scheint, den wankenden Pfeiler des wahren Glaubens zu stützen und aufrecht zu halten.

Nachdem wir so durch das begeisterte und begeisternde Wort dieses groszen Lehrers und Meisters, den sein treuer und dankbarer Schüler, unser Rabbiner und Prediger Herr M. L. Ehrlich oft selbst reden liesz, zur Sonnenhöhe des unsterblichen Lehrers hinaufgetragen, voll Ehrfurcht und Staunen, zu ihm emporgeschaut fürs Heil seiner reinen, göttlichen Seele, um den reichen Lohn, den er sich durch seine zahlreichen Verdienste verdient gemacht, um Erhaltung und Schutz, um Segen und Gedeihen seines Wirkens, und um himmlischen Trost und Frieden für seine Lieben und Theuern, für die Kinder seines Herzens gebetet, —

kommen wir zu Ihnen, hochgeehrte Frau, die auszerdem, dass Sie als edle Tochter unseres Stammes in dem Verewigten den Stolz des Judenthumes und eine Zierde der Menschheit, auch den besten der Gatten und den edelsten Vater Ihrer begabten, hochstehenden und hochgestellten Kinder verloren, um Ihnen durch unsere ungeheuchelte, innige und herzliche Theilnahme den Schmerz der Trauer zu lindern.

Ist getheilter Schmerz nur halber Schmerz, so kann die aufrichtige warme Theilnahme die sich allenthalben, wohin das Wort und der Geist des groszen Meisters gedrungen, kund gibt, auch in dem groszen Schmerze Sie erheben und beleben und aufrichten.

Edle Schwester! heben Sie Ihren Blick weg von der sichtbaren Stätte, wo die sterblichen Reste des Unsterblichen ruhen. Richten Sie Ihren Blick dorthin, wo der grosze Geist des Erleuchteten segenreich gewirkt und geschaffen, und dieser Geist, er zeigt sich nicht nur in den drei groszen rühmlichst bekannten Gemeinden, wo Leopold Löw als Rabbiner gewirkt, sondern in allen fortgeschrittenen, gebildeten Gemeinden unseres Vaterlandes und noch weit hinaus über die Grenzen desselben. — Blicken Sie noch weiter, blicken Sie in die lichtere, schönere Zukunft, in die Zeit, wo die späteren Geschlechter erst recht erfassen, fühlen, und zu würdigen wissen werden, was ein Leopold Löw seiner Zeit, was er seinem Volke und Stamme, was er seinem Vaterlande, was er der Menschheit war, ist und alle Zeit sein wird.

Das, Edle, kann, das wird, das muss Ihnen Trost gewähren!

Ja, Leopold Löw lebt! Er lebt fort bei seinen Freunden und Verehrern! Er lebt fort in Ihnen, in Ihren Lieben und Theuern! Er lebt fort in seinen ihm nachstrebenden biedern und wackern Kindern. Er lebt fort in seinen Meisterwerken, in den Kindern seines Geistes.

Mit dem Ausdrucke der ausgezeichnetsten Hochachtung Ihre ergebenen Diener und wahren Freunde und Verehrer

Körmend, am 12. November 1875.

M. Wiener. *D. Wiener.* *Ignatz Pick.* *Sigmund Rosenbaum*
Präses.

GYÁSZÜNNEPÉLY

1875. nov. 14.

5636. marchesván hó 16-odikán

A TESTVÉRISÉGI EGYLET

חברא קדישא

rendezte

GYÁSZÜNNEPÉLY

RENDJE.

מה טובו
מנחה
ה׳ מה אדם
Emlékbeszéd. Dr. Kohut Sándor.
קדיש
בידו אפקיד רוחי
Emlékbeszéd. Dr. Klein Mór.
אל מלא רחמים
עלנו

EMLÉKBESZÉD.

ELMONDOTTA

DR. KOHUT SÁNDOR

PÉCSI FŐRABBI.

כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו [1] „Ki akkor, ha önmagában némi hivatást érez, vagy erre felszólíttatik, mind a mellett késedelmezik egy köztiszteletben állt nagy tudós fölött emlékbeszédet tartani, az megérdemli, hogy még élve a halottak közé soroztassék.“

Mélyen tisztelt gyászgyülekezet! Midőn bölcseinknek eme legszigorúbb emberszereteti kötelességérzetről tanuskodó állítását megfigyelve, egy világszerte hires férfiú, fájdalom, immár elhunyt férfiú irányában tartozó hálás elismerés és őszinte kesergés facsarta fájdalomkönyek adóját lerovandó, s engemet oly nagy mérvben megtisztelő meghivójuknak megfelelve, de meg szomorgó szivem sugallatát is követve, nem csekély akadályok leküzdésével, ime becses körükben megjelenék: őszintén be kell vallanom, hogy tehetségemet túlbecsülve a reám vállalt feladat teljesíthetését könnyebbnek véltem. Ennek vállaimat legörnyesztő nehéz voltát csak most veszem észre, midőn az enyémnél összehasonlithatlanul fényesebb szónoki tehetséget is visszariasztó feladattal kellene megküzdenem. E feladat nehézségét fokozza még kedélyem mély elhangúltsága; mert jóllehet, midőn négy héttel ezelőtt a távsodrony azzal a gyászhírrel: „Löw Lipót nincs többé“ fájó rezgésbe hozta a magyarországi zsidók szívhúrjait, a megsemmisítő rémhír alóli feleszmélődés első percében menten éreztem ugyan, hogy mély s tátongó seb üttetett a honi zsidóság szivén; de hogy az első megkábitó fájdalom hatása némi oszladozása utáni időben is, miként jelenleg már négy hét után, mindazonáltal még olyannyira kínnyilalt leend keblem, hogy csak a legmélyebb megilletődés közt kölcsönözhetek kifejezést érzéseimnek — ezt még sem sejtettem.

Pedig így van! Egy Löw Lipót fényes földi pályafutásának bezárására alkalmazható bölcseinknek állitása: „Mindjárt az nap, midőn Ábrahám a világból elköltözék, a különféle nemzetek nagy férfiai fennen kesergének: Jaj a világnak, mely elveszté

[1] Sabb. 105. b.

vezetőjét; jaj a hajónak, mely elveszté kormányosát.“ [1] Nem évtizedek után, hanem mindjárt az nap, melyen Löw Lipót tőlünk, fájdalom, örökre, búcsút vőn, a nemzet minden nagy fia keservesen felzokoga: „a nemzetnek nagy halottja vagyon,“ mindjárt az nap a kor- és kartársak egyhangú véleményben oda nyilatkozának: Egy Löw által szakított űr betölthetlen; jaj a zsidóságnak, mely a dicsőültben elveszíté vezetőjét, kalauzát; jaj a zsidó hitközségeknek, melyeknek sajkája benne elveszíté az oly szakavatott, edzett karú evezőjét, kormányosát.

Mindjárt az nap, és azóta mindennap, és ki tudja még meddig kellend felzokognunk Zakariás prófétával: „Jajdulj fel ciprus, mert lehullott a cédrusfa, a legfenségesebbek egyike ledöntetett; jajduljatok fel Básán tölgyei! lesülyedt a lombos erdő; halld a pásztorok kesergését, mert kipusztult ékességök; halld az oroszlánok ordítását, mert kipusztult az erdős part büszkesége.“ [2] Igen is, lehullott Löw Lipótban Szeged városa cédrusfája: feljajdúlnak a magyar Básán tölgyei, azaz a tudósok, kik látván, hogy a magasság után szomjuhozó, s lombkoronáját égnek kitáró királytölgy a kérlelhetlen halál erős keze által földhöz sujtaték, egyszersmind érzik, hogy ennek, mint a legfenségesebbek egyikének, ledöntésével a tudósok egész lombos erdeje megrázkódék. Hallatszik a lelkipásztorok jajveszéklése, kik fejékszeröket, lelki büszkeségüket, a részrehajlatlan igazságszeretetnek, a felvilágosult szabadelvüségnek, a feddhetlen jellemtisztaságnak, a lángoló hévvel érzett hazaszeretetnek és a megtörhetlen fürkészetvágynak ragyogó mintaképét veszíték el a boldogultban.

Mert, miként a szivárvány ragyogó színpompája egy színvegyülékké: akként valának az ész és kedély, az értelem és érzelem, az érdemek és erények e különféle fényoldalai, egy egységes egészszé és öszhangzattá egybeforrva, összeolvadva a dicsőültnek nagyszerű egyéniségében. E fényoldalaknak egy teljes fényképpé való összefoglalását egy emlékbeszéd keretébe illeszteni vajmi dicső és magasztos, mind a méltánylandót, mind a mél-

[1] אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אומות העולם ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבד קוברניטה (B. bathra 91 a). [2] 11, 2 3.

tánylókat egyaránt kitüntető kegyelet-tett; egy הספידא יקרא דחיי ודשכבי [1] a nagy elhunythoz és a kesergő élőkhöz egyaránt illő hódolatnyilatkozat lenne. Ámde akár az idő rövidsége, akár képességim gyarlósága egyaránt követelik tőlem: אפס קצהו תראה וכלו לא תראה [2] hogy Löwnek immár dicsfényben körülsugárzott alakját csak részben, de nem teljes nagyszerűségében tüntessem fel. Különben is Löw minden sokoldalúsága mellett is oly annyira egyöntetű és öszhangzó volt, hogy akkor, ha megfigyelve a szentirás igéit: עלה ראש הפסגה ושא עיניך [3] „emelkedjél föl a bércre és jártasd körül szemeidet," mi is a szemlélődés magas nézpontjából jártatjuk végig szemeinket a nagy elhunytnak elévülhetlen érdemein: akkor a jól felfogott s kellő világításba helyezett egyes fénysugarak szellemi szemeink előtt, önmaguktól egy teljes fényképpé fognak összeolvadni. Mert róla áll, mit egy varázstoll a boldogúlt Szalayról, Löw néhai barátjáról írt: „Mint a tiszta ég, akár egy darabját, akár egész boltozatát lássuk, mint az öszhang, ha távolról vagy közelről halljuk, mint a napsugár, mely fényt és meleget terjeszt mindenre, mire hat: ilyen vala ő, tiszta, öszhangzó, világos és meleg. Jellemének nincsenek fényoldalai, egy egész az, eszményképe a becsületnek, férfiasságnak és jóságnak, melynek nagy, tisztán emberi erényei még azon fényes tehetségeket is háttérbe szorítják, melyek mindig csak ezen erények szolgálatában használtattak fel." [4]

És egy ilyen lánglelkű, Isten lehelletétől ihletett férfiú, kinek halála egy nap lealkonyodtával azonos, nyerjen én általam méltó dicsőítést, vagy csak sallangtalan, keresetlen méltánylást — méltánylást pedig itt, ezen a helyen, honnan a dicsőült egy negyed évszázadon át ragyogó szellemének villámló és világitó, hevitő és enyhítő sugarait lelövelte; méltánylást továbbá egy oly községben, mely az évek hosszú során át az ő lelkének dicső felszárnyalásán maga is oly annyira emelkedett, hogy a honi zsidóság keblében עיר ואם בישראל elsőrendű, mérvadó községgé fejlődött.

Ezekből kifolyólag kettős aggodalomnak kellene eltöltenie szivemet azon gondolatra, hogy az elhunytnak oly kimagasló érdemei szószólója én legyek, és kiválóan e helyütt nyilatkozott

[1] Sanh. 46 b. [2] Móz. 4. k. 23, 13. [3] Móz. 4. k. 3, 27. [4] Eötvös Emlékbeszédei 240. l.

óriás eszével arányítva törpévé kellene alacsonyodnom, ha azon remény nem bátorítana és vigasztalna, lebilincselt nyelvemet feloldandó, hogy ime a törpe az óriás vállain áll. Mert ha nem hetvenkedhetem is azzal: כח אבנים כחי [1] hogy ide, a dicsőült által megszentelt eme helyre állva, erőm gyengesége legott érceróssé válik; ha nem vagyok is oly hiszékeny, hogy ajkaim rebegése, a boldogultról szólva, כקול אל שדי בדברו [2] ennek megszólalásában Istennek hatalmas, szivetrázó mennydörgése erejével birjon: ugy mégis bízom benne, hogy היתלה באילן גדול [3] a magas fára felkuszó repkény jelentőségével még is birok; hogy nagyról szólva magam is emelkedem és a szellemi nagyság oszloperős támaszán nyugodva, magam is erős talapzattal birok. E végből választom elmélkedésem alapigéiül, mintegy nyug- és támpontokul Malakiásnak ama tökéletes főpapot jellemző szavait, melyeket egykoron, körülbelül három évtizeddel ezelőtt, a boldogult fogadásképen [4] mágáévá tett, s melyeket, mint bevégzett élete előttünk nyitott könyvéből világosan olvasható, oly betüszerinti értelmükben meg is valósitott, — értem e szavakat: „a valóság tana vala szájában és álnokság nem találtaték ajkain; hűségben és békében járt előttem és sokakat megtérite vétekből; mert bizonyára a főpap ajkainak ismereteket kell őrizniök s tanítást várnak az ő szájából, mivel a seregek urának követe ő.“ [5]

Hogy Löw Lipótnak tisztán emberi és hazafiui erényei, ugy szintén a pap, bölcs és szaktudós érdemei mint tükröződnek, mint tündökölnek eme igékben: ezt akarnám jelenleg, nagybecsü figyelmök kikérésével, amennyire lehet rövid jellemrajzi vázlatban felderíteni, ha Te, oh Irgalmas, megengeded, hogy keblem hullámzásán uralkodva, a helyes gondolattal a találó kifejezés ölelkezhessék!

[1] Jób 6, 12. — [2] Ezekiel 10, 5. — [3] Pess. 112. a. — [4] L. Löw zsinag. besz. 48. l. — [5] Mal. 2, 6, 7.

„A valóság tana vala szájában, álnokság nem találtaték ajkain, hűségben és békében járt előttem és sokakat megtéríte vétekből.“

Tisztelt gyászgyülekezet! Az idéztem igék teljességgel a dicsőültre alkalmazhatók, mint olyan férfiúra, ki eszmegazdag, eredménydús és sokat hányt-vetett életét az igazság szolgálatában tölté; menten minden alakoskodás- és álnokságtól, hűséggel járt el teendői teljesítésében, érzemény- és eszmevilágának nagyszerű nyilatkozatait a békének, a hitfelekezetek kibékítésének szentelé, sok téveszmét megsemmisítve és helyettük jobb ismereteket meghonosítva, sokakat megtéríte a vétekből. A boldogultnak ezen sokfelé kiágazó tevékenységét azonban nem értenők s kellőleg nem méltányolhatnók, ha egyről megfeledkeznénk, a mi pedig mint a gyökér láthatlan a terebély fát, ugy az egész embert egész dicsében fenntartá s istápolá, s ez vala — Löw jelleme.

Úton utfélen élnek e szóval, pazarolván azt érdemesre, érdemetlenre, többé-kevésbé lelkiismeretesen. Pedig visszaélés, merő szóbeszéd, mint sokszor e szóknál: Isten, haza, szabadság, szeretet. E szót jellem, ha részrehajlatlan igazsággal itélünk, csak elvétve, szórványosan, minden században alig egynehányszor szabadna használnunk; mert vajmi kevés ember lehet jogos osztályosa. E század nagy emberei díszcsarnokában ott áll Löwnek kimagasló alakja első sorban — mert Löw jellem volt. Hogy ez mit jelent? . . Megmondom! Az élet minden eshetősége közepette, minden viszontagság alatt hű maradni önmagához, hű elveihez és meggyőződéséhez, önárulásba nem esni, az emberiség elidegeníthetlen szent javait, melyekért küzdünk, múló földi javakért áruba nem bocsátani, hanem e szent javakat megőrizni a megpróbáltatás ezer kisértetei úgy, mint a csábítás, vagy szemkápráztató, vagy csalóka fénye ellenében; megvédeni a béke és békó, az öröm és üröm, az óhajok és sóhajok, a törvény és örvény, a remények és rémek, a derű és ború, a diadal és viadal közt egyaránt; megállni helyét a szerencse verőfényes napjai és a balsors sötét éjjeleiben; megállni erősen, szilárdan, tántoríthat-

lanul, mint a kőszirt, a romboló, tomboló ár tajtékzó dühében — ezt nevezzük jellemnek! Ilyen gyémánterős, gyémántfényes jellemnek bizonyult be Löw, ki jellemének dicssugaraival fényt árasztott egész hazánkra, népünkre. Igenis népünkre, mert helyesen mondja nagy Eötvösünk: „Valamint gyáva népnél nagy hadvezért, vagy olyannál, mely az észbeli tehetségek és mívelhetési képesség csekély mértékével bir, nagy gondolkozót, ki a tudományt tetemesen előbbre vitte, nem találunk: úgy oly népnél, melynél a kedély és jellemtulajdonok hiányzanak, nagy jellemeket hasztalan keresünk. A legjobb, sőt talán az egyedüli mérleg, mely szerint egész népek képességeiről itélhetünk, nagy férfiakban fekszik, és azon nemzet, melynek történetében nagy jellemeket nem találunk, a kedélyi tulajdonok nem nagy tőkéjével bir.“ És mivel Löw nagyhangzású, de még nagyobb tartalmú neve a zsidó névnek becsülést, elismerést vívott ki, azért méltó, hogy az egész zsidóság, különösen a hazai, gyászba öltözködjék nagy vesztesége fölött, mely גדול כים שברך tengernyi széles sebet ejtett szivünkön és „Izrael egész háza sirassa meg a tüzet, melyet az Úr keze meggyujtott,“ sirassa meg a marcangoló kín tüzét, mely bensőnket feldúlja, emészti Löw elhunyta miatt, lévén bölcseink állítása szerint: „a nagy emberek elhunyta oly fájdalmat gerjesztő, mint a jeruzsálemi szentély elhamvasztása.“ [1] Csoda-e, ha a gyászhírre: „Löw lángesze elhamvadt légyen,“ zokogva, sajogva sereglett össze a tízezernél többre menő, az ország minden széleiről Szeged városa, mint a tudomány oraculuma felé zajló gyászsokaság; csoda-e, hogy országszerte megindult a gyászemlék-ünnepély megülése, mely világosan mutatja, hogy a gyász mély, átalános; mutatja, hogy: „ha ily nagy, életét a közjónak szentelt férfiú örök nyughelyére pihenni megy, ugy benne mindenki közel rokont sirat,“ [2] sirat, de sírva vigad a magyar zsidó; sír, hogy kedvenc fia meghalt, noha emberi számítás szerint még hosszú életet jósolt vala neki, de örül, hogy élt, mienk volt és az Úr kegyajándékából legalább 64 évig birtuk, és hogy mit a

[1] גדולה מיתת צדיקים כשרפת בית אלהינו (R. Has. 18. b.) — [2] חכם שמת הכל קרוביו (Sabb. 105. b.)

hellén hitrege hőséről mesél, az a boldogultról tényleg áll, hogy Atlas volt, Atlasa a zsidóságnak, melynek ügyét erős vállain hordá közel 40 évig. Hogy miként felelt meg ezen más vállakat ezerszer meggörnyesztő munkatehernek: egy pillantás az ő életrajzi vonásaira, felderítheti, mely életrajzi vonások visszatükröztetik egyszersmind alapigénk igazságát: „a valóság tana vala szájában, álnokság nem találtaték ajkain.“ — Mint a Memnon-szobor a reá eső napsugaraktól rezgő mozgást hallat és megszólal: akként a dicsőült; az ő életrajzi mozzanatai kellő világításában megszólalnak remek tettei és önmaguk hirdetik dicsőségét. Halljuk, hogyan hangzik ez!

„Légy és maradj,“ — ekként szólítja meg a pápai templomfelavatási ünnep alkalmával a szent csarnokot, — „légy és maradj háborgatlanul elterjesztési helye a valóságnak, az erkölcsiségnek, az istenfélelemnek. Képmutatás és színvallásosság, részrehajlás és személyeskedés, hizelkedés és gyávaság soha se szentteleníttsenek. Egyedül az, mi az értelmet fölvilágosítja, a jellemet megszilárdítja, az akaratot megszentesíti: az taníttassék itten hévvel és lelkesedéssel. Én pedig . . . ünnepélyesen megigérem, hogy gyenge tehetségeimhez képest lelkiismeretesen és tántoríthatlanul fogom tanítani Mózes igazi vallását, megtisztítva minden balvéleménytől, minden félreértéstől, minden babonától. Ingatagságot nem ismerve váltig törekedendem, hogy tanításom tartalmán és hivatalom viselésén beteljesüljön: „a valóság tana volt szájában, álnokság nem találtaték ajkain, békében és hűségben járt előttem és sokakat megtéríte vétekből.“ De sajnos, ép azok, kiknek érdekében igérkezett és buzgólkodott ily nemes eszméket és eszményeket megvalósitani, ép azok keseríték meg életét — életét, mely a babona, balhit és színvallásosság ellen folytatott küzdés szakadatlan láncolatát képezé. Azonban a bajnok nem tágított, kitartó volt. Tudván azt, miszerint a babona és balhit burjánzó gyomját kiirtani könnyű szerrel nem lehet, az igazságtanok hirdetéséből ki nem fogyott. „Szükségünk van,“ — igy szólitá meg egy másik alkalommal hiveit, — „szükségünk van tanintézetekre, hol fölvilágosodott vallásosságot, tiszta erkölcsiséget és buzgó hazafiságot csepegtetnek

a fölvirágzó ifjúság fogékony szivébe. Szükségünk van észszerü oktatásra, hogy községünk serdülő fiai közt a durvaság és fonákság, az előitéletek és balvélemények szünjenek meg és belőlük értelmes, becsületes és vallásos emberek váljanak." Majd meg az uj idő ébredését és ébresztését üdvözölve, inté hiveit: „Csoda-e, hogy mi szeretni akarunk, hol atyáink gyűlöltek, hogy mi símulni akarunk, hol atyáink félrevonultak, hogy mi haladni akarunk, hol atyáink sínlődő tespedésben pangottak" [1] . . . . . Hasztalan, fájdalom, hasztalan! A durvaság, fonákság és előitélet sötét szövetségesei ellenszegültek a nemes bajnoknak, és mint veszedelmes ujítót üldözték. De még akkor sem tágított az edzett s szivós küzdő. Eszébe juthatott Mózes példája. Ugyanaz a Mózes, ki egy rabszolgatömeget erkölcsi valósággá, mivelhető emberekké varázsola át, adván nekik törvényt s jogot, vallást és szabadságot, vezetvén őket egy tejjel-mézzel megáldott ország mesgyéjéig: ugyanaz a Mózes vala kénytelen fájdalmas panaszszal felkiáltani: עוד מעט וסקלוני „Csak kevésen múlt és megköveztek volna!" A boldogult is, akadályt nem ismerve, ujból és ujból követelte a szükséges teendők életbeléptét. „Zsinagógáink," — ugymond [2] — „nagyobbára el vannak hanyagolva, nélkülözvén ama rendet és méltóságot, melylyel a nyilvános isteni tiszteletnek járnia kell . . . Az ifjuság nevelése szomoru állapotban sínlődik. Papjaink között vannak csekély számu egyének, kik néptanítói kötelességüket lelkiismeretesen teljesíteni törekednek, de túlnyomó többségök nem képes a tanításra, mert elmulasztotta a tanulást. . . Ezen állapotok sürgetően követelnek javulást, átalakulást. . . Fájdalom, törekvésünk nem volt eléggé foganatos, mivel a konokúl ellenszegülő, tespedő müveletlenség oltalmat és védelmet talált azon rendszer szárnyai alatt, melyhez képest mindennek a réginél kell maradni."

És fájdalom! a réginél maradt is. Ezen sziv- és észhez szóló, az átalakulás örökké emlékezetes 48-ik évben elmondott lelkes és lelkesítő, buzgó és buzditó, felemelő, építő, feddő, intő, kérő és sujtó igéi nem váltak testté-vérré, nem termették meg az édes gyümölcsöket — de megérlelték az üldözést, fokozták a megtá-

[1] Zsinag. besz. 72 l. — [2] U. o. 88. l.

madást a nagy buzdító, a lelkes tanító, a szabadságharc nemes prófétája ellen. „Megfogyva bár, de törve nem" hagyá el végre is a minden erőmegfeszítés mellett is sikertelen tevékenységének dicső és mégis szomoru szinhelyét — hogy a népszabadság fényes zászlóját fennen lobogtatva, szóval buzdítva, tettekben nemes példát szolgáltatva, meggyujtsa a nemzetőrök szivében a hazaszeretet szent lángját, az áldozatkészség fényes szövétnekét. „Fenséges és nagyszerü a templom," — ekként szólítja meg a tábori beszéd[1] a lelkes nemzetőröket, — „nagyszerü a templom, melyben állunk, de fenséges és nagyszerü az idő is, melyben élünk. Évek merültek az enyészet éjébe, századok folytak le az örök idők tengerébe, és egész lefolyásuk alatt alig volt korunkhoz hasonló kor... Valamint Isten a tüz közepéből meghivta Mózest, ugy hivott meg titeket emésztő lángok közepéből.... A mi ügyünk Isten és ember előtt szent, igazságos, mert

nem akarjuk pártolni az igazságtalanságot, hanem védeni akarjuk a jogot;

nem akarjuk támogatni az önkényt, hanem gyámolítani akarjuk a törvényes szabadságot;

nem akarjuk táplálni a durvaságot, hanem előmozdítani akarjuk a müveltséget;

nem akarjuk oltalmazni a pártütést, hanem megszilárdítani akarjuk felséges királyunk trónját."

A kimenetel tudva vagyon. Fátyolt, sürü fátyolt a multra! Hazánk szívsebe, hála az Égnek és nemeskeblű felséges királyunknak, már be van hegedve. Azért is csak a történeti hüség kedveért emlitjük föl, hogy Löw Lipót, a szabadságharc lelkes fia, ismét csalódást aratva, számos bajtársával, többek közt szeretve tisztelt tanítója és ipjával, a hírneves Schwáb Oroszlánnal — bebörtönöztetett. Nem ecseteljük e miatti kínos fájdalmit, hisz az egyesnek fájdalma elhangzott, vagy jobban mondva összefolyt az egész nemzet jajkiáltásával! Mit beszéljek az egyesnek csörtetett láncairól, ha az egész nemzet békót hordoza, mit rajzoljam az egyesnek börtönkínjait, ha az egész nemzet tömlöcben sinlődék!

[1] U. o. 94. l.

De igenis beszélek arról, hogy a börtönlevegőbe, hol egy Löw mint egy lebilincselt oroszlán egy félévig fogva tartatott, mégis egy éltető és melegítő reménysugár lövelt. A magyar nemzet látván ugyanis egy zsidónak nemes, hazafias tetteit, ildomosabban kezde itélni egész hitfelekezetünkről. Bizony elég sokáig tartott, hogy panaszkodtak és vádoltak: a magyar zsidó csak zsidó, de nem magyar, nem tud lelkesedni a hazáért, „mely ápol és eltakar." De hallga! ki az, ki amott egy fegyveres csoport közepette a vihart tulszárnyaló ércszózattal buzdítja a küzdőket: „Vegyétek szivetekhez kedves testvéreim, hogy immár csak az egyesült, nagy, lelkes és kitartó munka szabadíthat meg bennünket. Egyik lelkesítse most a másikat, a testvér buzdítsa testvérét: légy bátor és erős! Ha kezeinket most tétlenül hagyjuk pihenni, csakhamar siránkozni fogunk nyomorunk miatt. De ha egy munka, egy cél, egy ohaj egyesít bennünket közös fáradságra; végzett dolog után pihenni lesz szabad és az ifju hősök, kiket a csatába küldünk, velünk együtt fognak pihenni, nem a csatatéren hullák közepette, hanem a babéron és rózsákon, melyeket hálás szeretet szórt." [1]

Ki volt az, kinek a hazaszeretet oly epedező forró imákat varázsol ajkaira; ki az, ki oly tündérkört alkot magának és hallgatóinak a jelenben, mert dicssugarakban fénylő jövőt akar felidézni a haza kék egén; ki volt az, ki . . . De ne folytassuk a kérdéseket! hisz mindenki tudja: az egy zsidó volt, Löw Lipót volt! Elnémult a vád, hogy a zsidó nem jó hazafi, Löw Lipót némította el; megszünt a gáncs, hogy a zsidó hontalan, Löw Lipót szüntette meg! אריה שאג מי לא יירא [2] — „az oroszlán hallatá hangját és legott elrémültek" — elrémültek attól, hogy továbbá is vádoljanak és becsméreljenek bennünket mint zsidókat! De élt még egy vád, bár csak vád lett volna! — de biz az szomorú igazság volt, — midőn ugyanis szemünkre lobbantották: a zsidó, ha jó hazafi is, még sem tud símulni a haza érdekeihöz, hisz nem beszél édes, bájos anyanyelvén! De hallga! ki az, ki magyar ajakkal magyar szívből inti zsidó hitfeleit: „az

[1] U. o. 115. l. — [2] Ámosz 3, 8.

elmék és eszmék surlódásai, a kedélyek gerjedelmei, a szivek óhajtásai, sóhajtásai és reményei, a nemzet szárnyalása és lelkesedése a magyarságban gyökerezik, a magyarságban tükröződik. A magyar élet legszentebb kinyilatkoztatása rejtve marad előttünk, mig a magyar hang varázsába nem vagyunk beavatva. Ellenben a magyar műveltség birtokában és a magyar szellemi élet malasztiban részesülvén, a felől is tudunk vigasztalódni, hogy még mostoha gyermekeknek tekint bennünket édes anyánk, drága hazánk." [1] Ki szólt ekkép?.. Ismét Löw volt; nem is e hazának született fia, de a szeretet szenvedélyével kitartó, édes nyelvünket csodás rövid időben elsajátított Löw volt, az első, ki egy zsinagóga szószékéről hirdeté Árpád nyelvén Mózes tanait. והושיענו מפי אריה és az Ur Isten ismét szabadulást küldött az oroszlán szájából, megmentett az ellenünk emelt vádtól Löw szája által. Mert látván az ország, hogy „a rebegők nyelve tisztán beszélni törekszik," kimondta az egyenjogusitás nagy „Legyen" teremtő igéjét. A magyarosító Löw még elérte, hogy édes hazánk édes gyermekeiül fogada bennünket, mondván: בני הם אשר נתן לי אלהים — בזה „gyermekeim ők, kiket hozzám vezete az Ur — ez által," nagy fia, Löw által. Ekként valósítá meg az, kinek szájában a valóság tana volt, kinek ajkain az álnokság nem találtaték, igy valósítá meg alapigénket: hűségben és békében járt előttem és sokakat téríte meg vétekből; megtéríté a zsidókat a hazafiság követelte áldozatok elhanyagolásától, megtéríté a magyarokat a hazafiatlanság vádaskodásaitól, megtéríté a magyart a zsidónak, a zsidót a magyarnak, „megtéríté az apák szivét a gyermekeknek, a gyermekek szivét az apáknak." [2]

Tisztelt gyászgyülekezet!

Felvett alapigénk első felében bő alkalmunk nyilt Löw Lipótnak tisztán emberi és hazafiui erényeit megszeretni és csodálni. Alapigénk második fele a bölcs, főpap és szaktudós bokros érdemei méltatására hivja föl figyelmünket. כי שפתי כהן ישמרו דעת

[1] Zsin. besz. 17. l. — [2] והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם (Mal. 3, 24.)

„Valóban a főpap ajkinak ismereteket kell megőrizniök, mert tanítást várnak szájából.“ Ezen igékben is Löw Lipótot látom ecsetelve. E tekintetben is ritkítja ő párját, hogy ugyanis annyi küzdés mellett a kajánság, félreismerés, gyűlölség, üldözés és babona elleni szünetet nem ismerő viaskodása mellett is, még elég időt szakíthatott magának, hogy a tudomány tanútlan csöndéletében, a zajos külvilág sürgő-forgó lármájától távoleső magányában, ritka gazdag könyvtárának eszmevilágában a tudományt szorgozza, gondozza.

Ez érdemekben osztozkodik Szeged városa derék izr. hitközsége. Mert ha Nagy-Kanizsa, mely fényét a boldogulttól kölcsönzé és azóta folyton hirnévben gyarapodik, békés és csendes müködésének első szinhelye, tanuja volt, mint vetette meg Löw bő ismereteinek széles alapját; ha Pápa, a küzdés viharos szinhelye, legalább annyiban járult szellemi kincsei gyarapításához, egyedisége kifejtéséhez, jelleme kidomborításához, hogy ott, a küzdés helyén, sajátította el magának polemiai irmodort, éles itészi boncolást: ugy Szeged tősgyökeres, minden ízében magyar érzésü, történeti multjában hires, jelenében hazafias, derék városa az, melyet az érdemek oroszlánrésze illet, hogy a boldogult a nemzeti törekvések eme classicus földén, családja szeretetétől, hitközsége tiszteletétől környezve, dolgozta át a mindenünnen összehalmozott építkezési köveket egy gúla nagyságú tudományos épületté, hogy innen bocsátá napvilággá a jelesnél jelesebb tudományos műveit, melyek a szaktudós hálás szivében érckőnél tartósabb emlékként fogják szerzőjük nagy nevét megörökíteni. Löw, a honi rabbik legtudósabbika, a szó teljes értelmében megvalósítá a prófétai igéket: „a főpap ajkinak ismereteket kell megőrizniök,“ mintha csak ott ajkain tárulnának el, terjednének szét a bő ismeretek özönei, ugy valának készen a szükséges tudományos adatok, valahányszor ezeket egy égető napi kérdés, egy irodalom-történeti tanulmány, melynek pedig hivatott nagymestere vala, vagy egy zsinagógai ritus minden oldalróli megvilágítása igénybe vették. Csoda-e, ha e tényálladéknál fogva, tőle — egy élő encyklopädiától תורה יבקשו מפיהו „tanítást vártak szájából,“ — vártak és

nyertek is. Ki ne tudná itt nyert 25 évi dús tapasztalataiból — én, fájdalom, csak egy izben voltam oly szerencsés tapasztalni — hogy mennyire volt valódi gyönyör őt hallgatni, midőn a sok észlelt keserűség mellett is mindig vidám kedélye kijátszott, mint a tenger, nyájas kedvcsapongással hullámozván el környezetét, vagy midőn éles, találó jegyzetekkel csapdosá a féltudósok és tudákosok félszegségeit, melyeknek csipő birálatába azonban soha sem lopódzék a személybántalom. Hiszen a fecske is sebesen csap el a föld fölött, de azért szárnyai soha sem érintik a ronda port! Ha ez áll az élőszóról, melyet nincs mindig alkalom megválogatni, mennyivel inkább a megfontolva leirt szellemi nyilatkozatairól. Valódi lélekélvezet a számos tudományos véleményadásait olvasni, melyek nagyobbára egyesek, egyletek és helytartótanácsi megkeresések folytán készülvék és melyeknél csak abban tétovázunk, ha vajjon a sokoldaluságnak, sokolvasottságnak-e, vagy az alaposságnak; vajjon az elmeélnek-e, vagy a kedélymélységnek; vajjon a minden soron elömlő hazafias szellemnek-e, vagy a világos, magvas és meggyőző irálynak adjunk elsőséget; vagy azt csodáljuk-e leginkább, mint tud a legbonyolodottabb kérdés is az ő szakavatott tolla alatt a nehézségek nyűge alól kibontakozni, mintha érezne, élne, eszmélne, ugy győz meg a megszólalásig hű rajza a tárgyalt kérdésnek, mely a történelmi, nyelvészi vagy bölcselmi kifejtés biztos járszalagánál legombolyodva, enyeleg az olvasóval, mintha a világraszóló nagy eszmék és komoly igazságok játszi könnyedséggel, legcsekélyebb erőmegfeszítés nélkül akarnának az olvasó sajátjává válni. Ezen alapos és mégis könnyen lépdelő kutatásinak fényes érdemei közé tartozik továbbá, hogy a boldogult soha sem mulasztá el a kérdés elméleti oldalától különválasztani annak netáni életrevalóságát és gyakorlati hasznát, lévén a thóra az ő szivében עץ חיים egy gyümölcsöző élőfa, nem pedig kiszáradt galy. Legszembeszökőbben mutatja ezt a zsidó eskü cimű remek és alapos tanulmánya, mutatja a megkapó irályú, a zsidó szaktudomány legkülönbözőbb rétegeit átölelő „Ben Chananja“ cimü folyóirata, mely 10 évi folyamában az egyenjogosíttatás diadalra emelésében tetemes és elévülhetlen érdemeket vehet igénybe, a mint a kérdés

megérlelése után dicső pályafutását be is szüntette. De maga a szerkesztő, az évek és a tudomány terhétől, ugyszintén egy angyali leánya elvesztése által a családi bútól is egyaránt legörnyedt Löw nem szünt meg mindvégig ifjú keblének és gazdag elméjének és lánglelkének dús kincseiből gazdagítani a tudományt. Mint a folyam sebesebben fut, midőn közelít a tengerbeni ömléshez, akként a dicsőült élte utolsó éveiben nem hogy lankadt volna, de még gyorsult lelke mozgékonysága, nőttön-nőtt munkaereje, melyről örvendetesen tanuskodik ezen időből keletkezett két hirneves könye („Graphische Requisiten und Erzeugnisse" és „Die Lebensalter"), mely könyvek egy kevéssé mívelt, sőt parlagon hevert mezőn, a talmudi régiségisme mezején mozogva, az úttörő kezdeményezése és a befejező kimerítés ösvénykalauzoló jelentőségével birnak. Szellemi hagyatékából várhatunk még fölötte érdekes tanulmánytöredékeket a Zsinagóga és a Zsidók története Magyarországban címü, fájdalom, befejezetlenül hagyott munkáiból. Már ezen címek, és mint minden szakismerő tudja, ha egy Löw munkáiról van szó, a címnél összehasonlíthatlanul fölülmuló beltartalom igazolhatja alapigéinknek a boldogultra való vonatkozását: „a főpap ajkainak ismereteket kell őrizniök, mert tanitást várnak tőle, lévén ő a seregek Urának követe": a tudomány fölkent, főpapja, fönkelt lánglelkü buvára, zsidó és nem zsidó, ismerős és ismeretlen előtt tiszteletet parancsoló, hódolatot követelő alakja.

Mindeneket összefoglalva, ekként fog róla, ki fájdalom már a történeté, nyilatkozni a történelem igaz itélete, alkalmazván Jákobnak Jehudáról elmondott áldását: יהודה אתה יודוך אחיך „Jehuda! neked hódolnak testvéreid, kortársaid; elismerik szellemi fölényedet kartársaid. ידך בערף אויביך hatalmas kezedet tevéd egykoron elleneid tarkójára, éles tollad, ércszózatodat, nagyszerü tettekben nyilvánult egész nemes életed folytonos diadalt ülének ellenségeiden, kik hogy nem megrögzött roszlelküségből, hanem előitélet és balvéleményből keserítének meg, mutatja a körülmény, hogy most, igaz hogy későn, de elvégre mégis וישתחוו לך בני אביך meghajolnak atyádfiai előtted, szellemi nagyságod, törekvéseid

tisztasága, nagyratörő eszméid ihletteljessége előtt. A halál birája életednek, a kalapács, mely koporsód szegét beüté, leüté egyszersmind a závárt a közitélet ajkiról, a félreismerést — elismerés; a becsmérlést — becsülés; az üldözést — áldás fogja felváltani. Még a legkonokabb ellenzőid is elismerik most: גור אריה יהודה מטרף בני עלית hogy mint fiatal oroszlán keltél zsákmányra, itt a babona s balhit, ott a jogtiprás és emberi méltóságunk megtagadása ellen oroszlán erővel küzdvén, bő szellemi és erkölcsi zsákmányt, vivmányt nyerél. S most כרע רבץ כאריה וכלביא midőn nyugodni lefekvél mint egy fáradt oroszlán מי יקימנו, hol lenne az a merész, ki Tégedet fölkeltene, ki árnyékod haragját azzal merné fölidézni, hogy az annyi szellemi verejtékbe került vivmányaidat elorozná!

Ne félj ilyen eshetőségtől! Aludd, fáradt bajnok, az annyi küzdés után kétszeresen édes nyugalom álmát! — Kiszabadult már a szellem az ő rozsdás békóiból! Bizhatol benne. לא יסור שבט מיהודה nem távozik a királyi jogar Jehudától, nem szoríttatik vissza az eszmék diadala, melyeket Te érvényre emeltél, hanem még tágíttatni, bővíttetni fognak az oly kitünően nevelt gyermekid által, kik megvalósítandják „nem tágul מחוקק מבין רגליו a tudományos sarjadék családodból.“ Magad is egy több százados tudományos nemzedék sarja, gyümölcsöző ága több százados családfádnak, gyermekidben fogsz tovább élni, gyermekidben, kik a tudomány különböző szakmáiban, a haza jólétén, a társadalom üdvén munkálkodva, a hagyományos jóhirű Löw nevet, meg fogják örökíteni a későbbi századoknak. De nem különben fogják megörökíteni nevedet nemes küzdésid s jeles munkáid, mint oly férfiu nevét, ki idegen származása dacára melegen érző szive minden dobbanásával, gazdag elméje minden gondolatával, lánglelkének föllobbanó és önmagát megemésztő tüzével csüngött hazánkon s lendített jólétén; mint oly tudós emlékét továbbá, ki mint a méh a virágból csak az édességet, ugy Te is küzdésid érdességét nem, de igenis tudományos kutatásid édességét, tanulmányid gyüjtelékét hagytad örökségül az emberiség közkincstárának, örökségül hagytad nevedet!

Már pedig, mint nagy reményekre följogositó fiad ברא כרעא דאבוה, ki szellemi nyomdokidat követi, ravatalodnál helyesen mondá: neved végrendelet, végrendelet pedig az iránt, hogy a szabadság, hazafiság, eszmetisztítás és a zsidóságnak tudományos alapra való fektetése pontjában kifejtett lankadatlan törekvésed nemcsak méltányoltatni, de tovább fejlesztetni fog az utókor által.

*
* *

Dicsőült szellem, bennünket láthatlanul körüllebegő lélek! Hálás elismerésünk csekély adóját im’ leróttuk. Nem medrükön tulcsapó érzések és jajveszéklések féktelenségében, de igenis életed, küzdésed, érdemeid s erényeid gyenge vázlatozásában kisérlettük meg emléked kegyeletességét szivünkbe zárni. Hasonló a tengerhez, ha sötét éj beálltakor magától ragyogó villós fénybe borúl: a Te életed is az éj, a halál éjjele beálltával fénybe borúl szép tetteidtől! Ezen tetteid megmaradának, ha tőlünk távozál is; ha nem is köztünk, ugy mindazonáltal élsz bennünk. Élsz e derék város minden polgára, sőt az egész haza hálás emlékében, élsz a zsidóság hálás szivében. Uj lüktetést adál életereinknek, uj irányt fejlődésünknek. Azért szentül fogadjuk emléked kegyeleténél, hogy óvásod, intésid, tanításod, buzdításod szivünk templomfalaira irvák, hogy haladni fogunk általad meggyujtott szellemi szövétneked fényénél, általad megtört utján a szabadelvüségnek, a tőled kölcsönvett és ereklyeként őrzendő jelszó birtokában: „a haza minden előtt!“ haladni fogunk a magyarosodás és nemzeti törekvések dicső pályáján. Csak igy fogjuk végrehajtani végrendeletedet, igy megvalósítani a sz. irás igéit זכר צדיק לברכה „az igaz emléke áldás.“ Rajtad pedig megvalósul a költő szava:

A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek s jövendő
Századok áldják.

Amen!

EMLÉKBESZÉD.

ELMONDOTTA

Dr. KLEIN MÓR

A PÁPAI IZR. HITKÖZSÉG FŐRABBIJA.

Irgalmas Isten! Mennyei atyánk! „Ha a te törvényed nem szolgálna fölvidámitásunkra, elvesznénk nyomorúságunkban;"[1] ez igazság tudatában jöttünk mi ide hozzád, ki valamint az örömet ürömmé változtatod, ugy a vérző szivnek enyhülést adsz, hogy a fájdalom és bánat keserű érzeteinek ne váljék menthetetlen martalékává. Igen! egyedül nálad keresünk vigaszt, közeledben véljük azt feltalálhatni, mert nincs számunkra hely, hol veszteségünk fölötti fájdalmunknak ugy adhatnánk kifejezést, mint itt, e szent helyen, ahol minden arra emlékeztet bennünket, hogy — magunkban maradtunk; elhagyott bennünket jó vezérünk, — elhagyott, s ah! nem tér többé vissza körünkbe! Nem gyönyörködünk többé átszellemült arcvonásai szemléletén; nem halljuk többé mézes ajkairól az igéző szót, mely játszi kedélyességével elbánhatott velünk kénye-kedve szerint; nem tanít többé hazaszeretetre, nem serkent többé haladásra, nem buzdít többé lelkes tettekre, — elcsöndesült — csak hatalmas szózatának el-elhangzó viszhangja érinti még fülünket. Istenünk! a végtelenség Ura! Kutassuk-e tetteid indokait? — Felhők között jelentél meg hajdanta — az írás szerint — szent szövetségünk frigyszekrénye előtt! Sötét gyászszínt öltött ez idő szerint e hitközség frigyszekrénye is, hasztalan erőlködik könnyező szemünk e sűrű gyászfellegen keresztül hatolni, hiába fáradoznánk a kérdés megfejtésén, hogy miért kelle őt, életének ugyszólván virágában, elvesztenünk, őt, aki nélkül e gyászoló hitközség tagjai „árvák — atya nélkül," az ország hitközségei nagy része: „anyák, kik özvegyekké lettek,"[2] nem kérdezzük, hogy vajjon „ott szendergett-e már egy Sámuel az Úr házának előcsarnokában, minekelőtte eloltatott az Istennek szövétneke?"[3] hogy beteljesedik-e egyhamar Koheletnek — a talmud szerint — nagy halottakra s azoknak utódjaira vonatkozó szavai: „Feljő a nap, miután leáldozott a nap." [4] Mi mindezt nem kérdezzük;

[1] Zsolt. 119, 93. — [2] Jer. Siralm. 5, 3. — [3] Sám. 1. k. 3, 3. — [4] Kiddusohin 72 b.

— meghajlunk végzetszerü akaratod előtt; megfogyva bár, de törve nem, bízunk az idő gyógyerejében, mely elvégre mégis csak behegeszti sebeinket; de a miért mi esedezünk, esedezünk pedig meghatottságunk közepette is: engedd! hogy a nagyjaink iránti hagyományos kegyeletünk, mely ez alkalommal is oly félreismerhetlenül nyilvánul, átszálljon az utókorra is, hogy a könyeket, melyeket az apák érdemkoszorúzott férfiak emlékére hullatnak, a fölserdülő nemzedék gyöngyöknek tekintse, melyekkel majdan mint a legértékesebb örökséggel dicsekedhessék; hogy a sóhajok, melyek gyöngéd női keblek legmélyebb rejtekeiből ez órában ég felé emelkednek, visszhangra találjanak leányaik szivében; hogy meg tudják becsülni a mindennapiasság színvonala fölött kimagasló élet törekvéseit, küzdelmeit s viszontagságait; hogy a részvét érzete szállja meg fogékony kebleiket a szellem tragédiájának egyes megragadó jeleneteinél, hogy örvendjenek a győztessel, szomorkodjanak a sujtottal, ujjongjanak az ünnepelttel, aggódjanak az üldözöttel, hogy meggyőződjenek a költő szavának igazságáról, hogy: „Azon hely, a hol egy nagy ember teremtett, hatott, alkotott és működött, örökre a szentség jellegét hordozza magán.“

Ezért könyörgünk hozzád, irgalmasság és jóság Istene! Legyen e kegyelet sugallta elmélkedésünk dicsőült halottunknak engesztelő áldozatul szentelve; — hiszen elérte ő azt, a mi fölér egy élettel! Siratjuk, miután csodáltuk, elismerjük érdemeit, miután méltányoltuk tetteit. Nekem, fájdalomtelt szívvel s remegő ajakkal hozzád fohászkodó szolgádnak pedig adj erőt és léleknyugalmat, hogy egy ép oly dicsőséges, mint viszontagságteljes, ép oly irígyelt, mint elismerésben részesült életpályát főbb vonásaiban ecsetelhessek, hogy így szomorú kötelességemnek, melyre az elhunyt lelkipásztora irányában oly tapintatteljes kegyeletet tanusított szegedi hitközség által méltattam, hacsak némi részben is, eleget tehessek.

Amen!

Alapige:

„Szóla pedig Illés Elizeushoz: kérj mitévő legyek irányodban, minekelőtte elragadtatom tőled. Elizeus erre azt válaszolá: Óh! lenne csak a te szellemed kettős mértékben én rajtam. Ő pedig viszonza: Nehéz dolgot kivánsz, azonban ha látni fogsz engem, minekutána elragadtatom te tőled, ugy leszen tenéked, ha pedig nem, ugy az meg nem fog történni. És Elizeus látta vala, és ő fölkiált: Atyám! atyám! Izrael diadalszekere és harcosa! — Aztán többé nem látta őt.“ [1]

Tisztelt gyászgyülekezet!

A tanító hattyúdala, a tanítvány keserve az, melynek halatára, noha annak egyes hangjai az ókor sűrű ködfellegei mögűl hatolnak hozzánk át, érzelmeink húrjai hatalmasan rezgésbe jönnek; búcsúszó és halotti dal, melyek egyaránt meghatnak, elérzékenyítenek, megszomorítanak és fájdalommal töltenek el. Pedig mi az ókori tanító eszmeharcában közvetlenül nem vettünk részt, diadalaiban nem osztozkodtunk, megtámadtatásaiban nem részesültünk, dicsfényéből, mely halántékait környezé, még csak egy halvány sugár sem vetődött felénk, érdemkoszorúiból egy árva virágszál sem hullott ölünkbe! — S mégis! mily mély megilletődéssel olvassuk a tanítvány jajveszéklését: „Atyám! Atyám! Izrael diadalszekere és harcosa!“ Hát még mikor nem a multtal, hanem az élő, vagy jobban mondva a halott jelennel, a valóval, a borzasztó valóval, a kétségbeesésig igaz valóval van dolgunk; mikor a géniusz csókjaitól érintett homlok, melyről csak ugy le lehetett olvasni a korszakot alkotó eszmék egész sokaságát, szemünk láttára örökre elhalványul, mikor a gondolatok birodalmának fejedelme, akinek trónja zsámolya körül ült a tanítványok hosszú sora, odahagyja országát, melynek talaja babérokat ugyan igen, de néha még kenyeret sem hoz; mikor a legáldottabb férj, a legjobb apa, a leggyöngédebb érzelmű családfő, a legbecsületesebb honpolgár, a legderekabb hazafi, a szabadság egyik martyrja, a jogegyenlőség legbátrabb szószólója, a szabad gondolkozás megrettenthetlen tolmácsa, a türelmetesség fáradhatlan úttörője, a legbuzgóbb lelki-

[1] Királyok II. K. 2, 9, 12.

pásztor, az isteni ige leglelkesebb hirdetője, a legünnepeltebb rabbi, a legmeghittebb tanácsadó, a legmegbízhatóbb pártfogó, a legigazibb jóakaró, a szolgálatra mindenha kész emberbarát, az ügyefogyottak gyámja és támasza, mikor — óh! de mit is mondjak még, mi fájdalmamat eléggé híven visszatükröztethetné — mikor Löw Lipót kiszólíttatott az élők sorából; mikor róla és rólunk is áll az irás szava: ולא ראהו עוד Mi többé őt nem fogjuk látni! Sajgó kebellel és megszorult lélekzettel hogy is futhatnám meg e rövid órában mindazon utakat, melyeken Löw Lipót szelleme majd rózsák, majd ismét tövisek közt elhaladt; elmélkedésünk keretébe nem foglalom az ártatlanul eljátszott gyermekkort, valamint nem követem a reményteljes ifjút járatlan utain, melyeken, kibontakozván a szerető szülők karjaiból, keresi a tudomány, a bölcseség forrásait; de megkisérlem ecsetelni a férfi- és aggkort, a küzdelmekben és megpróbáltatásokban, de érdemek- és eredményekben is gazdag férfi- és aggkort, hogy megtudjuk, mit veszített Löw Lipótban családja, mit hazája, mit hitfelekezete, mit különösen Szeged városa s annak izr. hitközsége, mit a tudomány és emberiség, hogy meggyőződjünk, mily jogosult ez árván maradt hitközség felsóhajtása: „Atyám! Atyám! Izrael diadalszekere és harcosa!“

Löw Lipót a legáldottabb férj, a legboldogabb apa volt. Szíve, mely magába zárta hazáját, hitfelekezetét, hitközségeit, melyeknek élére hivatott, valamint az összes emberiséget, hogy ne lett volna minden dobbanásával családjáé. Löw családját, az ehez hasonló szomorú alkalommal, egy villanyüteggel hasonlítottam össze, melynek egyes elemei szeretettel, hűséggel, odaadással és önmegtagadással telvék; ha fájós érzet szállta meg valamelyik családtagot, érezte azt azonnal a család egész láncolata; kedvence volt ő a szerencsének annyiban is, hogy a megpróbáltatások nehéz napjainak nagy része életének azon szakára esett, a midőn a szeretett gyermekek a szerető atya üldöztetését egész keserűségében átérezni még nem voltak képesek, midőn a családfőnek a családi tűzhelytől hónapokon át tartott távollétének okát egy hősnőn s anyán kivül a háznál senki sem ismerte. Gyermekei szeretete pa-

radicsommá varázsolta át neki a világot; [1] gyermekei neveltetése a haza, a tudomány és a szenvedő emberiség szolgálatára képezte életének legnemesebb és leglélekemelőbb feladatát. „Boldog fiatalkor, mely nem válik szégyenére az aggkornak!“ [2] Ó! mint alkalmazhatók az apa és gyermekei közti viszonyra Dávid szavai: „A szerettek és kedvesek életben és halálban egymástól el nem váltak, sebesebb röptüek a saskeselyűnél, erőteljesebbek az oroszlánoknál.“ [3] Ki ne érezné egész nagyságában az ilyen gyermek fájdalmát egy oly apa elhunyta felett, kiben nemcsak egy család fejét, hanem egy hitfelekezet diadalszekerét és harcosát is siratja.

S a család keservei közé vegyül egy nemzet sóhaja, melynek a siratott leghűségesebb, leglelkesebb és legnemesebb gondolkozású fia volt. — Löw Lipót hazaszeretete, mélyen tisztelt gyászgyülekezet, nem volt afféle olcsó hazafiság, mely hangzatos jelszavak és jelmondatok kelleténél is gyakoribb elmondásában találja kielégíttetését; Löw Lipót nem csak akkor nevezte magát fölemelt fővel és büszke öntudattal e haza fiának, mikor kedvező viszonyok lehetővé tették ennek a hozzá való ragaszkodást gazdagon jutalmazni: — Löw ezt akkor is tette, midőn a hazaszeretet bűnnek, és a hazafias érzelem nyilvánulása a rend ellen elkövetett főbenjáró merényletnek lett bélyegezve. „Hazát kivánt, hazáért vert szive“ a fogság síri csendjében is; s midőn meghallotta az igazság Istene ezen oly sok megpróbáltatást hősiesen kiállott férfiú s barátjai fohászát, midőn visszaadatott családjának, községének, a hazának s tudománynak, nem szünt meg ezután sem híveit hazaszeretetre tanítani, haladásra serkenteni, türelmességre inteni és kitartásra buzdítani, nem szünt meg hitsorsosai egyenjogusíttatását a haza sorsának jobbra fordultával reményleni a próféta szavai értelmében: „Közel vagy, ki nekem igazat ad, ki akarna velem vitatkozni?! álljunk elő egyetemben! a ki ellenesem, lépjen közelebb hozzám! Ime az Úr Isten az én segítségem! kicsoda kárhoztatna engemet. Ime ők mindnyájan elavulnak, miként a ruha — a moly emészti meg őket!“ [4] Politikai hitvallásának nyílt s minden utógondolat nélküli

[1] אחבה עוללים ותינוקות נתן בלבם של אבותיהם (קהלת ר' י"א) — [2] **Szukkah 58, a.** — [3] **Sám. II. k. 1, 23.** — [4] **Jézsajás 50, 8—9.**

nyilvánítása hasonló sorsban részesíté őt Rabbi Simeon ben Jochai-éval, ki mivel a római császárság rendeletei s kormányintézkedései fölötti véleményét el nem titkolá, mondván: „ama kormány minden intézkedése csak önkény s önérdekre mutat,“ csak nagy nehezen menekülhetett a hóhér pallosa elől; s valamint a talmudismus eme kiváló kitünősége visszanyert szabadságát avval hálálta meg, hogy azt kortársai érdekében használta föl, érettök hatott, alkotott s működött — hasonlólag Löw Lipót alkotóereje és akarata a község és iskola terén visszanyert szabadságával csak megújult, megifjodott. S tudja-e a mélyen tisztelt gyászgyülekezet, hogy mit jelent a szellő susogása, mely a Löw Lipót sirhantjából kikelő első fűszálakkal játszadozik? Csókjait jelenti egy háladatos hitközségnek, melyeket az Istenben boldogult, felejthetlen emlékű lelki pásztora számára a szellő szárnyaira bizott.

Szomoru időket éltünk mi akkor — a szabad gondolkozás sötét rejtekhelyekbe vonult, a hazafiúi érzelem csak kerülő utakon, és akkor is csak álruhában juthatott szóhoz, a nagy terveken gondolkodó főket a gond, a nemes érzelmű sziveket a hazafiúi bánat tölté el, — s midőn e haza a 18 évi tetszhalálból a szabadság életet lehelő csókjára elvégre ébredezni kezdett, óh! hogy áradozott túl e honfikebel a hazafiúi öröm és lelkesedés kifejezéseitől, hogy sietett ő közölni az örömhírt az akkoriban oly kapós folyóiratának tág olvasókörével, fölkiáltván: „Egy uj korszak hajnala hasad a haza egén!“ S míg ilyen fiai lesznek e hazának, míg vele úgy tudnak örülni, érette oly készen állanak szenvedni s üldöztetni, érette ugy tudnak hevülni s lelkesülni, s fölötte ugy tudnak szomorkodni s aggódni, mint Löw Lipót — addig én nem féltem hazámat, addig nagy s érdemkoszorúzott hazafiak elhunyta felett e hon minden igazérzelmű gyermeke fel fog sóhajtani: „Atyám! Atyám! a nemzet diadalszekere és harcosa!“

Hogy Löw Lipót miként töltötte be tisztét, miként felelt meg vezérszerepének, melyre a gondviselés által hivatva érezte magát, erről eléggé bőbeszédűen tanuskodik nemcsak hiveinek hozzá való ragaszkodása, nemcsak a hűség és szeretet, melylyel

ajkain csüggött a nép, valahányszor hatalmas szavát hallatá; s azon feszült kiváncsiság, melylyel gazdag irodalmi tevékenységének minden termékét üdvözölték, hanem azon általános figyelem is, melyet maga irányában keltett, midőn felekezete ügyét — különösen a 40-es években — néha igen is tekintélyes oldalról feléje irányzott megtámadások ellen, megcáfolhatlan érvekkel és velős magyarsággal védte; hitfelekezetének egyenjogusíttatása érdekében kifejtett működése tekintélyes helyet vívott ki számára egy Manasse b. Izrael, egy Riesser Gábriel, egy Way Lewis mellett, s az ő neve említtetni fog a jogégyenlőség bajnokaiéval, egy Deák Ferenc, egy Klauzál Gábor, egy Beöthy Ödön, egy Bezerédy István, báró Eötvös József, gróf Zay Károly s a többivel, mely férfiak neveit kiolthatlan lángbetűkkel jegyezte be a történelem múzsája e haza évkönyveibe. — Általában véve Löw Lipótnak hitsorsosai érdekében kifejtett, emberi erőt majdnem túlhaladó buzgalmát nem jellemezhetem jobban, mint azt ma egy hete, dicsőült halottunk egykori hívei s őszinte tisztelői körében tevém. Ismétlem ezt e helyütt is, mert hiszen az igazság egy, habár különféle alakban nyilvánul is. Löw Lipót működése a nyilvánosság terén Jákob ősatyánkra emlékeztet, kiről a talmud [1] azt állítja, hogy midőn Mezopotámiából jövet Sichem városa előtt ütötte fel sátorát, a lakosság számára pénzérmeket veretett, aztán az utakat járhatókká tette, végre fürdőket rendezett be; Löw Lipót pénzt ugyan nem veretett, de többet tett, ő hitsorsosai előtt csaknem teljesen ismeretlen keresetforrásokra utalt, ajánlván nekik kézműves egyletek alapítását, s az ipar meghonosítását és terjesztését hitsorsosaik körében מטבע תקן להם azután a tudományos haladásnak, a nemzeti szellemnek, a felvilágosodott vallásosságnak, a kor igényeinek megfelelő isteni tiszteletnek ő volt úttörője שווקים תקן להם végre éleslátásával fölfedezte — Izrael gazdag történelmi multjában — ama forrásokat, melyekben ez az évszázadokon át tartott elnyomatás folytában külsőleg reáragadt szennyés szégyenfoltokat tisztára moshatta מרחצאות תקן להם Löw Lipót

[1] Sabbath 33, b.

fáradhatlan munkássága a jelzett három irányban megadja a magyarázatot azon aranyszavakhoz, melyet utolsó nagy művében leirt, s a melyek következőleg hangzanak: „Ha figyelemmel kisérjük a valóságos élet jelenségeit s mindazt, a mi egy boldog aggkorról régibb és ujabb könyvekben mondatik, szónoki és költői formáiból kivetkőztetjük: úgy a kedély csöndes nyugalmában, az anyagi gondoktól való kivánság szerinti megszabadulásban, egy áldott működésre való jutalmazó visszatekintésben, az őszinte tisztelet- és szeretetnek jó kedvvel való élvezetében, s az örökség örömeihez való reményteljes fölpillantásban fölfedezzük azon elemeket, melyek alapját képezik egy boldog aggkornak."[1] Ó! hogy a kéz, mely e szavakat irta — elmerevült; a kéz, melyben a toll majd a fegyver élével vetekedett, majd ismét balzsamot csepegtetett. Igy csak az írhatott, kinek elhunyta felett joggal kesergünk: „Atyám! Atyám! Izrael diadalszekere és harcosa!"

S most mit szóljak ama pótolhatatlan veszteségről, mely különösen ezen hazafias szellemű várost, ezen tudományossággal karöltve járó vallásosságáról, értelmiségéről és jótékonyságáról hírneves testületet, a hazai hitközségek emez egyik gyöngyét érte. Mivel hasonlítsam össze veszteségedet, s mivel vígasztaljalak[2] Szeged városa és izr. hitközsége! Székhelye voltál a tudomány fejedelmének, gócpontja az értelmiségnek, központja a hazafias törekvéseknek! kebeledben szülemlettek meg a korszakot alkotó eszmék, melyek után mohón kapkodott a tudományszomjas nemzedék. Szeged felé irányult önkénytelenül a szem, mely az igazságot kereste, a szegedi rabbi volt a jós, aki bonyolult kérdésekre adott habozás nélkül minden kétértelműséget kizáró, határozott választ; a szegedi rabbi az ország rabbija volt, vele büszkélkedtünk ünnepélyeinken, elragadó ékes szavára odujokba bujtak az előitélet és türelmetlenség vakondjai oly vidékeken, ahol az ő megjelenése előtt fényes nappal is kisértettek; szerető szívek kétszeresen érezték magukat boldogoknak, ha frigyökre a szegedi rabbi kérte Isten áldását, özvegyek és árvák könnyebben nyugodtak bele keserves

[1] Die Lebensalter 258. — [2] Jer. Siralm. 2, 13.

sorsukba, ha gyászolt férjeiket és siratott atyjokat a szegedi rabbi búcsúztatta el varázshatású szavaival. Szeged izr. hitközsége! szekrényhöz hasonlítottál, mely magában foglalá a hazai zsidóság legdrágább kincsei egyikét, e gyöngyöket vették tőled kölcsön a hazai hitközségek, valahányszor ékeskedni, ragyogni akartak, valahányszor ünnepi köntöst készültek ölteni, halhatatlan főrabbiddal osztozkodtak a hazai hitközségek ama szerepben, melyet az írás Ábrahám ősatyánknak egymagának juttat; ahol imaház épült, ott a szegedi rabbi hirdette benne először Isten igéjét. „Nehéz dolgot kivánsz", midőn kárpótlást keresesz veszteségedért. Kivánságodra, hogy megkettőztetett mértékben legyen rajtad Illésed, vezéred, lelki atyád szelleme, azaz, hogy helyettesítve legyen Löw Lipót szelleme, ugy is, mint a szegedi hitközség rabbija, ugy is, mint elsőrendű theologiai tekintély, Illésed, ki tőled elragadtatott, maga sem válaszolhatna egyebet, mint: „Nehéz dolgot kivánsz". Nehéz, és még sem lehetetlen örökre. Ha veszteséged egész súlyát ugy fogod érezni a jövőben is, mint jelenleg, amidőn siratott vezéred sírhantját alig diszítik még az első fűszálak, ha az ő alakja és szelleme mindenha ugy fog szemed előtt lebegni, mint most, fájdalmad teljes hevében, ugy lészen te neked" hiszen az idő nagyraneveli a maga embereit.

A szegedi hitközségen, mely huszonöt évvel ennek előtte éles látásúnak bizonyult, midőn Illését hivta meg élére, be fog teljesedni, amit az árván maradt tanítványról mond alapigénk: Elizeus élesen látott, midőn veszteségét kettős irányban siratá, midőn siratá vezérét, tanitóját, lelki atyját, aztán „Izrael diadalszekerét és harcosát!" S valamint rabbi Josua, rabbi Jochanan ben Zakkai egyik — későbben ünnepelt — tanítványára, Akibára vonatkozólag felkiálta: „Ki veszi le a porlepelt szemeidről Jochanan, hogy láthatnád, miként tünteti ki magát tanítványod Akiba[1]", hasonlóan Szeged értelmes községe is tudni fogja, kicsoda legyen az ő halhatatlan Jochananjának Akibája. Ugyancsak Jochanan ben Zakkai-ról azt beszéli a talmud[2], hogy midőn tanítványai őt utoljára meglá-

[1] Szóta 27 b. [2] נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק — Berákot 28 b.

togatták volt, felsóhajtottak: „Izrael lámpavilága! erős oszlopa! hatalmas kalapácsa!“ Löw Lipót sirjánál ismétlődik e rövid szavakba foglalt s mégis mindent mondó itélet: Nagy azok száma, kik Löw Lipótban Izrael felvilágosítóját siratják, még nagyobb azok száma, kik ő benne az igazság, a jogegyenlőség megrendíthetlen oszlopát és támaszát magasztalják; de a legnagyobb azok száma, kik benne elismerik a hatalmas kalapácsot, mely a tudomány üllőjén fegyvereket kovácsolt az előitélet és vakbuzgóság ellen. Vigaszul szolgálhat neked, szomorkodó hitközség! a tudat, hogy mig te felsóhajtasz: „Atyám! Atyám!“ addig Izrael siratja „diadalszekerét és harcosát,“ addig a tudomány gyászfátyolt ölt az elsőrendü tudós-, remekíró- és hitszónokért, ki dísze volt nemzetének, hazájának, az emberiségnek.

Még Löwről az emberről, a pártfogóról, a barátról is meg kell emlékeznem. De vajjon szükséges-e, hogy elmondjam, miként védte ő az ügyefogyottak ügyét, miként hangoztatta ő a könyörületesség szivreható igéjét, miként köté szivökre a szerencse kegyenceinek a szűkölködők siralmas helyzetét, mint kért kenyeret az éhezők, italt a szomjazók, ruházatot a didergők, orvosszereket a betegek, tanszereket az árvák s menhelyet a munkaképtelenek számára! — Elmondjam-e, hogy mit tett pártfogoltjai érdekében, kikben a szunnyadó tehetség az ő gyámolító keze nélkül, — miként a csíra a sziklaföldben, — elveszett, vagy holt, érték nélküli tőke maradt volna? Elmondjam-e, hogy valósította Löw Lipót életén át a talmud mondatát: „Vagy barátság! vagy halál!“ Fölösleges mindez. A ki a tudománynak, az emberiségnek, a barátságnak ugy élt, mint dicsőült halottunk, annak sirhantján ugy is halomra szaporodnak a koszorúk, az nem szorul fáradsággal keresett szóvirágokra, melyekkel — emlékének dicsőítése ürügye alatt — magunkat szeretnők díszíteni. Dicső emlék, mely homlokzatán hordozza Elizeus szavait: „Atyám! Atyám! Izráel diadalszekere és harcosa!“

Végre szabadjon néhány szót intéznem önökhöz, gyászoló özvegy, szeretve tisztelt pályatársam, árván maradt gyermekek és családtagok! Fájdalmuk jogosultságát mindenki teljes mértékében

méltányolja; hiszen akit ugy siratnak, mint lelki atyát, mennyire kell sirattatnia mint atya és családfőnek! — Es mégis parancsolhatnak könyeiknek, uralkodhatnak érzelmeiken. Hiszen fájdalmuk nagyságával csaknem egyenesen viszonylik ama vigasz édessége, hogy bánatuk iránt országszerte a legélénkebb és legőszintébb részvét nyilvánul, hogy míg önök fölkiáltanak: „Atyám! Atyám!“ addig egy hitfelekezet fölsóhajt: „Izrael diadalszekere és harcosa!“ Gondolják meg a bölcs mély értelmű szavait: „Jobb a jó hírnév a finom olajnál;“ [1] a vérző szív számára nincs enyhítőbb ír azon tudatnál, hogy akit siratunk, nevét még életében halhatatlanná tudta tenni.

Hozzád pedig az irgalmasság Istene! ki bölcseid által meghagytad nekünk, hogy nagyjainkat nyilvánosan is sirassuk, hogy érdemeik és gyarlóságuk fölött elmélkedve, amazokban utánzásra méltó példákat tekintsünk, ebből pedig önismeretet tanuljunk, hozzád fordulunk vigaszért, tőled kérünk enyhítő írt vérző szivünk számára. Ne engedd, hogy a fölserdülő nemzedék kebeléből valaha kihaljon a vele jót akart, hazája, hitfelekezete és általában az emberiség érdekében utolsó lehelletéig működött nagy embereink emléke; adj erőt nekünk, hogy a jóban, az igazság iránti szeretetben, a valódi érdem méltánylásában, a tiszta hazaszeretetben, a tudományok terjesztésében és emberbaráti cselekedetek végbevitelében keressük életünk föladatát, hogy kövessük azok példáját, kik nem magukért éltek! kiknek szellemröpte könnyebb vala a saskeselyűkénél, kik tapasztalatokban kitartóbbak voltak oroszlánoknál!

Te pedig, dicsőült szelleme Löw Lipótnak! élvezd nyugalomban azon lelki gyönyöröket, melyeket az osztó igazság egy dicsőségesen bevégzett pálya után számodra fentartott; becsületesen érdemelted Te ki azokat, életeden át az elismerés koszorújába, mely neked volt szánva, a félreismerés tövisei is bele szövődtek — most csak babérokon nyugszol! Az elismerés és kegyelet angyalai lebegnek sírod fölött, fennen hirdetve, hogy „emlékezeted mindenha áldott leend!“

Amen!

[1] Kohelet 7, 1.

דבש וצרי מגוית הארי

לנחמת נפשי ביום בוא לאזני הבשורה כי ידידי וחביבי הרב הג׳ המפ׳ מוהר״ר

ליב שלעף

אב״ד דק״ק סעגעדין זצ״ל נאסף אל עמיו : מנהמת לבבי שאגתי אח! כי המנוח זצ״ל היה אהוב לי כאח לכן תמכתי יתדות שירי על הברת אח

(ו׳ תנועות בכל שורה)

א

יום חג לחגא נהפך
לצוקות חג הסכות
גליל כינשוף וכוס
אריאל עפרה הושח!

ב

מראש הה ד לקח
חכם סופר מהיר
נכבד בכל עיר ועיר
נרו פתאם נדעך

ג

ידו מות שלח
וישב את חרב לעוו
על זאת ידוה כל לב
כמי ים דמעות ישפך

ד

סעגעדין תצעק אח!
ועמה הונגריה
תיליל בקול תאניה
נאונה בארץ מונח

ה

תורה חכמה תאנח
חלמי שריון רוה
פרדות עמקן שוח
כשכלו הבהיר ווך

ו

רוח חדש נפח
בלב רב ובלב צעיר
מלכים לצרק העיר
ועם־אל חפשי שלח

ז

כבן חנן יה זורח
במכתביו וספריו
להולכים במדבר שרב
נאר חכמתו פתח

ח

כבהן נמשח בפך
כגוים גדול שמו
חכו לאמרי נעמו
נפשות שומעיו שמח

ט

יהודה במכאב הוכח
נשאר במות הרב לעוו
כיונה פותח אין לב
כשועל נלכד בפח

לכן ישאג יצרח
אשר היה לו לאב
כס״ד * הושמו רגליו
עתה על מי יבטח

יא

הדור כפיו ישטח
כמו בניו ובנותיו
נעזב בכל מושבותיו
מאורו חשך וטח

יב

יבלע המות לנצח
דבש מגוית הארי
גרודה, מקברו צרי
לנחם לנו יצמח

יג

אוצרותיו אל יפתח
לרפא כל שבורי לב
חוקר כליות ולב
חטאת עמו יסלח

יד

סכת שלום תפרח
נוכל יצא נכלם
בסכת שלום כלם
כאחים ישבו כאזרח

* בן ס״ד היה במותו

פעסט ח״י תשרי **לתור** לנו מנוחה לפ״ק

שמעון בכרך